

**T.C.
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN AZERBAYCAN-İRAN
İLİŞKİLERİNE YANSIMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Atik RAHİMOV

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı

MAYIS 2024

**T.C
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**AZERBAYCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN AZERBAYCAN-İRAN
İLİŞKİLERİNE YANSIMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Atik RAHİMOV
21435037012**

**Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı**

**Danışman: Doç. Dr. Mevlüt AKÇAPA
ORCID: 0009-0003-0666-7607**

MAYIS 2024

Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 21435037012 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Atik RAHİMOV, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “AZERBAYCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN AZERBAYCAN-İRAN İLİŞKİLERİNE YANSIMASI” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunulmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç. Dr. Mevlüt AKÇAPA**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Dr. Öğr. Üyesi Engin KOÇ**
Bursa Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayten MEHMED AKSAÇ
Giresun Üniversitesi

Teslim Tarihi :
Savunma Tarihi : 05/07/2024

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Atik Rahimov

İmzası:

ÖNSÖZ

Çalışmanın hazırlık süreci olsun, yazım ve düzenlenme süreci olsun bu meşakkatli dönemde çalışmamın her aşamasında bilgi ve önerileri ile şahsıma büyük katkı sunan danışman hocam Doç. Dr. Mevlüt AKÇAPA'ya, her zaman yanımda olan değerli anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs 2024

Atik RAHİMOV

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
1. GİRİŞ	1
1.1 Araştırmanın Konusu	3
1.2 Araştırmanın Amacı	8
1.3 Araştırmanın Problemi	9
1.4 Araştırmanın Hipotezleri.....	10
2. TEORİK ÇERÇEVE	11
2.1 Klasik Realizm	13
2.2 Neorealizm	16
3. AZERBAYCAN DIŞ POLİTİKASI	23
3.1 Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Faktörler.....	23
3.2 Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Meselesi.....	25
3.3 Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü	27
3.4 Ayaz Mutallibov Dönemi Azerbaycan Dış Politikası	30
3.5 Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası	32
3.6 Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası.....	34
3.7 İlham Aliyev Dönemi Azerbycan Dış Politikası.....	36
3.8 Azerbaycan Ekonomisi.....	38
4. AZERBAYCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ	42
4.1 . İsrail'in Azerbaycan'a Yaklaşımı.....	44
4.2 Azerbaycan'ın Yahudi Vatandaşları	47
4.3 Azerbaycan- İsrail Ekonomik İlişkileri	51
4.4 Azerbaycan'ın Filistin-İsrail Sorununa Yaklaşımı.....	53
5. AZERBAYCAN-İRAN İLİŞKİLERİ	56
5.1 İran'ın Bölge İle İlgili Amaçları.....	56

5.2 İran-Azerbaycan ilişkileri.....	57
5.3 Azerbaycan ve İran ilişkilerinde Belirleyici Olan Faktörler	60
5.4 Azerbaycan ve İran Ekonomik İlişkileri	61
6. AZERBAYCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİNE İRAN ETKİSİ	64
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	72
KAYNAKLAR	75
ÖZGEÇMİŞ.....	79

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komitesi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	: Azerbaycan Halk Cephesi
AIPAC	: The American Israel Public Affairs Committe
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
GSMH	: Gayrı Safi Milli Hasıla
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anatolian Natural Gas Pipeline

AZERBAYCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN AZERBAYCAN-İRAN İLİŞKİLERİNE YANSIMASI

ÖZET

Bu çalışmada, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin gelişmesi ve bu durumun İran ile ilişkileri üzerindeki etkileri neorealist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu çalışma, Azerbaycan'ın İsrail ile olan yakın ilişkilerinin, özellikle İran ile ilişkilerini karmaşıklaştıran bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Neorealist perspektiften bakıldığında, her ülkenin ulusal çıkarlarını koruma ve bölgedeki güç dengesini sağlama çabaları, bu ilişkilerin dinamiklerini şekillendirmektedir. Azerbaycan, İsrail ile olan ilişkilerinde askeri, diplomatik ve ekonomik destek arayışında, özellikle de Dağlık Karabağ'daki Ermenistan sorununda karşı karşıya olduğu güvenlik zorluklarına yanıt aramaktadır. Ancak, bu yakın ilişkiler, İran'ı tedirgin edebilir ve İran ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyebilir. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile olan yakınlaşmasını kendi güvenliği için bir tehdit olarak görebilir. İran'ın Azerbaycan'daki etkisini artırma çabaları, Azerbaycan'ın ulusal egemenliğine ve güvenliğine yönelik bir algı oluşturabilir. Bu durum, bölgede gerginliği artırabilir ve çatışma riskini artırabilir. İran'ın Azerbaycan'daki etkisini artırma çabaları, İsrail ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri daha da karmaşık hale getirebilir. Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine yansımaları, bölgedeki jeopolitik dinamikleri karmaşıklaştırmaktadır. Her iki ülke de ulusal çıkarlarını koruma ve bölgedeki güç dengesini sağlama çabalarıyla hareket ediyor. Ancak, bu ilişkiler, bölgedeki istikrarı tehlikeye atabilir ve bölgedeki gerginliği artırabilir. Bu nedenle, bölgedeki tüm paydaşların dengeli ve yapıcı bir yaklaşım benimsemeleri önemlidir.

Anahtar kelimeler: Neorealist, Güvenlik, Ulusal çıkarlar, Jeopolitik, Bölge istikrarı.

THE IMPACT OF AZERBAIJAN-ISRAEL RELATIONS ON AZERBAIJAN-IRAN RELATIONS

SUMMARY

This study analyzes the development of Azerbaijan-Israel relations and its impact on its relations with Iran from a neorealist perspective. This study emphasizes that Azerbaijan's close relations with Israel are a factor that complicates its relations with Iran in particular. From a neorealist perspective, each country's efforts to protect its national interests and maintain the balance of power in the region shape the dynamics of these relations. In its relations with Israel, Azerbaijan seeks military, diplomatic and economic support in response to the security challenges it faces, particularly the Armenian conflict in Nagorno-Karabakh. However, these close ties could unsettle Iran and negatively affect relations between Iran and Azerbaijan. Iran may see Azerbaijan's rapprochement with Israel as a threat to its security. Iran's efforts to increase its influence in Azerbaijan may be perceived as a threat to Azerbaijan's national sovereignty and security. This could heighten tensions and increase the risk of conflict in the region. Iran's efforts to increase its influence in Azerbaijan could further complicate relations between Israel and Azerbaijan. The repercussions of Azerbaijan-Israel relations on Azerbaijan-Iran relations complicate the geopolitical dynamics in the region. Both countries are driven by efforts to protect their national interests and maintain the balance of power in the region. However, these relations could jeopardize regional stability and increase tensions in the region. Therefore, it is important for all stakeholders in the region to adopt a balanced and constructive approach.

Keywords: Neorealist, Security, National interests, Geopolitics, Regional stability.

1. GİRİŞ

Azerbaycan ve İsrail arasındaki ilişkiler, son yıllarda stratejik ortaklık seviyesine ulaşmış, iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve askeri iş birliği önemli ölçüde derinleşmiştir. Bu iş birliği, enerji güvenliği, savunma teknolojileri ve tarım gibi çeşitli alanları kapsayarak geniş bir yelpazede gelişmiştir. Azerbaycan'ın İsrail ile olan bu yakın ilişkileri, bölgedeki diğer ülkelerle olan diplomatik dengelerini de etkilemektedir. Özellikle, Azerbaycan'ın komşusu olan İran ile olan ilişkileri üzerinde ciddi yansımalar yaratmaktadır.

İran, tarihsel ve kültürel bağları olan Azerbaycan ile ilişkilerinde zaman zaman gerilim yaşamıştır. Bu gerilimlerin arkasında yatan sebepler arasında, iki ülke arasındaki farklı politik ve ideolojik yaklaşımlar önemli rol oynamaktadır. Azerbaycan'ın İsrail ile artan iş birliği, İran tarafından tehdit olarak algılanmakta ve bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. İran, İsrail'in Azerbaycan'da artan etkisinden rahatsızlık duymakta ve bunu kendi güvenliği açısından bir risk olarak değerlendirmektedir.

Bu çalışma, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin, Azerbaycan-İran ilişkilerine nasıl yansıdığını incelemeyi amaçlamaktadır. Azerbaycan ve İsrail arasındaki stratejik ortaklığın, İran ile olan ilişkilerde hangi alanlarda ve nasıl bir etki yarattığı analiz edilecektir. Ayrıca, bu durumun bölgesel ve uluslararası düzeydeki sonuçları da değerlendirilecektir. Azerbaycan'ın İsrail ile olan yakın ilişkilerinin, İran ile olan bağlarına nasıl yansıdığına dair yapılan bu inceleme, bölgede değişen diplomatik dengelerin anlaşılması açısından önemli bir katkı sağlayacaktır.

1990'lı yıllar dünya tarihinde önemli bir dönemdi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte birçok eski Sovyet Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. Azerbaycan da bu dönemde ikinci kez bağımsızlığını kazandı, ancak bu kez önceki deneyimden farklı olarak bir dizi zorlukla karşılaştı.

Bölgedeki geleneksel büyük güçlerin yanı sıra bölge dışı devletlerin de burada nüfuz alanı oluşturma çabaları, bölgenin stratejik önemini daha da belirgin hale getirmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan, bölgesel ve küresel aktörler arasındaki dengeyi sağlamak

ve kendi çıkarlarını korumak için karmaşık ve dikkatli bir dış politika yürütmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte, gerçekçilik teorisi çerçevesinde, devletlerin çıkarlarını koruma ve güç dengelerini manipüle etme çabaları, Azerbaycan'ın politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamış olabilmektedir.

Azerbaycan'ın, uluslararası sistemin bir parçası olarak, dünyadaki güç dengelerinden bağımsız bir dış politika izlemesi pek mümkün değildir. Dolayısıyla, dünyada yaşanan olaylar genellikle Azerbaycan'ın dış politikasına doğrudan etki etmektedir. Özellikle Batı ile ilişkilerinde ve özel olarak İsrail ve İran arasındaki gerginliklerde Azerbaycan'ın etkilenmesi kaçınılmazdır. Azerbaycan, bu iki ülkeyle ilişkilerini kendi ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirme eğilimindedir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın dış politikası açısından öncelikli konular, İran ve İsrail ile ilişkilerinin nasıl geliştiğine ve her iki ülkenin Azerbaycan'a yaklaşımına bağlıdır. Dolayısıyla, bu ilişkilerin niteliği, Azerbaycan'ın dış politikasında öncelikli konuların belirlenmesinde kritik bir rol oynar. Bu, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bölgedeki dinamikleri ve çıkarlarını dengelemek için izlediği yaklaşımı yansıtır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, İsrail'i erken dönemde tanıyan ülkelerden biri olması, aralarında sadece mevcut konjonktürel durumun etkisiyle değil, aynı zamanda tarihsel bir yakınlığın da bulunduğunu göstermektedir. İki ülkenin dış politika önceliklerinde büyük benzerlikler olması, birçok analist tarafından stratejik ortaklık olarak adlandırılan boyuta ulaşmalarını sağlamıştır. İsrail ve Azerbaycan'ın benzer dış politika sorunlarıyla mücadele etmeleri, neredeyse hayatta kalma mücadelesi veren devletler olarak tanımlanmaları gibi faktörler, bu iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran etkenlerdir.

Azerbaycan'ın jeopolitik konumu ve özellikle Ermenistan ile süregelen çatışma gibi spesifik durumlar, bağımsızlık döneminden bu yana İran ile yaşanan ilişkiler ve sorunlar da İsrail ile olan ilişkileri daha da güçlendirmiştir. Ancak, bu ilişkiler sadece 1991 yılından sonra konjonktürel olarak şekillenmemiştir; aynı zamanda tarih boyunca toplumlar arasında var olan ilişkilerin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, uluslararası ilişkilerdeki yapı büyük bir değişime uğradı ve iki kutuplu sistem yerine çok merkezli ilişki ağları ve karşılıklı etkileşimlerin hakim olduğu bir yapı oluştu. Bu dönemde, Azerbaycan gibi bağımsızlığını yeniden kazanan ülkeler, bölgesel ilişki ağlarını ve dış politikalarını

dikkatlice değerlendirerek yol haritaları çizmeye başladılar (Sönmezoğlu, 2014, s. 902- 903).

Azerbaycan, Rusya, İnan ve Ermenistan gibi komşularıyla ilişkilerinde dengeleme siyaseti izlemekte ve iç dinamiklerine odaklanarak siyasi istikrarını sağlama çabası içindedir. Bu çabalar arasında nüfus artışı, ekonomik büyüme, askeri ve savunma gücünün artırılması gibi önlemler bulunmaktadır.

Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra izlediği dış politika, coğrafyasının dinamikleri ve çıkarlarını dengeleme gereksiniminden etkilenmiştir. Bu durum, Azerbaycan'ın dış politikasında "Denge" kavramının önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Neo-Realist teori, uluslararası ilişkilerde üç temel varsayıma dayanır: sistem anarşiktir, devletler güvenliklerini sağlama çabası içindedir ve güç dengesi devletlerin davranışlarını etkiler. Bu teoriye göre, devletler kendi ve rakiplerinin sistemdeki konumlarına bağlı olarak politika oluştururlar. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin dış politikalarını şekillendirirken önemli bir faktördür. Azerbaycan da bu bağlamda, çevresindeki bölgesel güçlerle ilişkilerini ve uluslararası arenadaki konumunu dikkate alarak politikalarını belirlemektedir. Bu, ülkenin güvenliğini sağlama ve çıkarlarını koruma amacıyla yapılan stratejik bir yaklaşımdır (Kardaş ve Balcı, 2014, s. 126- 127).

Bu araştırma altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan giriş kısmında, araştırmanın amacı, önemi ve kapsamıyla ilgili bilgiler sunulmuştur. İkinci bölümde, teorik çerçeve detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Azerbaycan'ın geçmişten günümüze dış politikası incelenmiştir. Dördüncü bölümde, Azerbaycan-İsrail ilişkilerine geniş bir perspektiften değinilmiştir. Beşinci bölümde ise Azerbaycan-İnan ilişkilerinin geçmişten günümüze değişimi ele alınmıştır. Son bölümde ise Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin İsrail üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Bu bölümler aracılığıyla, Azerbaycan'ın dış politikası ve özellikle İsrail ve İnan ile olan ilişkileri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmanın her bir bölümü, konuya ilişkin önemli bilgileri okuyucuya sunmayı hedeflemektedir.

1.1 Araştırmanın Konusu

Azerbaycan'ın dış politikasının incelenmesinde, Neo-Realist teorinin perspektifinden, uluslararası sistemdeki konumu ve İnan ile İsrail gibi ülkelerle olan ilişkileri göz

önünde bulundurulmaktadır. Azerbaycan'ın dış politika kararları, uluslararası sistemin anarşik doğası ve komşu ülkelerle yaşanan ilişkilerin dinamikleri tarafından etkilenir. Özellikle, İran'ın bölgedeki gücü ve Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini dengeleme çabaları, Neo-Realist perspektiften incelenebilmektedir.

Bu bağlamda, Azerbaycan'ın dış politikasının Neo-Realist teori çerçevesinde incelenmesi, ülkenin uluslararası sistemdeki konumunu, komşu ülkelerle olan ilişkilerini ve güç dengelerini değerlendirerek politika oluşturduğunu gösterir. Ancak, aynı zamanda, çalışmanın daha kapsamlı bir anlayış sağlamak için farklı teorik yaklaşımların da dikkate alınması önemlidir. Bu sayede, Azerbaycan'ın dış politikasının karmaşıklığı ve çok boyutlu doğası daha iyi anlaşılabilir.

Waltz, öne sürdüğü yaklaşımda uluslararası sistemin anarşik doğasını kabul eder ve bu anarşinin sonucunda devletlerin kendi güvenliklerini sağlama eğiliminde olduklarını savunur. Ayrıca, bazı devletlerin güç kullanma kapasitesine sahip olurken, diğer devletlerin ise komşularının askeri güçleri karşısında daha zayıf durumda olduğunu ifade eder (Waltz, 1979, s. 101- 102). Bu, ülkenin kendisini güvenlik açısından daha güçlü bir konuma getirmeyi ve uluslararası arenada daha fazla destek sağlamayı amaçlamaktadır. Bu strateji, Waltz'ın ortaya koyduğu anarşik uluslararası sistemin varlığı ve devletlerin kendi çıkarlarını koruma eğilimlerine dayanmaktadır.

Neorealist teorinin öne sürdüğü bir diğer varsayım, devletlerin güvenliklerini temin etme amacının ön planda olduğudur. Azerbaycan'ın dış politikası, bu çerçevede incelendiğinde, bölgesel denklemlerin ortaya çıkardığı koşulların etkisi altında politika izlediği görülmektedir. Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra güvenliğini sağlamak için çok taraflı bir dış politika uygulamaya çalışmıştır. Azerbaycan, bölgesel hegemonik güçler olarak Rusya ve İran arasında konumlanmıştır (İsmayılov, 2015, s. 4- 5). Bu nedenle, Azerbaycan, tarihsel olarak bu iki ülke ile olan ilişkilerini ve aynı zamanda Ermenistan'ın işgalini göz önünde bulundurarak kendi güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Özellikle, Rusya ve İran'ın Azerbaycan toprakları üzerinde işgalci bir konumda olan Ermenistan ile olan ilişkilerine baktığımızda, askeri, siyasi ve ekonomik açıdan sağlam ilişkilerin mevcut olduğunu görebiliriz. Rusya'nın özellikle Ermenistan ile olan savunma sanayisi alanındaki ilişkileri ve silah ticareti, Azerbaycan'ı belirli bir pozisyonda tutmaya zorlamaktadır. Bu durum, Azerbaycan'ın güvenliğini sağlama ve ulusal çıkarlarını koruma çabalarını şekillendiren önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla, Azerbaycan'ın dış politikası, güvenliğini temin etme açısından, bölgesel

güçlerle ilişkilerini dengeliyor ve çeşitlendiriyor şeklinde değerlendirilebilmektedir (Özdaşlı ve Kodaman, 2016, s. 225).

Azerbaycan, uluslararası sistemin güç dengesi içinde konumlanarak dış politikasını şekillendirmektedir. Özellikle, İran ve İsrail gibi bölgesel ve küresel güçlerle ilişkilerinde denge siyaseti izlemektedir. Bu, Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamak için çeşitli aktörlerle ilişkilerini dengeliyor olmasını ifade etmektedir. Azerbaycan'ın güç dengesi ve güç dağılımını dikkate alarak politika izlemesi, ülkenin ulusal güvenliğini ve çıkarlarını koruma stratejisinin bir yansımasıdır. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın küresel ve bölgesel aktörlerle ilişkilerini dengeleme çabası, neorealist teorinin güç ve güç dengesi odaklı perspektifini yansıtmaktadır (Sever, 2012, s. 10).

Neorealist teorinin bir diğer yaklaşımı, devletlerin kendi güvenliklerini sağlama adına ne kadar güce ihtiyaç duyduğu sorusuna cevap aramaktır. Bu bağlamda, neorealist teori, saldırgan (offensive) ve savunmacı (defensive) realizm olmak üzere iki ana yaklaşımı içerir. Saldırgan realizm, uluslararası sistemin anarşik doğasından kaynaklanan bir güvenlik çıkmazını öne sürer. Bu yaklaşıma göre, devletler birbirlerine güvenemez ve hayatta kalabilmek için sürekli bir güç mücadelesi içindedirler. Saldırgan realizme göre, devletler güçlerini sürekli olarak artırmalı ve diğer devletlere karşı saldırgan bir duruş sergilemelidirler. Savunmacı realizm ise, bir devletin hayatta kalması için güvenliğini sağlayacak kadar güce ihtiyaç duyduğunu öne sürer. Bu yaklaşıma göre, bir devletin gücü arttığında diğer devletler, güç dengesini yeniden tesis etmek amacıyla ittifaklar kurabilirler. Savunmacı realizme göre, devletlerin güç artışı eğilimi, diğer devletlerin güç dengesini koruma çabalarını tetikleyebilir. Bu iki yaklaşım arasındaki fark, devletlerin güç kullanımı ve güç artışı konusundaki tutumlarından kaynaklanır. Saldırgan realizme göre, devletler agresif bir şekilde güçlerini artırmalı ve diğer devletlere karşı saldırgan bir politika izlemelidirler. Savunmacı realizme göre ise, devletler güçlerini sadece kendi güvenliklerini sağlayacak kadar artırmalı ve diğer devletlerle dengeyi koruyacak şekilde işbirliği yapmalıdırlar (Lawson, 2015, s. 88- 89).

Genel olarak, uluslararası ilişkilerde güç dengesi, devletlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve amaçlarına ulaşmak için kullandıkları bir kavramdır. Bu kavram, dengeleme olarak adlandırılan bir durumu ifade eder; yani taraflar arasındaki güç veya etki ağırlığının dengeye getirildiği durumu niteler. Bu denge, belirli bir devletin veya

devletlerin gücünün, diğer devletlerin gücüyle dengelemesi anlamına gelir. Denkleme, taraflar arasındaki güç dengesi göz önünde bulundurularak, bir devletin ya da devletlerin diğerlerine karşı gücünü dengeleme çabalarını ifade eder. Bu durum, genellikle uluslararası sistemin istikrarını korumak ve güç dengesizliğinden kaynaklanabilecek potansiyel çatışmaları önlemek amacıyla gerçekleştirilir (Arı, 2013, s. 373-374).

Savunmacı realizm, uluslararası ilişkilerde, devletlerin güvenlik arayışında oldukları ve genellikle statükoyu korumaya çalıştıkları bir teori olarak bilinir. Bu teoriye göre, devletler, güç dengesini muhafaza etmek amacıyla askeri ve ekonomik güçlerini dikkatli bir şekilde yönetirler. Savunmacı realistler, saldırgan davranışların genellikle geri tepeceğini ve devletlerin güvenliğini tehlikeye atacağını savunurlar. Dolayısıyla, devletler genellikle aşırı saldırgan politikalar yerine, daha ılımlı ve savunmacı stratejiler benimserler.

Savunmacı realizm, Kenneth Waltz tarafından geliştirilen yapısal realizmin bir alt dalıdır ve John Mearsheimer gibi teorisyenler tarafından desteklenmiştir. Bu teori, devletlerin anarşik bir uluslararası sistemde hayatta kalma güdüsüyle hareket ettiklerini, ancak bu güdünün saldırganlıktan ziyade statükoyu koruma yönünde olduğunu ileri sürer (Glaser, 2010, s. 42).

Azerbaycan'ın savunma harcamaları ve silah alımlarında savunmacı realizm teorisi çerçevesinde hareket ettiğini belirtmek, bu teorinin temel ilkeleriyle uyumludur. Savunmacı realizm, devletlerin güvenliklerini sağlamak amacıyla statükoyu koruma eğiliminde olduklarını ve bu nedenle askeri güçlerini savunmacı bir şekilde kullanma eğiliminde olduklarını savunur. Azerbaycan da bu teori doğrultusunda, güvenliğini artırmak ve mevcut durumu korumak amacıyla silah alımları yapmaktadır.

Bu bağlamda, güç dengesi kavramı, uluslararası ilişkilerde devletlerin etkileşimlerini ve çıkarlarını şekillendiren temel bir prensiptir. Devletler, kendi güçlerini artırarak diğer aktörlerle dengede kalmaya çalışırken, aynı zamanda güçlerini dengelemek için ittifaklar kurabilir veya diplomasi yoluyla dengeyi sağlamaya çalışabilirler. Bu süreç, uluslararası ilişkilerde devletler arasındaki karmaşık etkileşimlerin ve çatışmaların anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Tezde incelenen konu, sadece neorealist teorisiyle değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın dış politikası ve özel olarak İran ile ilişkileri, Bölgesel Güvenlik Kompleksi

yaklaşımıyla da ele alınmıştır. Bu çifte analitik çerçeve, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine olan yansımalarını daha kapsamlı ve derinlemesine incelememize olanak tanımaktadır. Neorealist teori, uluslararası ilişkilerde devletlerin güç arayışını ve güvenlik kaygılarını vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre, devletler ulusal çıkarlarını maksimize etmek ve güvenliklerini sağlamak amacıyla hareket ederler. Bölgesel Güvenlik Kompleksi yaklaşımı, bir bölgedeki devletler arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını ve etkileşimlerini anlamak için kullanılan bir çerçevedir. Bu yaklaşım, belirli bir coğrafi bölgede yer alan devletlerin güvenlik konularının birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve tek başına ele alınamayacağını vurgular. Bölgesel Güvenlik Kompleksi, bölgedeki devletler arasındaki çatışma ve işbirliği dinamiklerini, güvenlik algıları, çıkarlar, tarihî ilişkiler ve diğer faktörlerin etkileşimi bağlamında inceler (Buzan ve Waever, 2003, s. 44- 45).

Tezin bu çerçevede Azerbaycan'ın İran ile ilişkilerini incelemesi, bölgesel güvenlik dinamiklerini anlamak ve Azerbaycan'ın dış politikasını daha kapsamlı bir şekilde analiz etmek amacıyla yapılmıştır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi yaklaşımı, Azerbaycan'ın İran ile olan ilişkilerinin sadece ikili düzeyde değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik dinamikleri, çatışma ve işbirliği eğilimleri, güvenlik algıları ve diğer faktörlerle nasıl etkilendiğini anlamak için kullanılmıştır. Bu şekilde, tezde sunulan analiz, neorealist teorisi ile birlikte Bölgesel Güvenlik Kompleksi yaklaşımının entegrasyonunu sağlayarak, Azerbaycan'ın dış politikasının karmaşıklığını ve çok boyutlu doğasını daha iyi anlamamıza olanak tanımaktadır.

Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkileri, İran ile olan ilişkilerini dengelemek ve güvenliğini sağlamak için stratejik bir yaklaşımın parçasıdır. Bu ilişkiler, Azerbaycan'ın İran'ın bölgedeki etkisini dengeleme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. İran'ın bölgedeki güçlü bir aktör olması, Azerbaycan'ı güvenlik konusunda dikkatli ve çeşitli müttefikler arayışına yönlendirirken, İsrail gibi güçlü bir ortakla ilişkiler geliştirmek bu stratejinin bir parçasıdır. Bu nedenle, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkileri, İran ile olan ilişkilerinin dinamikleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bölgesel güvenlik denkleminde dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Ayrıca, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ekonomik ilişkileri, enerji, savunma sanayi, tarım, teknoloji ve turizm gibi çeşitli alanlarda işbirliği potansiyeline sahiptir. İki ülke arasındaki ticaret hacmi her geçen yıl artmakta ve ekonomik ilişkiler giderek gelişmektedir. İsrail, Azerbaycan'ın enerji sektöründe yatırım yapma ve enerji

kaynaklarına erişim konusunda önemli bir potansiyel ortaktır. Ayrıca, tarım alanında teknoloji transferi ve tarım ürünlerinin ticareti gibi alanlarda da işbirliği olanakları bulunmaktadır. Bu ekonomik ilişkiler, Azerbaycan'ın ekonomik çeşitlendirme çabalarına ve uluslararası alanda ekonomik entegrasyonunu artırma çabalarına da katkı sağlamaktadır.

Azerbaycan, karşılaştığı tehditlere karşı çok yönlü bir yaklaşım benimseyerek siyasi, ekonomik ve askeri ilişkileri dengelemeye çalışmaktadır. Ancak, bu dengeleme politikası sadece kendi güvenliğini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bölgedeki büyük güçlerin kendisini tehdit olarak algılamaması için de kritik öneme sahiptir. Azerbaycan, bu dengeleme politikasıyla bölgedeki güçlerle olası çatışmaları önlemeye ve kendi bağımsızlığını güvence altına almaya çalışırken, aynı zamanda komşularıyla iyi ilişkiler sürdürerek bölgesel istikrarı desteklemeyi hedeflemektedir. Bu çaba, Azerbaycan'ın uluslararası alanda etkin bir rol oynamasını ve bölgedeki dengeleri korumasını sağlayarak, ülkenin güvenliği ve refahı için önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, neorealist bir çerçevede Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine olan etkisini derinlemesine incelemektir. Neorealizm, devletlerin ulusal çıkarlarını koruma ve güç dengelerini dengeleme eğilimini vurgulayan bir teori olarak öne çıkar. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın İsrail ile geliştirdiği işbirliği, ulusal güvenliğini sağlama ve bölgedeki güç dengelerini dengeleme stratejisinin bir parçası olarak ele alınacaktır.

Neorealizm çerçevesinde, devletler arasındaki ilişkilerin belirleyici faktörlerinden biri güç dengeleridir. Azerbaycan, jeopolitik konumu ve enerji kaynakları gibi faktörler nedeniyle bölgede stratejik bir oyuncu olarak kendini konumlandırmaktadır. Bu bağlamda, İsrail ile geliştirdiği işbirliği, Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini sağlama ve bölgedeki güç dengelerini dengeleme çabalarının bir yansıması olarak görülebilir. İsrail, Azerbaycan'a askeri ve güvenlik alanlarında destek sağlayarak, Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini güçlendirmesine yardımcı olmaktadır.

Ancak, Azerbaycan'ın İsrail ile yakınlaşması, bölgedeki dengeleri değiştirebilir ve bu durum İran tarafından bir tehdit olarak algılanabilir. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile

işbirliğini ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirebilir ve buna karşı önlem almaya çalışabilir. Bu durum, Azerbaycan ile İran arasındaki ilişkilerde gerilime ve rekabete neden olabilir.

Bu çalışma, Azerbaycan'ın İsrail ile olan işbirliğinin, bölgedeki güç dengelerini nasıl etkilediğini ve Azerbaycan-İran ilişkilerine nasıl yansıdığını neorealist bir bakış açısıyla analiz ederek, bölgesel ve uluslararası güvenlik dinamiklerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu etkileşimin bölgesel istikrara ve güvenliğe olan etkilerini değerlendirmeyi hedeflemektedir.

1.3 Araştırmanın Problemi

Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine olan etkisi, bölgedeki güç dengeleri ve ulusal güvenlik dinamiklerine ilişkin karmaşık bir sorun ortaya koymaktadır. Bu durum, bölgesel politikaların ve uluslararası ilişkilerin derinlemesine anlaşılmasını gerektirmektedir. Araştırmanın temelini oluşturan problem, Azerbaycan'ın İsrail ile geliştirdiği işbirliğinin, İran ile ilişkilerini nasıl etkilediği ve bölgedeki güç dengelerine nasıl yansıdığıdır.

Bu bağlamda çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır:

- Azerbaycan-İsrail ilişkilerindeki işbirliğinin arkasındaki ana itici faktörler nelerdir ve bu ilişkiler Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini nasıl etkilemektedir?
- Azerbaycan'ın İsrail ile yakınlaşması, İran ile olan ilişkilerinde nasıl bir değişime yol açmaktadır ve İran'ın bu duruma tepkisi nasıl olmuştur?
- Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin, bölgedeki güç dengelerine ve uluslararası güvenlik dinamiklerine etkisi nedir ve bu etkileşim bölgesel istikrara nasıl yansımaktadır?

Bu sorular, araştırmanın odak noktasını oluşturmakta ve Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine olan etkisini daha derinlemesine anlamak için bir çerçeve sağlamaktadır. Araştırmanın bu sorulara cevap bulması, bölgesel politikaların ve uluslararası ilişkilerin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

1.4 Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırma, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine olan etkisini anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda, aşağıdaki hipotezler önerilmektedir:

- Artan Azerbaycan-İsrail işbirliği, Azerbaycan'ın İran ile olan ilişkilerinde gerilime neden olmuştur.
- Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin derinleşmesi, İran'ın bölgesel politikalarında sertleşmeye neden olmuştur.
- Azerbaycan-İsrail işbirliğinin artması, bölgesel güç dengelerini yeniden Őekillendirecek ve ulusal güvenliği etkileyecektir.

Bu hipotezlerin test edilmesi, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin bölgesel dinamiklere etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Teoriler, bilimsel araştırmalarda geniş bir geçerlilik alanına sahip olan ve araştırılan alandaki olgu ve olaylar arasındaki ilişkiyi açıklamak için geliştirilen genellemelerdir. Hipotezlerin kontrollü deneylerle doğrulanmasıyla ortaya çıkarlar ve bilimsel çalışmalara ışık tutarlar. Teoriler, kesin doğruluğu tam olarak kanıtlanamamış ancak sürekli olarak desteklenen ve geliştirilen hipotezlerdir. Doğa bilimlerinde olduğu gibi, uluslararası ilişkiler alanında da teorik çalışmalar, savaşların önlenmesi, barışın sağlanması ve insanlığın değerlerinin korunması gibi önemli konularda hizmet eder. Bu nedenle, teorik çabaların ve çalışmaların önemi gün geçtikçe artmaktadır. Teoriler, geçmişte olduğu gibi bugün de araştırılan olgular arasındaki ilişkileri analiz etmek için önemli bir araçtır ve gelecekteki gelişmeleri öngörmemize yardımcı olabilirler (Arı, 2004, s. 4- 5).

Kenneth Waltz'a göre, bilimsel çalışmalarda teorilerin kullanılmasının önemi büyüktür. Teoriler, belirli bir alandaki yasaları açıklar ve bu yasaların altında yatan prensipleri anlamamıza yardımcı olur. Ancak teoriler, gerçekliği doğrudan ispatlayamazlar; bunun yerine, araştırmacılara belirli bir alanı anlama ve analiz etme konusunda rehberlik ederler. Teoriler, araştırma için varsayımlar üretir ve bu varsayımlar üzerine bir ereve oluşturarak terimleri ve kavramları tanımlarlar. Bu sayede, araştırmacılar somut verileri analiz ederken bir rehber olarak teorilerden faydalanabilirler. Teoriler aynı zamanda, araştırmacıların karşılaştığı karmaşık durumları basitleştirmelerine ve anlamalarına yardımcı olabilir, böylece araştırmacılar bu karmaşıklığı daha iyi ele alabilirler (Waltz ve Quester, 1982, s. 6- 7).

Analitik bir ereve olarak kabul edilen teoriler, araştırdığımız konuyu betimleme, açıklama ve hatta öngörme yeteneği sağlar. Arı'ya göre, analitik bir teorinin içermesi gereken temel özellikler bunlardır. Teorik alışmalar, gerçek dünya verileriyle desteklendiğinde daha da değerli hale gelir. Aksi takdirde, araştırmalar sadece soyut tartışmalara indirgenir ve somut olaylardan kopuk bir entelektüel egzersiz haline gelir. Diğer yandan, sadece ampirik çalışmalar yapmak araştırmacıyı sadece betimleyici bir alana hapsedebilir. Bu nedenle, araştırma konularının teorik bir bakış açısına sahip olması, yapılan akademik çalışmaya daha fazla derinlik ve anlam katmaya yardımcı olur. Bu yaklaşım, araştırmacıların somut verileri analiz etmelerine ve bulgularını daha geniş bir ereve değerlendirmelerine olanak tanır (Arı, 2004, s. 14- 15).

Fen bilimlerinde, deneyler ve gözlemler yoluyla mutlak doğruluk seviyesine ulaşmak mümkün olabilir. Ancak, uluslararası ilişkiler gibi sosyal bilimlerde, özellikle de uluslararası sistemdeki hızlı değişimler göz önüne alındığında, mutlak doğruluğa ulaşmak neredeyse imkansızdır. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerde yapılan çalışmalarda tüm tahminlerin hata içerebileceği kabul edilir.

Teorilerin açıklama gücünün sınanması için uluslararası politikada birçok konu bulunmaktadır. Aynı konu, farklı teorik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılabilir ve dünya olayları tek bir teorinin kapsama alanını aşabilir. Ancak, uluslararası sistemdeki gelişmeleri açıklamak için bazı teorilerin diğerlerine göre daha uygun olabileceği kabul edilir. Bu nedenle, bu bölümün amacı, daha sonra detaylı bir şekilde incelenecek olan konunun teorik çerçevesini oluşturmaktır.

Realizm, uluslararası ilişkilerdeki en etkili ve uzun süreli paradigmalardan biri olarak kabul edilir. Bu teori, uluslararası ilişkileri anlamak için bir çerçeve sağlar ve uluslararası sistemin temel dinamiklerini açıklamaya yönelik bir yaklaşım sunar. Realist perspektif, devletler arasındaki ilişkileri anlamada devletin merkezi rolünü vurgular. Devletler arasındaki ilişkilerin temelinde güç mücadelesi ve rekabet olduğunu öne sürer. Realizm, uluslararası ilişkilerdeki çatışma ve güvenlik meselelerini ele alırken devletlerin egemenliği, ulusal çıkarlar ve güvenlik endişeleri gibi faktörlere odaklanır. Bu teori, devletlerin uluslararası sistemin birbirleriyle ilişkili olduğu bir ortamda, kendi güvenliklerini sağlamak için sürekli olarak rekabet ettiğini ve güç kazanmaya çalıştığını savunur. Bu nedenle, devletlerin davranışlarını anlamak için güç, güvenlik ve çıkarların analizi önemlidir. Realizm, uluslararası ilişkilerde istikrarın ve güvenliğin sağlanmasının en önemli hedef olduğunu savunur. Devletler arasındaki ilişkilerdeki anlaşmazlıkların ve çatışmaların önlenmesi için uluslararası sistemin güçlü bir yapıya sahip olması gerektiğini öne sürer. Bu teoriye göre, uluslararası ilişkilerdeki temel dinamik, devletler arasındaki güç mücadelesidir ve uluslararası sistemde istikrar ve güvenliğin sağlanması için güç dengesi önemlidir (Ersoy, 2014, s. 158- 159).

Realizmin temel ilkeleri, güç politikasına ve devletin merkezi rolüne dayanırken, bu yaklaşım bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle, gücün ölçülemez olduğu ve güç dengesinin sağlanmasının zorluğu gibi unsurlar, realizmin eleştirilmesine neden olmuştur. Ayrıca, realizmin ulusal çıkarı merkeze alması ve insan doğasına ilişkin pesimist bir bakış açısına sahip olması da eleştirilere yol açmıştır. Ancak, realizm, bu

eleştirilere rağmen kendisini sürekli olarak yenileyerek varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin değişimine uyum sağlayarak, yeni eklemeler ve yönetsel değişiklikler yapmıştır. Bu süreçte, uluslararası ilişkilerde işbirliği beklentilerinin artmasıyla birlikte, realizm güçlü bir şekilde varlığını korumuştur. Günümüz uluslararası sistemine bakıldığında, devletler arası ilişkilerde güç ve güce dayalı politikaların hala önemli olduğu görülmektedir. Bu durum, realizmin uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında hala etkili bir teori olduğunu göstermektedir.

2.1 Klasik Realizm

Klasik realizm, siyasetin temelinde insan doğasının etkisi ve uluslararası alanda herhangi bir merkezi otoritenin bulunmaması gibi varsayımlar üzerine kuruludur. Bu teori, devletlerin güç ve çıkar odaklı olduğunu ve uluslararası ilişkilerin geniş bir alanını kapsadığını savunur.

Klasik realistler, insan doğasını egoist ve ahlaksız olarak kabul ederler ve bu doğanın zaman içinde değişmediğini savunurlar. Bu bakış açısına göre, devletler de tıpkı bireyler gibi, kendi çıkarlarını gözetmeye ve hayatta kalmaya odaklıdır. Bu nedenle uluslararası ilişkilerde güç, temel belirleyici unsurdur. Bu nedenle, uluslararası ve ulusal politikaları birbirinden ayrı olarak ele almazlar; aksine, bu iki alan arasında karşılıklı etkileşim olduğunu ve uluslararası ilişkilerin ahlaki boyutunu da dikkate alırlar. Klasik realizmin felsefi kökleri, M.Ö. 431-404 yılları arasında Thucydides'in Peloponez Savaşı'nı anlattığı eserine dayanır (Donnelly, 2000, s. 9- 10).

Thucydides, Antik Yunan'da Peloponez Savaşı sırasında yaşanan olayları aktardığı eseriyle uluslararası ilişkilerin tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Amphipolis şehrini savunmakla görevlendirilen Thucydides, başarısız olunca yirmi yıl sürgüne gönderilmiş ve bu süre zarfında savaşa ilgili gözlemlerini kaleme almıştır. M.Ö. 434 yılında Epidamnus'ta iç karışıklıklar çıkması, Yunan devletleri arasındaki güç dengesini bozarak Atina'nın müdahalesine neden olmuştur. Atina ve Sparta etrafında birleşen Yunan şehir devletleri, Sparta'nın Atina'nın gücünü kontrol etmeksizin Yunanistan'ı tamamen ele geçireceği korkusuyla savaşa girmiştir. Sparta, güç dengesinin bozulmasını önlemek için savaşı tercih etmiştir. M.Ö. 404'te Sparta'nın zaferiyle Atina barış istemek zorunda kalmıştır, böylece Atina'nın egemenliği kırılmıştır. Thucydides'in gözlemleri, tarihçiler ve uluslararası ilişkiler teorisyenleri

tarafından savaşın seyrini ve nedenlerini analiz etmek için değerlendirilmiştir (Arı, 2013, s. 169).

Thucydides'in eseri, gerçekçi teori geleneği açısından önemlidir çünkü devletler arası ilişkileri ittifaklar, dengeleme, strateji, silahlanma yarışı, caydırıcılık, güç dengesi ve diplomasi gibi kavramlarla açıklamaya çalışmıştır. Thucydides'in en dikkat çeken ifadelerinden biri, Melos şehri devletlerine gönderilen Atinalı elçilerle Meloslular arasında geçen güç politikasının en saf ifadesi olan "hakkın, dünya sürdükçe, güçte eşit olanlar arasında bir mesele olduğu, güçlülerin yapabilecekleri şeyi yapmalarına karşın zayıfların çekmeleri gerektiği" sözüdür.

Realist teori geleneğinin bir diğer öncüsü ise 16. yüzyılda İtalya'da yaşamış Floransalı devlet adamı ve düşünür Niccolò Machiavelli'dir. Machiavelli, eseri Prens'te devlet adamlarına toplum üzerinde güç kazanma ve koruma yöntemlerini anlatmıştır. Machiavelli'nin eserindeki temel prensipler, realist teorinin ve gerçekçi düşüncenin temellerini oluşturmuştur (Machiavelli, 2014, s. 66-67). Benzer şekilde, 17. yüzyılda İngiltere'de yaşamış olan soylu Thomas Hobbes da, insan doğasını olumsuz bir şekilde değerlendirerek ve güçsüzlük durumunda savaşın kaçınılmaz olduğunu savunarak realist teorinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Hobbes'un Leviathan eseri, insan doğasının iç politikadan uluslararası ilişkilere nasıl yansıdığını ve güçsüz bir otoritenin varlığında savaşın kaçınılmaz olduğunu açıklamıştır (Hobbes, 2016, s. 101).

Büyük Ekonomik Bunalım, I. Dünya Savaşı sonrası özenle inşa edilmeye çalışılan uluslararası sistemi temelinden sarsarak çöküşe sürükledi. Savaştan sonra uluslararası ilişkilerde hedeflenen barış, huzur ve güvenlik ortamı, ülkelerin derin ekonomik sıkıntılarla boğuşması nedeniyle büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. I. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası barışı tesis etmeye yönelik idealist politikaların fiyaskosu, özellikle 1930'lardan sonra devletler arasında gerginliğin tırmanmasına ve savaşın eşiğine gelmesine yol açtı.

I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden sonra, uluslararası toplum barışa ve istikrara büyük bir ihtiyaç duymaktaydı. Bu amaçla, Milletler Cemiyeti gibi uluslararası kuruluşlar kurularak barışçıl diyalog ve iş birliği teşvik edildi. Fakat Almanya ve İtalya gibi revizyonist devletler, savaşın ağır yaptırımlarını tanımayı reddederek ve militarist politikalar izleyerek uluslararası düzeni sarsmaya başladılar. Bu durum karşısında Milletler Cemiyeti gibi uluslararası kurumlar ve uluslararası kamuoyu etkisiz kaldı.

Bu etkisizlik, idealizme olan güveni zedeledi ve uluslararası ilişkilerde gerçekçilik akımının doğuşuna zemin hazırladı. Realist bakış açısı, idealistlerin savunduğu dünya barışı, uluslararası hukuk ve ideolojik savlar gibi soyut kavramlardan vazgeçerek uluslararası ilişkilerin gerçekçi bir analizine odaklanmayı savunur. Realizmin öncüleri arasında Edward Halet Carr ve Hans Morgenthau gibi düşünürler bulunmaktadır. Onlara göre, politika ahlaki ilkeler veya hukuki bağlılıklarla değil, çıkarlar ve güç hesaplarıyla belirlenir. Realistlere göre, uluslararası ilişkilerdeki politika uygulamaları, ulusal düzeydeki ahlaki ve hukuki kuralların geçerli olmadığı merkezi bir otoritenin bulunmadığı bir alanda gerçekleşir. Bu nedenle, devlet adamları uluslararası ilişkilerde iç hukukla bağlılık göstermek zorunda değildir ve devletler arasında geçerli kuralların ulusal düzeydeki kurallardan farklı olduğunu savunurlar.

Morgenthau'nun klasik realizmiyle biçimlenen bu anlayışa göre, devlet adamları ulusal çıkarları korumak için ahlaki ve toplumsal kurallara uymak zorunda kalmayabilirler. Makyavelist bir yaklaşımla, devlet adamlarının öncelikli olarak devletin çıkarlarını gözetmesi ve devletin dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korunmasını sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle, devlet adamları genellikle toplumsal ve ahlaki kurallara uymak zorunda olmadan hareket edebilirler (Arı, 2013, s. 171- 172).

İngiliz tarihçi Edward Hallett Carr, uluslararası ilişkiler disiplinine en önemli katkılarından birini yapmıştır. Carr, I. Dünya Savaşı sonrasında "ütöplast-idealist" olarak adlandırdığı düşünürlerin görüşlerini eleştirdiği "Yirmi Yıl Krizi" adlı eserinde 1930'larda uluslararası politikada yaşanan gelişmeleri analiz etmiştir. Carr'a göre, uluslararası örgütlerin etkisizliği, uluslararası kamuoyunun pasifizmi ve devletler arasındaki güç mücadelesinin uluslararası politikanın belirleyici etkeni olduğunu göstermektedir (Carr, 2018, s 80).

Carr, idealistlerin uluslararası politikanın yapısını ve güce dayalı politikalarını anlayamadıkları için, idealistleri I. Dünya Savaşı'nın ardından II. Dünya Savaşı'nı engelleyememekle suçlamıştır. Carr, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşundaki idealist felsefenin gerçekler karşısında etkisizliğini ortaya koymuştur. Devletlerin dış politika anlayışlarının giderek idealizmden uzaklaştığını belirtmiştir. Carr, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önceki süreci analiz ederken savaşın kişisel nedenlerinden ziyade temel nedenlerini göstermeye çalışmıştır. Carr'a göre, I. Dünya Savaşı'na korku ve endişenin neden olduğunu ifade etmiştir. Carr, insan doğasının çatışan taraflarının güçlü bir şekilde belirlediğini ve gücün ahlaktan önce geldiğini savunmuştur. Carr,

"Çıkarların Uyumunu" başlığı altında ele aldığı konuda, ütopyacıların toplumun en çok sayıda insanının en çok derecede mutluluğunu sağlama ilkesinin, azınlıkların çıkarlarını gözetmeyen kurallara uyması gerektiği sorusunu cevaplayamadığını belirtmiştir. Carr'a göre, ütopyacılar kendi çıkarlarını topluma evrensel çıkarlar gibi sunmaya çalışırken aslında kendi çıkarlarını korumaktadırlar (Carr, 2018, s 88- 89).

2.2 Neorealizm

1950 ve 1960'larda uluslararası sistem, iki kutuplu ve hiyerarşik bir yapıya sahipti, bu da oldukça basit bir özellik gösteriyordu. Soğuk Savaş döneminde, bu iki kutuplu sistemde uluslararası ilişkiler disiplini gelişti ve idealizm ve realizm gibi bu disiplinin önemli yaklaşımları arasında tartışmalar yaşandı.

1970'lerden sonra, uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı değişmeye başladı. Atilla Eralp'in de belirttiği gibi, Neorealizm, ABD hegemonyasının sarsılmaya başladığı dönem olan 1970'lerin sonrasında ortaya çıktı. Batı ve Doğu bloklarında yaşanan çalkantılar ve blok içindeki gerginlikler arttı. ABD'nin liderliği, Avrupa Topluluğu'nun gelişmesiyle birlikte Batı ittifakı içinde sorgulanmaya başlandı. Doğu ve Batı blokları arasında karmaşıklaşan ilişkiler, realistlerin vurguladığı argümanların ötesinde ekonomik ve politik sorunlarla dolu bir alan haline geldi. Uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin etkisi artarken, realistlerin iç ve dış politika arasındaki ayrımları giderek önemini yitirdi. Üçüncü Dünya'da ortaya çıkan devletler, geleneksel ulus devletlerden farklılaşmaya başladı. Ekonomik sorunlar, uluslararası politikayı etkilemeye başladı ve ABD'nin askeri üstünlüğüne rağmen, Vietnam Savaşı gibi olaylar askeri gücün tek başına sonuçları belirlemede yetersiz olduğunu gösterdi. Bu gelişmeler, realizmin temel argümanlarını sarsarak bu akımın eleştirilmesine yol açtı (Eralp, 2012, s. 155-156).

I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden sonra uluslararası ilişkilerde gerçekçilik akımı hakim olmaya başlamıştı. Bu akım, güç dengesine ve çıkara dayalı ilişkiler üzerine kurulu bir uluslararası sistem savunmaktaydı. Fakat Almanya ve İtalya gibi revizyonist devletlerin yükselişi ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, realizmin değişimleri görmezden gelen yetersizliğini ortaya koydu. Realist bakış açısı, uluslararası sistemin statik ve değişmez olduğunu savunmaktaydı. Fakat II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü gibi önemli gelişmeler, bu bakış açısının yetersizliğini net şekilde gösterdi. Bu süreçte Marksist ve liberal kuramcılar, realizmi

çeşitli açılardan eleştirdiler. Marksistler, realizmin sınıf çelişkilerini ve ekonomik faktörleri göz ardı ettiğini savundular. Liberal kuramcılar ise realizmin iş birliği ve barışçıl çözümleri ihmal ettiğini ve aşırı karamsar bir bakış açısına sahip olduğunu öne sürdüler. Waltz, disiplinin tamamını etkileyen bir yaklaşım geliştirdi ve oluşturduğu "uluslararası politika teorisi"ni pozitivizm temelinde inşa etmiştir

Kenneth Waltz, bu eleştirilere rağmen realizmi inkar etmeden, ona yeni bir soluk kazandırdı. Waltz, neorealizm adını verdiği yeni bir realist teori geliştirdi. Neorealizm, uluslararası sistemin anarkik yapısını kabul ederek, devletlerin güç ve çıkar arayışını anlamaya çalışır. Fakat neorealizm, bu arayışın statik bir çerçeveye sıkışıp kalmadığını, uluslararası sistemin değişimlere göre yeniden şekillendiğini de savunur. Neorealizm'e göre, uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletleri güç biriktirmeye ve kendi güvenliklerini korumaya teşvik eder. Fakat bu durum, devletler arasında iş birliği ve barışçıl çözümler arayışını da engellemez. Neorealistler, uluslararası sistemde güç dengesinin ve kurumsallaşmanın önemini vurgulayarak, barışın ve istikrarın sadece güç dengesine dayalı olmadığını, kurumsal iş birliği ve normatif düzen gibi unsurlara da ihtiyaç duyulduğunu savunurlar. Realizm ve neorealizm akımları, günümüzde hala uluslararası ilişkileri anlamamıza ve yorumlamamıza yardımcı olan önemli teorilerdir. Bu teoriler, devletlerin davranışlarını ve uluslararası sistemdeki gelişmeleri analiz etmemize imkan verir. (Waltz, 2015, s. 8- 9).

Uluslararası ilişkilerde güç dengesi teorisi, devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını ve davranışlarını anlamak için önemli bir araçtır. Bu teoriye göre, devletlerin güçleri nüfus, toprak büyüklüğü, kaynakların verimliliği, ekonomik kabiliyet, askeri güç, politik istikrar ve uzmanlık gibi unsurlara göre ölçülür. Bu unsurlardan aldıkları puanlar, devletlerin uluslararası sistemdeki yetkinliklerini belirler. Güç dengesi teorisi, devletleri asgari düzeyde kendi varlıklarını korumak isteyen, azami olarak da evrensel hakimiyet peşinde koşan bölünmez aktörler olarak kabul eder. Bu varsayımdan yola çıkarak, devletlerin hedefledikleri amaçları gerçekleştirmek için ellerindeki araçları makul bir biçimde kullanmaya çalıştıkları öne sürülür. Bu araçlar iç çabalar ve dış çabalar olarak ikiye ayrılır (Waltz, 2015, s. 158):

İç Çabalar:

- Ekonomik yetenekleri geliştirmek
- Askeri gücü artırmak

- Akıllı stratejiler geliştirmek
- Eğitim ve bilimde ilerleme kaydetmek
- Teknolojik gelişmeleri takip etmek
- Yetenekli insan kaynağını artırmak

Dış Çabalar:

- İttifaklar oluşturmak
- Karşı tarafın ittifaklarını bozma
- Uluslararası kuruluşlarda etkin rol almak
- Diplomatik temasları yoğunlaştırmak
- Ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamak
- Askeri gúc gosterisi yapmak

Gúc dengesi teorisine góre, devletler gúçlerini korumak ve artırmak için sürekli bir çaba içindedirler. Bu çaba, devletler arasında rekabet ve çatışmalara yol açabilir. Fakat aynı zamanda, devletleri iş birliği ve barışçıl çözümler aramaya da teşvik edebilmektedir.

Kenneth Waltz, uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahip olan gúc dengesi teorisinin en önemli savunucularından biridir. Waltz'a góre, "uluslararası politikanın belirgin biçimde siyasal bir teorisi var ise, bu gúc dengesi teorisidir." Bu teoriye góre, uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve devletler bu sistemde hayatta kalmak için sürekli bir mücadele içindedirler.

Gúc dengesi politikasının temelini oluşturan iki unsur şunlardır:

- Uluslararası sistem, merkezi bir otoritenin bulunmadığı ve devletlerin birbirleriyle eşit haklara sahip olduğu bir anarşiye sahiptir. Bu durum, devletlerin kendi gúvenliklerini kendilerinin sağlaması gerektiği anlamına gelir.
- Uluslararası sistemdeki tüm devletlerin temel hedefi, kendi varlıklarını korumaktır. Bu amaçla devletler, gúçlerini artırmak ve diğer devletler karşısında üstünlük kurmak için çaba gösterirler.

Devletlerin ilk ve en önemli kaygıları da kendi konumlarını korumaktır. Bu durum, beka sorunu olarak da adlandırılır. Beka sorunu, devletleri uluslararası sistemde güçlerini artırmaya ve diğer devletler karşısında caydırıcılık oluşturmaya teşvik eder. Güç dengesi politikası, devletlerin bu mücadelesinde güç dengesini korumaya odaklanır. Güç dengesi, uluslararası sistemdeki güçlerin dağılımının nispeten eşit olması durumudur. Eşit bir güç dağılımı, devletler arasında savaş ihtimalini azaltır ve istikrarı teşvik eder. Waltz'ın teorisine göre, güç dengesi politikası, uluslararası sistemde barış ve istikrarın korunması için gereklidir. Fakat bu teori bazı eleştirilere de maruz kalmaktadır. Eleştirmenler, bu teorinin savaşın kaçınılmazlığını savunduğunu ve devletlerin davranışlarını aşırı basitleştirdiğini öne sürmektedirler (Waltz, 2015, s. 159).

Kenneth Waltz'dan sonra neorealizmin gelişimine en önemli katkıyı sunan isimlerden biri John J. Mearsheimer'dır. Mearsheimer, Soğuk Savaş sonrası realistler arasında önemli bir yer edinen ve geniş yankı uyandıran "Büyük Güç Politikasının Trajedisi" adlı eserini 2001 yılında yayınlamıştır. Bu eserde, uluslararası ilişkilerin doğasını ve büyük güçler arasındaki rekabetin dinamiklerini derinlemesine analiz etmektedir. Mearsheimer, neorealizmin bir alt dalı olarak saldırgan realizm teorisini geliştirmiştir. Bu teoriye göre, uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve bu anarşi, devletleri sürekli olarak güvenliklerini maksimize etmeye ve diğer devletler üzerinde üstünlük kurmaya zorlar. Mearsheimer, güç dengesinin sağlanmasında nükleer silahların önemli bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte, geleneksel (konvansiyonel) askeri güçlerin hala kritik bir öneme sahip olduğunu vurgular. Bu bağlamda, nükleer caydırıcılığın, devletlerin güvenlik kaygılarını tamamen ortadan kaldırmadığını ileri sürer. Mearsheimer, bu görüşünü desteklemek için NATO'nun Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesini örnek gösterir. NATO'nun genişlemesi, özellikle Rusya üzerinde büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Rusya, nükleer silahlara sahip olmasına rağmen, NATO'nun konvansiyonel askeri kuvvetlerle kendi sınırlarına yaklaşmasının oluşturduğu tehdit algısını ortadan kaldırmamaktadır. Bu durum, Rusya'nın güvenlik endişelerini artırmış ve Moskova'yı çeşitli askeri ve siyasi önlemler almaya itmiştir. Mearsheimer'a göre, bu örnek, nükleer silahların varlığının, devletlerin mutlak güvenlik içinde oldukları anlamına gelmediğini göstermektedir. Geleneksel askeri güçler ve ittifaklar, hala büyük güçler arasındaki stratejik hesaplamalarda ve güvenlik politikalarında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu

nedenle, büyük güçler arasındaki rekabet ve çatışma olasılığı, nükleer caydırıcılığa rağmen, konvansiyonel askeri kapasitelerin ve stratejik ittifakların önemini koruduğunu ortaya koymaktadır (Mearshemier, 2006, s. 115- 116).

İki kutuplu yapının sona ermesi ve Soğuk Savaş'ın bitişi, neorealizmin öngördüğü şekilde gerçekleşmemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu yapı, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dağılmıştır. Kenneth Waltz'a göre, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası politikanın yapısı yeniden şekillenmeye başlamıştır ve bu süreçte bir süreliğine tek kutuplu bir düzen yaşanmıştır. Waltz, uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel etkenin devletlerin kapasiteleri olduğunu vurgular. Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletlerin kapasitelerindeki sürekli değişim, sistemin yapısında da değişimlere yol açmıştır. Waltz'ın tek kutuplu olarak tanımladığı dönemin sona erdiğini düşündüren unsurlardan biri, ABD'nin 1990'lar ve 2000'lerin başında uluslararası politikada elde etmek istediği sonuçları başarmasına rağmen, zamanla bu durumun daha zor hale gelmesidir. ABD'nin küresel egemenliği, zaman içinde diğer güçlerin yükselişiyle sarsılmıştır. Bu süreç, uluslararası sistemin çok merkezli bir yapıya evrilmesine neden olmuştur. Farklı bölgelerde farklı güçlerin öne çıktığı, daha karmaşık ve çok merkezli bir uluslararası yapı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, iki kutuplu yapının sona ermesi ve Soğuk Savaş sonrası dönemde tek kutuplu düzenin dönüşümü, neorealizmin öngörülerine meydan okumuştur. Soğuk Savaş'ın bitimiyle başlayan dönemde, uluslararası sistemin yapısının değişkenlik göstermesi, devletlerin kapasitelerinin sürekli olarak yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Waltz'a göre, bu çok merkezli yapı, küresel politikada farklı güçlerin etkisini artırmış ve tek bir süper gücün hegemonyasına dayanan düzenin sonunu getirmiştir.

Bu çalışmanın ana odak noktası, Azerbaycan ile İran arasındaki uzun tarihi geçmiş, kültürel ve dini yakınlık ile birlikte, iki ülke arasında mevcut olan dil ortaklığının rağmen neden işbirliği yerine çatışma eksenli ilişkilerin devam ettiğiidir. Ayrıca, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkilerinin, Azerbaycan-İran ilişkilerine nasıl yansıdığı da incelenmektedir. Bu soruya verilen cevap, aynı zamanda bu tezin temel hipotezi olan "Azerbaycan-İran ilişkilerinin uluslararası sistemdeki yapısal değişimler ve güç dengelerinin değişimlerine bağımlı olarak devam ettiği" önermesidir.

Neorealistler, uluslararası ilişkilerde devletlerin davranışlarını belirleyen en temel faktörün uluslararası sistemin yapısı olduğunu savunurlar. Uluslararası sistemin

anarşik yapısı, yani merkezi bir otorite veya düzenleyici mekanizmanın olmaması, devletler arasında işbirliğini sınırlar. Her devlet, kendi çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla hareket eder.

Devletler uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde birbirlerinin niyetlerinden emin olmadıkları için güçlerini artırmaya yönelirler. Bu durum, neorealist teorinin önemli bir hipotezi olan güç dengesinin oluşmasını sağlar. Güç dengesi kavramı, devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde güçlerini dengelemeye çalıştıkları ve böylece diğer devletlerin saldırgan eğilimlerini caydırmaya yönelik bir denge oluşturdukları fikrini ifade eder. Bu denge, uluslararası sistemin istikrarını sağlamaya ve savaşın engellenmesine yardımcı olabilmektedir.

Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine yansımaları neorealist yaklaşımdan değerlendirmek, uluslararası ilişkilerdeki yapısal faktörleri vurgulayarak bu ilişkilerin dinamiklerini anlamaya çalışmayı içermektedir. Neorealizm, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve devletler arasındaki güç dengesi üzerinde durarak devlet davranışlarını açıklamaktadır. Azerbaycan-İsrail ilişkileri, her iki ülkenin ulusal çıkarlarını maksimize etmek amacıyla şekillenmiştir. İki ülke arasındaki yakınlaşma, ortak güvenlik endişeleri ve stratejik çıkarlar etrafında gelişmiştir. İsrail'in teknolojik ve askeri açıdan güçlü olması, Azerbaycan için bir güvenlik ve savunma kaynağı olarak görülmüştür. Bu durum, Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini sağlamak için İsrail ile askeri ve teknolojik işbirliğine yönelmesine neden olmuştur.

Ancak, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin İran ile ilişkilerine yansımaları neorealist perspektiften incelendiğinde, İran'ın bu yakınlaşmayı tehdit olarak algıladığı ve buna karşı çıktığı görülmektedir. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkilerini kendi ulusal güvenliği için bir tehdit olarak görmekte ve buna karşı çıkmaktadır. Bu durum, uluslararası sistemdeki güç dengesi ve çıkarlarının korunması çabasıyla açıklanabilmektedir.

Bu çalışmada neorealizm tercih edilmiştir çünkü neorealizm, uluslararası ilişkilerde devlet davranışlarını uluslararası sistemin yapısına dayandırarak açıklar. Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine etkisi de uluslararası sistemin yapısal özelliklerine ve devletler arasındaki güç dengesine bağlı olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, neorealizm bu ilişkilerin analizinde etkili bir çerçeve sunabilmektedir.

3. AZERBAJCAN DIŞ POLİTİKASI

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991 yılında bağımsızlığını kazandığından bu yana, jeopolitik konumu ve enerji kaynakları zenginliği nedeniyle uluslararası arenada önemli bir aktör haline gelmiştir. Azerbaycan'ın dış politikası, bu dinamikler çerçevesinde Şekillenmiş olup, bağımsızlık sonrası dönemde çeşitli stratejik hedefler ve politikalar belirlemiőtir. Bu bölümde, Azerbaycan'ın dış politikasının temel prensipleri, öncelikleri ve bu politikaların İıran ve İsrail ile ilişkiler bağlamında nasıl evrildiği ele alınacaktır.

3.1 Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Faktörler

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Azerbaycan için önemli bir dönem olmuştur. 1991'de bağımsızlığını ilan etmesiyle, Azerbaycan jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynaklarıyla dikkat çeken bir ũlke haline gelmiştir. Coğrafi konumu, Hazar Denizi kıyısında bulunması, zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve ticaret yollarının keőiőtiđi bir noktada bulunması gibi faktörler, Azerbaycan'ı uluslararası ilişkilerde önemli bir aktör haline getirmiştir. Azerbaycan'ın dış politikası, uluslararası hukuka dayalı düzenlemelere sayđı gösterme, devletler arası ilişkilerde barış ve müzakereye öncelik verme ve tüm devletlerin egemenliklerine sayđı gösterme esasına dayanmaktadır. Bu temel prensipler, Azerbaycan'ın uluslararası alanda istikrar ve barışın sağlanmasıya yönelik çabalarını yansıtmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'ın bölgesel ve küresel arenada etkili bir Şekilde varlık gösterme çabaları, ũlkenin dış politikasının temel taşlarından birini oluőturur. Bu çerçevede, Azerbaycan, bölgesel ve küresel işbirliği fırsatlarını değerlendirerek kendi çıkarlarını koruma ve geliőtirme yolunda adımlar atmaktadır (İbadov, 2007, s. 37).

1991'den sonra bağımsızlığını korumak amacıyla Azerbaycan, tarihsel deneyimlerinden yararlanarak çok yönlü bir dış politika izlemiştir. Özellikle, Hazar Denizi'nin enerji kaynaklarının Batı'ya sorunsuz bir Şekilde ihraç edilmesi ve Batı'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma çabaları açasından bölgenin stratejik önemi büyüktür. Azerbaycan'ın jeopolitik konumu, Rusya ve İıran gibi tarihsel olarak etkili olan iki büyük komőusunun arasında sıkıőması, dış politikasını karmaşık hale getirmiştir. ũlke, bu durumda hem bu ũlkelerin baskısından kurtulmayı hem de

mütecaviz komşusu Ermenistan ile savaşarak toprak bütünlüğünü korumayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın dış politikası, bağımsızlığını kazanan ve komşularından tehdit algılayan bir devletin benimsediği uluslararası alanda kabul görmeye ve diğer ülkelerle iletişim kurmaya yönelik stratejilere dayanmaktadır. Ülke, bu stratejilerle kendisini uluslararası alanda tanıtmayı ve çıkarlarını korumayı amaçlamıştır (Özdaşlı ve Kodaman, 2016, s. 69).

Özellikle Rusya ve İran gibi büyük güçlerle komşu olması, tarihsel ilişkilerin dış politikayı belirleyici bir unsur haline gelmesine yol açmıştır. Azerbaycan'ın Ermenistan ile sınır komşuluğu ve Karabağ'daki toprak iddiaları, dış politikayı şekillendiren önemli bir faktör olmuştur. Bu durum, bağımsızlığın ilk dönemlerinde Azerbaycan'ın dış politikasının merkezi bir unsuru haline gelmiştir. Bağımsızlık sürecinde Azerbaycan, çeşitli iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalmış ve dış politikada istikrar sağlamakta zorlanmıştır. Farklı hükümetlerin değişmesiyle birlikte dış politika uygulamalarında süreklilik sorunu yaşanmıştır. Azerbaycan, savaş halinde olmasına rağmen dış politikaya sadece klasik güvenlik ve ulusal güvenlik gibi yaklaşımlarla değil, aynı zamanda ulus, seküler ve üniter bir devlet inşa etme, bölgeselleşme ve küreselleşme çabalarıyla yaklaşmıştır. Diğer bölge ülkelerinden farklı olarak, çok yönlü ve çok boyutlu bir dış politika stratejisi izlemiştir. Bu stratejiyle Azerbaycan, bölgesel ve küresel güçlerin etkisini dengelemiş ve bölgedeki istikrara katkı sağlamıştır. Coğrafi avantajlarını kullanarak, büyük güçlerin mağduriyetine ve bölgedeki geçmiş dönemlerde yaşanan sorunlara odaklanarak barışçıl ve istikrarlı bir dış politika izlemiştir. Bu strateji, Rusya, İran veya diğer bölgesel ve küresel aktörleri dışlamamakta, aksine onlarla işbirliği yaparak denge siyasetini sürdürmektedir (Erhan, 2013, s. 56).

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra dış politikada temel hedeflerini belirlemiş ve bu doğrultuda hareket etmiştir. İlk olarak, ülkenin tanınması ve dünya ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurulması öncelikli bir hedef olmuştur. Bu süreçte, Azerbaycan, bağımsızlığına yönelik tehditleri bertaraf etmek ve Karabağ'da yaşanan olaylara dünya kamuoyunun dikkatini çekerek destek aramak için çaba göstermiştir. Diğer yandan, Azerbaycan'ın dış politikadaki bir diğer önceliği, petrol ve doğalgaz rezervlerinin işletilmesi ve dünya piyasasına sunulması olmuştur. Ancak bu konuda, petrol ve doğalgaz boru hatlarının hangi rotalarla ve hangi ülkeler üzerinden geçeceğine karar vermek, yeni bir ülke için önemli bir diplomatik ve stratejik zorluk

olmuştur. Bu nedenle, dış politika stratejileri belirlenirken, Azerbaycan'ın egemenliğini koruması ve toprak bütünlüğünü yeniden sağlaması hedeflenmiştir. Azerbaycan, genel olarak dış politikada karşılaştığı tehditleri dengelemeye ve çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Ülke, güvenli işbirlikleriyle çevresinde istikrarlı bir bölge oluşturmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Azerbaycan, hem tehditlere hem de çıkarlara yönelik çok boyutlu bir dış politika izlemeye çalışmaktadır, bu da bölgesel güvenlik kompleksine uygun bir strateji izlediği anlamına gelmektedir (Erhan, 2013, s. 55).

3.2 Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Meselesi

Karabağ sorunu Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası dönemde dış politikasının temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Özellikle İlham Aliyev, bu sorunu ülkenin en önemli problemi olarak görmektedir. Azerbaycan, Ermenistan ile 1990'lı yılların başından 1994'e kadar süren sıcak savaş döneminde, Ermenistan'ı bölgede izole etmeye yönelik politikalara odaklanmıştır. Bu çerçevede, bölge devletleriyle ilişkilerinde Ermenistan'ın izole edilmesini sağlayacak adımları atmış ve aynı zamanda Ermenistan'ı bölgede yalıtılmasını engelleyen politikalar ve devletlerle işbirliği yapmıştır. Bu politika, Azerbaycan'ın dış politikasının şekillenmesinde temel belirleyici nitelikte olmuştur.

Azerbaycan'ın İran ile ilişkilerinde de bu faktör büyük önem taşımaktadır. Çünkü Ermenistan, hem Azerbaycan'ın hem de İran'ın komşusu ve bölgedeki siyasi denklemin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla, Azerbaycan ve İran arasındaki ilişkilerde Karabağ sorunu ve Ermenistan'ın durumu önemli bir başlık olarak ele alınmaktadır. Bu durum, her iki ülkenin dış politikasını şekillendirirken Karabağ sorununun etkisinin çok büyük olduğunu göstermektedir (Aliyev ve Aslanlı, 2011, s. 17).

1988 yılında Karabağ olaylarının patlak vermesiyle birlikte, Ermeniler ve destekçileri, Moskova'daki politik çevrelerle iş birliği yaparak Dağlık Karabağ'ın geri kalmış olduğu yalanını ileri sürdüler. Bu, kamuoyunu etkilemeyi ve Karabağ'ın Ermenistan'a ilhak edilmesi talebini meşrulaştırmayı amaçlayan bir stratejiydi. Ekonomik gelişmelerin geride olduğu iddiasıyla başlatılan grevler ve gösteriler, aslında politik bir hedefe yönelikti. Ermeni gruplar, Karabağ'ı Ermenistan'a bağlama amacıyla uzun süredir hazırlık yapmışlardı ve bu olaylar, bu planların bir parçası olarak hareket

etmelerinin bir sonucuydu. Bu süreç, bölgedeki etnik ve toprak talepleriyle yakından ilişkiliydi ve Karabağ'ın statüsünün geleceği konusunda derin bir belirsizlik yarattı. Bu gelişmeler, Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun süreli bir çatışma ve toprak anlaşmazlığı sürecinin başlangıcını oluşturdu (Hasanov, 2015, s. 307).

Şubat 1988'de, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinin hız kazandığı bir dönemde, Yukarı Karabağ'da yaşayan Ermeni nüfus, bölgenin Sovyet Ermenistan'a bağlanmasını talep etti. Bu talep, bölgedeki etnik çatışmaların ve milliyetçi duyguların yükselmesine neden oldu. Ermeniler, bölgenin kendilerine ait olduğunu iddia ederek, Karabağ'daki Ermeni nüfusunun çoğunluk oluşturduğunu ve bu nedenle bölgenin Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a bağlanması gerektiğini savundular. Sovyetler Birliği Merkezi Komitesi bu talebi reddetti, ancak bölgedeki gerginlik artmaya devam etti. Sovyet yönetimi, bölgedeki Ermeni nüfusunu desteklemek için Karabağ'da olağanüstü hal ilan etti ve bölgenin yönetimini doğrudan Moskova'ya bağladı. Bu hamle, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ üzerindeki haklarını askıya alırken, Ermenilerin iddialarını güçlendirdi. Bu süreç, Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun süreli bir çatışmanın fitilini ateşledi ve çatışmanın tırmanarak açık bir savaşa dönüşmesine yol açtı. Bu olaylar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının etkilerini bölgede derinleştirdi ve Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesini de etkiledi. Ayrıca, Dağlık Karabağ sorunu, bölgedeki etnik ve siyasi dinamikleri değiştirdi ve bölgesel istikrarı tehdit etti. Bu çatışma, bölgede uzun yıllar süren çatışmaların temelini oluşturdu ve bugün bile çözüme kavuşturulamamış bir sorun olarak devam etmektedir (BİLGESAM Raporu, 2014, s. 19).

Azerbaycan'ın dış politikasında Dağlık Karabağ meselesi uzun yıllardır merkezi bir konumda yer almaktadır. Azerbaycan'ın dış politikasında Dağlık Karabağ meselesinin rolü (Gafarlı, 2015, s. 85).

- Öncelikli Konu: Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan'ın dış politikasında öncelikli bir konumdur. Ülkenin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini sağlama çabası, dış politikadaki en temel hedeflerinden biridir. Bu nedenle, Azerbaycan'ın diğer ülkelerle ilişkilerinde ve uluslararası platformlardaki çabalarında Dağlık Karabağ sorununun çözümü öncelikli bir yer tutar.
- Uluslararası İlişkilerde Odak Noktası: Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için uluslararası toplumun desteğini ve arabuluculuğunu sağlamak için

çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. BM, AB, AGİT gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak sorunun çözümü için destek aramıştır.

- İşgalin Kınanması: Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesini uluslararası platformlarda sürekli olarak kınamaktadır. Bu, ülkenin dış politikasının temel taşlarından biridir ve uluslararası toplumun dikkatini çekmek ve desteğini kazanmak için kullanılmaktadır.
- İşbirliği ve Dayanışma Arayışı: Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun çözümü için uluslararası toplumla işbirliği yapmaya ve diğer ülkelerin desteğini almaya önem vermektedir. Özellikle Türkiye gibi dost ve stratejik ortaklarla işbirliği içinde hareket etmekte ve onların desteğini sağlamaya çalışmaktadır.
- Barışçıl Çözüm Arayışı: Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesi için çaba sarf etmektedir. Ancak, bu çabaların Ermenistan'ın işgalci politikaları ve süregelen çatışma ortamıyla sınırlı olduğu ve çözüm için karşılıklı anlayış ve uzlaşma gerektiği belirtilmelidir.

2020 yılında Dağlık Karabağ'da yeniden başlayan çatışmalar, 44 günlük bir savaştan sonra Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlandı. Savaş sonrası imzalanan ateşkes anlaşmasıyla Dağlık Karabağ'ın bir kısmı Azerbaycan'ın kontrolüne geçti. Savaş sonrası dönemde, Dağlık Karabağ'da yeniden inşa çalışmaları devam etmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerginlikler devam etmektedir ve sınırda zaman zaman çatışmalar meydana gelmektedir. Uluslararası toplum, bölgede barış ve istikrarın sağlanması için çabalarını sürdürmektedir.

3.3 Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü

Hazar Havzası, küresel enerji kaynakları açısından büyük öneme sahip bir bölge olarak bilinir. Bu bölgedeki zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, enerji güvenliği ve uluslararası enerji piyasaları açısından stratejik bir rol oynamaktadır. Azerbaycan, Hazar Havzası'ndaki bu değerli kaynaklara sahip olmasının yanı sıra, Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılmasında da kilit bir konumda bulunur. Bu durum, Azerbaycan'ı enerji jeopolitiğinde önemli bir aktör haline getirmektedir. Azerbaycan için enerji meselesi, dış politikanın en önemli ve öncelikli konularından biridir. Ülke, Hazar Havzası'ndaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin işletilmesi ve bu kaynakların dünya piyasalarına transferi konusunda büyük bir çaba

göstermektedir. Bu çaba, ülkenin ekonomik kalkınması ve uluslararası alanda daha güçlü bir konuma gelmesi açısından kritik öneme sahiptir. İç istikrar sağlandıktan sonra, enerji kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması ve ihracatı, ertelenemez bir öncelik haline gelmiştir. Azerbaycan, enerji kaynaklarının dünya piyasalarına taşınmasında çeşitli projeler ve işbirlikleri geliştirmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı ve Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı gibi büyük altyapı projeleri, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara ulaştırmada önemli rol oynamaktadır. Bu projeler, hem Azerbaycan'ın ekonomik büyümesine katkıda bulunmakta hem de Avrupa ve diğer Batı ülkelerinin enerji güvenliğini artırmaktadır.

Azerbaycan'ın enerji politikası, aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeyde stratejik işbirliklerini de içermektedir. Ülke, enerji kaynaklarının ihracatını çeşitlendirmek ve transit ülkelerle ilişkilerini güçlendirmek için diplomatik ve ekonomik adımlar atmaktadır. Bu strateji, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını daha güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde dünya piyasalarına ulaştırmasına olanak tanımaktadır.. Azerbaycan, bağımsızlıktan sonra enerji meselesini dış politikasının temel hedeflerinden biri haline getirmiştir. Bu hedefe ulaşmak için, ülke komşularıyla bölgesel projeler bazında ekonomik ve siyasi işbirliğini geliştirmiştir. Özellikle Türkiye ve Gürcistan ile gerçekleştirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum gibi enerji boru hattı projeleri bu çabaların bir ürünüdür. Azerbaycan, bu projelerle hem bölgedeki güvenliğini artırmayı hem de enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Aynı zamanda, Batılı ülkelerle imzalanan enerji anlaşmalarında Rusya ve İran'a da hisse vererek işbirliklerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu strateji, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının ticaretini çeşitlendirme ve bölgedeki siyasi dengeyi sağlama çabalarının bir parçasıdır.

2022 yılında BP tarafından açıklanan verilere göre, Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 7 milyar varil ve kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ise 2.55 trilyon metreküp olarak belirlenmiştir. Azerbaycan, enerji ihracatçısı olmasına rağmen açık denize çıkışı olmadığından tranzit geçişler için komşu devletlere bağımlıdır. Bu nedenle, Azerbaycan'ın dış politikasında komşu ülkelerle ilişkilerine büyük önem vermektedir ve bu ülkelere karşı özel imtiyazlar tanıma eğilimindedir (BP, 2022).

Azerbaycan'ın enerji politikası ve dış politikadaki çeşitlendirme stratejisi, ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını korumak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu strateji, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını uluslararası piyasalara taşınmasında ve

ticarete çeşitli seçeneklere sahip olmasında büyük önem taşımaktadır (Gürbüz, 2012, s. 109).

Azerbaycan, Hazar Denizi'ndeki zengin petrol ve doğal gaz rezervlerini işletmek ve ihraç etmek için farklı enerji projeleri ve ticaret rotaları geliştirmiştir. Bu projeler arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı gibi büyük altyapı projeleri bulunmaktadır. Bu boru hatları, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını Batı'ya taşımının yanı sıra, ülkeyi Rusya'nın ve diğer komşuların enerji baskılarından bağımsız hale getirmiştir (Erhan, 2013, s. 319)

Ancak, Azerbaycan'ın bu enerji projeleri ve ticaret rotaları sadece ekonomik değil, aynı zamanda stratejik ve jeopolitik öneme sahiptir. Bu projeler, ülkenin enerji gelirlerini artırmasının yanı sıra, Batı ile olan ilişkilerini güçlendirerek Rusya'nın bölgedeki etkisine karşı bir denge unsuru oluşturmuştur. Azerbaycan'ın Batı ile olan enerji işbirliği, ülkenin uluslararası alanda daha fazla tanınmasına ve Batılı devletlerle stratejik ortaklıklar kurmasına da yardımcı olmuştur (Erdoğan, 2017, s. 11).

Bu çeşitlendirme stratejisi, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını uluslararası piyasalara taşıırken, komşu ülkelerle olan ilişkilerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Azerbaycan, tranzit geçişler için komşu ülkelere bağımlı olduğundan, bu ülkelerle ilişkilerini dikkatle yönetmektedir. Enerji politikaları, ülkenin hem ekonomik hem de siyasi çıkarlarını dengelemeyi amaçlamaktadır (Məmmədov, 2013, s. 113).

Azerbaycan'ın enerji politikası ve dış politikadaki çeşitlendirme stratejisi, ülkenin enerji kaynaklarını etkili bir şekilde yönetmesini ve uluslararası alanda daha fazla etki sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu strateji, ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklerken, jeopolitik konumunu güçlendirerek bölgesel istikrarın sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır.

Azerbaycan, dış politikada doğal kaynaklarını bir baskı aracı olarak kullanarak uluslararası alanda etkisini ve nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Bu strateji, ülkenin milli varlığını, bütünlüğünü korumak ve milli gücünü artırmak amacıyla enerji kaynaklarını stratejik bir şekilde yönetme çabasının bir yansımasıdır. Azerbaycan, özellikle enerji konusunda dış politikasını temel alan bir yaklaşım benimsemiş ve enerji diplomasisini etkin bir şekilde kullanmıştır. Bu yaklaşım, ülkenin uluslararası alandaki çıkarlarını korurken, aynı zamanda komşu ülkelerle ilişkilerini dengelemeyi ve çatışma bölgelerindeki sorunları çözmeyi hedeflemiştir (Cefersoy, 2001, s. 97).

Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki doğal kaynakları yönetme ve uluslararası pazarlara ulaştırma stratejisi, enerji projeleri aracılığıyla farklı ülkelerle stratejik işbirliklerini öne çıkarmıştır. Özellikle Batılı petrol şirketleriyle yapılan anlaşmalar, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını uluslararası alanda etkin bir şekilde kullanmasına olanak tanımıştır. Bununla birlikte, dış politikada izlenen strateji, Rusya ve İran gibi komşu ülkelerin çıkarlarını da dikkate almayı ve dengelemeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın enerji politikaları, uluslararası alandaki ilişkilerini geliştirirken, komşu ülkelerle olan ilişkilerini de dikkatle yönetmiştir (Peimani, 2009, s. 66- 67).

Öte yandan, Azerbaycan'ın dış politikasında enerji diplomasisini ön plana çıkaran lider değişiklikleri yaşanmıştır. Örneğin, Elçibey döneminde izlenen enerji politikası, Batılı petrol şirketlerine öncelik vererek Rusya ve İran'ı proje dışında tutma çabasıyla karakterize edilmiştir. Ancak, bu politika iç ve dış siyasette bazı sorunlara yol açmış ve sonunda Elçibey'e karşı bir darbeye neden olmuştur. Haydar Aliyev döneminde ise enerji politikası, Rusya'nın da dahil olduğu uluslararası işbirliklerini öne çıkarmış ve Batılı şirketlerin ağırlıklı olduğu bir petrol anlaşmasını imzalamıştır (Erdoğan, 2017, s. 11).

Azerbaycan'ın enerji politikasında doğalgaz da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Şahdeniz doğalgaz yatağı, ülkenin enerji politikasına önemli katkılar sağlamış ve çeşitli projelerin kaynağını oluşturmuştur. Bu projeler aracılığıyla Azerbaycan, enerji konusunda bölgede daha fazla öneme sahip olmuş ve uluslararası arenada stratejik bir aktör haline gelmiştir. Özellikle Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı gibi projeler, Azerbaycan'ın enerji diplomasisini güçlendirmiş ve bölgedeki siyasi ve ekonomik dengeyi şekillendirmesine yardımcı olmuştur (Göksel ve Shiriyev, 2013, s. 306- 307).

3.4 Ayaz Mutallibov Dönemi Azerbaycan Dış Politikası

Ayaz Mutallibov'un liderliği altında Azerbaycan, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanmıştır. Bu dönem, ülkenin uluslararası alanda tanınması ve egemenliğinin tesis edilmesi için kritik bir zamandı. Mutallibov, Azerbaycan'ın bağımsızlığını sağlamlaştırmak ve uluslararası alanda saygınlığını artırmak için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Mutallibov'un döneminde Azerbaycan, uluslararası toplumda tanınma sürecini hızlandırmak için çaba göstermiş ve birçok ülke ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bu süreçte, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma çabaları, uluslararası arenada

vurgulanmış ve destek aranmıştır. Ayrıca, Ermenistan'ın Azerbaycan toprakları üzerindeki işgaline karşı uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmek için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Dış politikada Rusya merkezli bir yaklaşım benimsenmiş olmasına rağmen, Mutallibov dönemi, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve ulusal çıkarlarını korumak için diğer ülkelerle de ilişkiler kurduğu bir dönemdir. Bu süreçte, Azerbaycan'ın uluslararası alanda daha fazla tanınması ve etkin bir aktör olarak yer alması için yapılan çabalar, ülkenin dış politika stratejisini şekillendirmiştir (Aliyev ve Aslanlı,2011, s. 36).

Mutallibov hükümeti, Azerbaycan'ın karşı karşıya olduğu çeşitli sorunların çözümü için Rusya'yı bir çare olarak görmüş ve dış politikasını Rusya merkezli bir şekilde yönlendirmiştir. Ancak, gerçekte Rusya, bu bölgeyi kendi etki alanı olarak görmekte ve Azerbaycan'ın bağımsızlığından rahatsızlık duymaktaydı. Mutallibov'un aşırı Rusya yanlısı politikaları, Azerbaycan kamuoyunda endişe ve rahatsızlık yaratmıştır. Bununla birlikte, Mutallibov'un Rusya'ya yönelik politikaları, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınmasını ve destek bulmasını sağlamak için alternatif ilişkiler geliştirmesine engel olmamıştır. Mutallibov'un dış politikası sadece Rusya ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda diğer ülkelerle ilişkiler kurma çabalarını da içermiştir. Bu çerçevede, Mutallibov'un Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret önemli bir adımdır. Ziyaret sırasında, Azerbaycan için kritik öneme sahip konularda Türkiye'den yardım talep edilmiş ve iki ülke arasında dostluk ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Bu, Azerbaycan'ın dış politikasını sadece Rusya'ya bağımlı olmayan, çok yönlü bir şekilde yönlendirme çabalarının bir parçasıdır (Şemşir, 2011, s. 290-93).

Ayaz Mutallibov'un iktidarı döneminde aşırı Rusya yanlısı politikaları ve Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik tutumu, ülkede Rusya'ya karşı olumsuz bir algının oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Hocalı Katliamı'nda Rusya'nın Ermenistan ile işbirliği yaparak askeri birliklerini kullanması, bu olumsuz algının daha da güçlenmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, Mutallibov'un iktidarının sonunu getirmiştir.

Mutallibov'un aşırı Rusya yanlısı politikaları, Azerbaycan kamuoyunda güvensizlik ve rahatsızlık yaratmıştır. Hocalı Katliamı gibi dramatik olaylar, Rusya'nın Azerbaycan'a karşı tutumunun net bir şekilde ortaya konmasına ve halk arasında Rusya'ya karşı bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Rusya'nın Ermenistan ile işbirliği yaparak Azerbaycan'daki çatışmalara müdahil olması, Azerbaycan halkının Rusya'ya olan güvensizliğini artırmıştır.

Bu olumsuz Rusya algısı, Mutallibov'un iktidarının sonunu getirmiştir. Azerbaycan'da halkın Rusya'ya karşı güvensizliği ve tepkisi, Mutallibov'un yönetimine karşı artan bir muhalefetin ortaya çıkmasına ve sonunda iktidardan uzaklaştırılmasına yol açmıştır. Bu süreç, Azerbaycan'ın dış politikasında Rusya'ya olan aşırı bağımlılığın ve Rusya'nın bölgedeki etkisinin azaltılması gerekliliğinin de anlaşılmasına yol açmış olabilir.

Ayaz Mutallibov dönemi, Azerbaycan'ın dış politikasında belirli bir dönem olarak dikkate alınabilir ve bu dönemde Azerbaycan'ın İsrail ve İran'la ilişkileri önemli bir yer tutmuştur.

İsrail ile ilişkiler açısından, Ayaz Mutallibov döneminde Azerbaycan ile İsrail arasında yakınlaşma yaşanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasının ardından İsrail ile diplomatik ilişkilerin kurulması önemli bir adım olmuştur. Bu dönemde Azerbaycan, İsrail ile askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğini artırmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler, ortak güvenlik endişeleri ve stratejik çıkarlar etrafında gelişmiştir (Şemşir, 2011, s. 2904-295).

Ancak, İran ile ilişkiler açısından, Ayaz Mutallibov döneminde Azerbaycan ile İran arasında gerilimli bir dönem yaşanmıştır. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini tehdit olarak algılamış ve buna karşı çıkmıştır. İran, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımadığı gibi, Azerbaycan'ın İsrail ile yakınlaşmasını da kendi ulusal güvenliği için bir tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle, İran, Azerbaycan'a karşı çeşitli diplomatik ve stratejik baskılar uygulamıştır (Aliyev ve Aslanlı,2011, s. 38).

Bu dönemde, Azerbaycan'ın dış politikası İsrail ile yakınlaşma eğilimindeyken, İran ile ilişkileri gerilimli bir hal almıştır. Ayaz Mutallibov döneminde Azerbaycan'ın dış politikası, bölgesel güçlerle olan ilişkilerinde denge politikası izlemiş ve ulusal çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

3.5 Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası

Elçibey döneminde Azerbaycan'ın dış politikası, özellikle Rusya ve İran'a karşı bir tutum benimsemiş ve Batı ile Türkiye'ye yakınlık göstermiştir. Bu dönemde, Halk Cephesi Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Azerbaycan'ın dış politikası önemli meselelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu meselelerin başında Dağlık Karabağ'da yaşanan

olayların önlenmesi, ülkenin uluslararası alanda tanınması ve uluslararası kuruluşlara üye olması gelmiştir (Cabbarlı ve Abdulayeva,2013, s. 172).

Elçibey yönetimi, Azerbaycan'ın tarihsel olarak Rusya ve İran'ın işgalci ve emperyalist yaklaşımlarından etkilendiğini ve bu ülkelerin bağımsızlık sürecinde Azerbaycan'a karşı tavır aldığını göz önünde bulundurarak, dış politikasını daha çok Rusya ve İran'a karşı bir duruş üzerine inşa etmiştir. Ancak bu politikalar, özellikle Rusya ve İran'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerine destek vermesiyle daha da zorlaşmıştır (Cabbarlı ve Abdulayeva,2013, s. 173).

Halk Cephesi Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte, önceki dönemde yaşanan olaylar ve Azerbaycan'ın karşı karşıya kaldığı tehditler, partiyi zor durumda bırakmıştır. Özellikle Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesi, Halk Cephesi hükümetinin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir ve partinin bütün enerjisini ve potansiyelini tüketmiştir.

Bu süreçte, Azerbaycan'ın dış politikası, uluslararası alanda daha güçlü bir duruş sergileyerek ülkenin çıkarlarını korumak ve toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla yoğun çaba göstermiştir. Ancak, bölgedeki karmaşık politikalar ve dış müdahaleler nedeniyle bu hedeflere ulaşmak oldukça zorlu olmuştur.

Elçibey döneminde, Azerbaycan'ın dış politikası özellikle Karabağ sorunu ve ülkenin uluslararası alanda bağımsız bir şekilde hareket edebilme kapasitesinin artırılması üzerine odaklanmıştır(Özdaşlı ve Kodaman, 2016, s. 57).

Elçibey döneminde, Azerbaycan'ın dış politikası özellikle Türkiye'ye odaklanmış ve Türkiye ile yakın ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Ancak, Türkiye'nin pragmatik politikaları ve bölgedeki çatışmalara müdahale isteksizliği, Azerbaycan'ın politikalarını etkilemiştir. Türkiye'nin daha çok ekonomik çıkarlarını önde tutması, Azerbaycan'ın dış politikasında belirleyici olmuştur (Göksel ve Shiriyev, 2013, s. 234-235).

Elçibey hükümeti, Türkiye'ye yakınlık göstermiş ve resmi ziyaretler sırasında çeşitli alanlarda anlaşmalar imzalamıştır. Ancak, bu yakınlık Rusya ve İran'ı endişelendirmiştir. Türkiye'nin bölgedeki etkinliği ve Türk cumhuriyetlerine yönelik politikaları, Rusya ve İran'ı harekete geçirmiştir. Türkiye'nin pro-aktif dış politikası, bölgedeki dengeyi bozmuş ve Rusya ile İran'ı endişelendirmiştir. Bu durum,

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilişkilerini dengede tutmasına yol açmıştır (Oran, 2012, s. 309).

İsrail ile ilişkiler açısından, Elçibey döneminde de Azerbaycan ile İsrail arasındaki yakınlaşma devam etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğini içermiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, İsrail ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmiş ve işbirliğini artırmıştır. Özellikle enerji sektöründe işbirliği ve askeri alanda işbirliği önemli bir yer tutmuştur. İki ülke arasındaki yakınlaşma, ortak güvenlik endişeleri ve stratejik çıkarlar etrafında şekillenmiştir (Şemşir, 2011, s. 444).

İran ile ilişkiler açısından, Elçibey döneminde Azerbaycan ile İran arasındaki gerilim devam etmiştir. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile yakınlaşmasını ve İran'a karşı düşmanca bir politika izlemesini tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle, İran, Azerbaycan'a karşı diplomatik ve stratejik baskılarını sürdürmüştür. İki ülke arasındaki ilişkilerde sınır anlaşmazlıkları ve etnik ve dini çatışmalar da gerilimi artırmıştır (Cefersoy, 2001, s. 100- 101).

Elçibey döneminde, Azerbaycan'ın dış politikası da İsrail ile yakınlaşma eğilimindeyken, İran ile ilişkileri gerilimli bir hal almıştır. Azerbaycan, ulusal çıkarlarını korumak için bölgesel güçlerle denge politikası izlemeye çalışmıştır. Bu dönemde, Azerbaycan'ın dış politikası, iç ve dış baskılar altında şekillenmiş ve ulusal çıkarlarını koruma çabasıyla hareket etmiştir.

3.6 Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası

15 Haziran 1993 tarihinde Haydar Aliyev'in başkanlığıyla birlikte Azerbaycan'ın dış politikası önemli bir değişim sürecine girdi. Aliyev döneminde, önceki yıllarda yaşanan tüm politik uygulamalardan farklı bir yaklaşım benimsendi. Artık Azerbaycan, dış politikada denge ve uyum anlayışını benimseyerek, tarihsel olarak iki büyük emperyal komşu olan Rusya ve İran ile ilişkileri bozmamaya ve aynı zamanda Batı ile ilişkilerini geliştirmeye odaklandı (Hasanov, 2005, s. 185-188).

Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde Azerbaycan'ın dış politikasında denge ve uyumun sağlanması büyük önem taşıyordu. Bu dönemde Azerbaycan, uluslararası alanda daha etkin ve saygın bir konuma gelmek için çaba harcadı.

Özellikle, bölgedeki komşularıyla ilişkilerin iyileştirilmesi ve istikrarın sağlanması, Aliyev'in öncelikli hedefleri arasındaydı (Oran, 2012, s. 310).

Rusya ve İran ile ilişkilerin düzeltilmesi, Azerbaycan'ın bölgesel güvenliğini ve istikrarını sağlamak için kritik öneme sahipti. Haydar Aliyev, bu ülkelerle yapıcı diyaloglar yürüterek ortak çıkarlara dayalı ilişkilerin geliştirilmesine odaklandı. Bu, Azerbaycan'ın bölgesel barış ve istikrara katkı sağlamasını ve kendi ulusal çıkarlarını korumasını amaçlayan bir stratejiydi (Göksel ve Shiriyev, 2013, s. 236- 237).

Aynı zamanda, Batı ile ilişkilerin güçlendirilmesi de Haydar Aliyev döneminde önemli bir adımdı. Batılı ülkelerle ekonomik işbirliği ve yatırımların artırılması, Azerbaycan'ın uluslararası alanda daha fazla tanınmasına ve ekonomik kalkınmasına katkı sağladı. Aliyev, Batı ile ilişkileri güçlendirerek Azerbaycan'ın demokratik reformları desteklemesini ve ekonomik olarak kalkınmasını sağlamaya çalıştı (Cefersoy, 2001, s. 97).

Bu dönemde Haydar Aliyev liderliğindeki Azerbaycan, dış politikada daha pragmatik ve dengeli bir yaklaşım benimsedi. Ülkenin ulusal çıkarlarını korurken, bölgesel istikrarı ve uluslararası alandaki itibarını artırmak için aktif bir rol oynadı (Özdaşlı ve Kodaman, 2016, s. 66).

Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde, Azerbaycan'ın dış politikası büyük değişimler yaşadı. Özellikle, Rusya'ya olan yaklaşımın ve Batı ile ilişkilerin dengelemesi büyük önem taşıdı. Ancak Aliyev, Rusya'nın Dağlık Karabağ'daki etkisini göz ardı etmediği için Rusya'ya yönelme politikasından vazgeçti. Özellikle Karabağ'daki durumun Rusya'nın etkisi altında geliştiğini gören Aliyev, Batılı ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaya yönelerek Rusya'nın bölgedeki etkisini dengelemeye çalıştı.

Azerbaycan'ın içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak, Aliyev döneminde Türkiye'ye karşı biraz mesafeli bir tutum izlendi. Bu durumun temel nedeni, Rusya ve Türkiye arasındaki rekabetin Azerbaycan'ı etkilemesi ve Aliyev'in Türkiye'ye karşı Rus yanlısı bir imajla algılanmasının önüne geçilmesiydi. Ancak zamanla, Türkiye ile ilişkilerin düzelmesi ve işbirliğinin artmasıyla bu mesafe azaldı ve ekonomik ve siyasi anlamda Türkiye'den destek istendi (Cabbarlı ve Abdulayeva,2013, s. 174).

Azerbaycan'ın dış politikasında ABD'nin önemi de büyüktü. Ancak Azerbaycan ve ABD arasında yaşanan bazı anlaşmazlıklar, özellikle ABD'nin Ermeni lobisinin

etkisiyle alınan kararlar nedeniyle ilişkilerde sıkıntılar yaşandı. Bu durum, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının işletilmesi ve dünya piyasalarına çıkarılması konusunda önemli adımlar atmasına rağmen bazı zorluklar yaşanmasına neden oldu.

Sonuç olarak, Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan'ın dış politikası karmaşık bir denge politikası izledi. Rusya, Batı ve Türkiye gibi önemli aktörlerle ilişkiler dengelenmeye çalışıldı, ancak bölgedeki çeşitli faktörler ve uluslararası politikaların etkisiyle bazı zorluklarla karşılaşıldı.

3.7 İlham Aliyev Dönemi Azerbycan Dış Politikası

İlham Aliyev, babası Haydar Aliyev'in vefatının ardından 2003 yılında Azerbaycan'ın cumhurbaşkanlığı görevini devraldı ve o zamandan beri bu görevi sürdürmektedir. İlham Aliyev dönemi, Azerbaycan'ın dış politikasında uzun bir süre denge stratejisinin hakim olduğu bir dönemi işaret eder. Özellikle artan enerji gelirleriyle birlikte Azerbaycan, bölgede önemli bir aktör haline gelmiştir. İlham Aliyev döneminde Azerbaycan'ın dış politikasında ideolojik ve kimlik politikaları geri planda kalmış, daha çok ittifaklar ve büyük güçlerle denge politikaları izlenmiştir. Bu, ülkenin uluslararası alanda daha pragmatik bir yaklaşım benimsemesine ve çeşitli aktörlerle ilişkilerini dengede tutmasına olanak sağlamıştır (Göksel ve Shiriyev, 2013, s. 236-237).

İlham Aliyev dönemindeki Azerbaycan dış politikası, ülkenin uluslararası alandaki konumunu güçlendirmeyi ve ulusal çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, Aliyev yönetimi çok yönlü bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu strateji, ülkenin Batı ile olan ilişkilerini geliştirirken aynı zamanda Rusya ve İran gibi geleneksel komşularıyla olan ilişkilerini de sürdürmeyi öngörmüştür.

Batı ile ilişkilerde, Azerbaycan enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Güney Gaz Koridoru projesi, Azerbaycan'ın enerji politikasının merkezinde yer almış ve ülkeye bölgesel bir aktör olarak daha fazla tanınma fırsatı sunmuştur. Ayrıca, Azerbaycan'ın NATO ve Avrupa Birliği gibi Batı kurumlarıyla işbirliği, ülkenin Batı ile olan entegrasyonunu artırmış ve uluslararası alanda daha etkili bir rol oynamasına olanak tanımıştır (Erhan, 2013, s. 260- 261).

Ancak, Azerbaycan'ın Batı ile ilişkilerini güçlendirmesi, Rusya ve İran gibi geleneksel komşularıyla ilişkilerini zayıflatmamıştır. Azerbaycan, Rusya ile stratejik enerji projeleri üzerinde işbirliği yapmış ve ilişkilerini güçlendirmiştir. Özellikle, Bakü-Novorossiysk petrol boru hattı gibi projeler, Azerbaycan'ın Rusya ile olan ekonomik bağlarını güçlendirmiş ve bölgesel istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Benzer şekilde, Azerbaycan'ın İran ile işbirliği, özellikle demiryolu projeleri gibi alanlarda ortak çıkarların peşinde koşmuştur (Erdoğan,2017, s. 1- 2).

İlham Aliyev dönemi Azerbaycan dış politikası aynı zamanda bölgesel işbirlikler ve çok taraflı projeler üzerine de odaklanmıştır. Örneğin, Türkiye ve Gürcistan ile Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi gibi projeler, bölgesel işbirliğinin önemli bir örneğini oluşturmuştur. Ayrıca, Azerbaycan'ın Kafkasya ve Hazar Denizi çevresindeki diğer ülkelerle olan ilişkileri, bölgesel istikrarın sağlanması ve ekonomik kalkınmanın teşviki için önemli bir rol oynamıştır (Mammadov ve Chiragov, 2015, s. 5- 6).

Bu şekilde, İlham Aliyev dönemi Azerbaycan dış politikası, ülkenin uluslararası alandaki konumunu güçlendirmek, ulusal çıkarlarını korumak ve bölgesel istikrarı desteklemek için çok yönlü bir yaklaşım benimsemiştir. Bu strateji, Azerbaycan'ın hem Batı ile hem de geleneksel komşularıyla olan ilişkilerini dengeli bir şekilde sürdürmesine ve ülkenin uluslararası alandaki etkinliğini artırmasına yardımcı olmuştur.

Azerbaycan-İsrail ilişkileri İlham Aliyev döneminde daha da güçlenmiş ve derinleşmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler askeri, ekonomik, enerji ve güvenlik alanlarında işbirliğini içermektedir. Özellikle enerji sektöründe İsrail'in Azerbaycan'a teknolojik destek sağlaması ve askeri alanda işbirliği artmıştır. Bu ilişkilerin güçlenmesinde, İran'ın bölgedeki genişlemeci politikalarına karşı Azerbaycan'ın İsrail gibi güçlü bir müttefikle işbirliği yapma isteği etkili olmuştur.

Ancak, Azerbaycan'ın İsrail ile yakınlaşması İran'ın tepkisini çekmiştir. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini tehdit olarak görmekte ve bu durumu ulusal güvenliğine yönelik bir risk olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle, İran Azerbaycan'a karşı diplomatik ve stratejik baskılarını sürdürmüştür.

Günümüzde de, Azerbaycan-İsrail ilişkileri İran ile ilişkilerine yansımaya devam etmektedir. Azerbaycan, İsrail ile ilişkilerini güçlendirerek bölgedeki dengeleri dengelemeye çalışmakta ve ulusal güvenliğini sağlamak için stratejik ortaklar

aramaktadır. Bu durum, İran'ın Azerbaycan'a yönelik endişelerini artırmakta ve bölgedeki gerilimi tırmandırmaktadır.

Sonuç olarak, İlham Aliyev döneminde Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkileri İran ile ilişkilerine yansımış ve günümüzde de bölgedeki güç dengeleri ve ulusal güvenlik endişeleri çerçevesinde şekillenmeye devam etmektedir.

3.8 Azerbaycan Ekonomisi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan, ekonomik modelini sosyalizmden liberalizme doğru değiştirmeye çalıştı. Ancak bu süreçte bir dizi zorlukla karşılaştı. Ülkede iç istikrarsızlık ve Dağlık Karabağ'daki savaş gibi faktörler, ekonomiyi olumsuz etkiledi. Ancak 1994'te Batılı şirketlerle imzalanan 'Asrın Anlaşması', petrol ve doğalgaz kaynaklarının işletilmesi ve uluslararası piyasalara ulaştırılması ile ekonomide bir canlanma sağladı. Bununla birlikte, ilerleyen yıllarda petrol ve doğalgaz gelirlerinin ekonomiyi domine etmesiyle birlikte yeni sorunlar ortaya çıktı. Azerbaycan, Hollanda sendromu denilen duruma benzeyen bir durumla karşı karşıya kaldı. Bu, petrodolarların ekonomiyi etkisi altına alması ve ülkenin ekonomik yapısını değiştirmesi anlamına gelir.

Ortadoğu'daki petrol zengini Arap ülkelerinde olduğu gibi, Azerbaycan'da da petrol gelirlerinin artmasıyla birlikte rantıye ekonomisi ağırlık kazandı. Bu durum, iktidarın daha otoriter hale gelmesine ve toplumsal dinamiklerin etkilenmesine yol açabilir. Dolayısıyla, Azerbaycan'da petrol ve doğalgaz gelirlerinin artmasıyla birlikte iktidarın nasıl şekilleneceği ve toplum üzerindeki etkileri konusunda sorular ortaya çıkmaktadır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından, ülke ekonomisinde de diğer ülkelerde olduğu gibi büyük değişikliklere gidildi. Merkezi planlamadan vazgeçilerek serbest piyasa ekonomisi modeline geçiş yapıldı (Zengin, 2012, s. 212).

Ülke, sosyalist sisteminin terk edilmesiyle birlikte bir dizi sorunla karşı karşıya kaldı. İç savaşın patlak vermesi ve Ermeni işgali gibi dış tehditlerle mücadele etmek zorunda kalındı. Bu durum, ekonomide büyük bir çöküşe neden oldu ve milli gelirden gerileme ile yüksek enflasyon yaşandı. GSYİH'daki büyüme de büyük ölçüde olumsuz etkilendi; 1990'da % -11.7, 1991'de -2.8, 1992'de % -22.6 ve 1993'te % -23.1 olarak gerçekleşti (Oğan, 2001, s. 59).

Azerbaycan'da ekonomik dönüşüm, 1994 yılında uluslararası petrol şirketleriyle imzalanan anlaşma ile başladı. Bu anlaşma, 7 ülkeden 11 petrol şirketinin katıldığı bir konsorsiyum aracılığıyla Azeri-Çıraq-Güneşli petrol yataklarının işletilmesi ve petrolün uluslararası piyasalara çıkarılması konusunda bir mutabakat sağladı. Bu dönemde, Azerbaycan ekonomisinde göreceli bir iyileşme başladı ve 1998 yılında petrol fiyatlarının artmasıyla birlikte, ülkeye dış yatırımcıların çekilmesiyle daha da hız kazandı. Bu durum, Azerbaycan ekonomisinin bütçesinde %10'luk bir artışa yol açtı (Oğan, 2001, s. 60).

1995-2006 yılları arasında, küçük dalgalanmalar dışında Azerbaycan'da sürekli bir pozitif üretim artışı yaşandı. Bu dönemde sanayi sektöründe tarım sektörüne kıyasla daha hızlı bir üretim artışı gözlemlendi. Ayrıca, ekonomik gelişmelerin ışığında, 1990'ların ortalarında Azerbaycan'ın gayri safi yurt içi hasılasındaki özel sektörün payının arttığı görüldü. 1991'de %10 olan özel sektörün GSYİH içindeki payı, 1999'da %66'ya kadar yükseldi. Bu artışın temel nedeni, enerji sektöründeki yatırımların diğer sektörlerle de olumlu bir etki yapmasıydı (Erhan, 2013, s. 203).

2006 yılından itibaren Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının faaliyete geçmesi, Azerbaycan ekonomisi üzerinde belirgin bir etki yarattı. Bu boru hattı, Azerbaycan'ın petrolünü Hazar Denizi'nden dünya pazarlarına taşıyan önemli bir altyapı projesidir. Petrol ve doğalgaz gelirlerinin artmasıyla birlikte, Azerbaycan'ın bütçesi ve Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) büyümeye başladı. Bu büyüme eğilimi, Azerbaycan'ın ekonomik yapısında önemli değişikliklere yol açtı. Petrol ve doğalgaz gelirlerinin artması, ülkenin bütçesine önemli miktarlarda ek kaynak sağladı ve altyapı projeleri ile sosyal hizmetlerin geliştirilmesine olanak tanıdı. Ayrıca, enerji sektöründeki büyüme, diğer sektörlerle de olumlu yansımalar sağladı ve özel sektörün GSYH içindeki payı önemli ölçüde arttı. Petrol ve doğalgaz gelirlerinin ekonomiye katkısı sadece bütçe ve GSYH büyümesiyle sınırlı kalmadı. Bu gelirler aynı zamanda altyapı yatırımlarını ve endüstriyel büyümeyi teşvik etti, istihdamı artırdı ve ekonomik kalkınmaya ivme kazandı. Ancak, bu dönüşüm süreci, Azerbaycan ekonomisinin petrol ve doğalgaz gelirlerine aşırı derecede bağımlı hale gelmesi riskini de beraberinde getirdi. Bu durum, ekonomideki çeşitliliği artırma ve sürdürülebilir büyümeyi destekleme ihtiyacını ortaya çıkardı (Erhan, 2013, s. 204-205).

Azerbaycan ekonomisinin temelini oluşturan petrol ve gaz, ülkenin ihracatının ve devlet gelirinin büyük bir bölümünü sağlamaktadır. Bu kaynaklar, 1990'ların

sonlarından bu yana Azerbaycan'ın yaşam standartlarını ciddi ölçüde yükseltti ve hala bol miktarda bulunmaktadır. Ancak, bu ekonomik modelin uzun vadeli sürdürülebilirliği belirsizdir. Petrol üretimi azalıyor ve büyük petrol ve gaz ithal eden ülkeler, sera gazı emisyonlarını orta yüzyıla kadar net sıfıra indirme taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu da, önümüzdeki yıllarda petrol ve gaza olan talebin azalması beklentisini doğurmaktadır. IEA (Uluslararası Enerji Ajansı) raporunda, Azerbaycan'ın enerji sektöründeki ve ilgili ekonomik alanlardaki zorlukları değerlendirmekte ve yerel enerji arzının ve kullanımının verimliliğini ve çeşitliliğini artırmak için çeşitli yollar önermektedir. Öneriler arasında, rekabetçi piyasalara geçiş ve enerji fiyatlarının üretim maliyetlerini yansıtacak şekilde belirlenmesi gibi önemli adımlar bulunmaktadır. Aynı zamanda, sübvansiyonların kademeli olarak kaldırılması ve en çok ihtiyaç duyan kesimlere destek sağlanması da önerilmektedir. Bu tür bir geçiş, Azerbaycan'ın güneş ve rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir kaynaklarını geliştirerek sera gazı emisyonlarını azaltmasına ve enerji sektöründe sürdürülebilirliği sağlamasına yardımcı olmaktadır. Bu öneriler, Azerbaycan'da zaten devam eden çabalarla uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır. Özellikle, 2014-2015 yıllarında yaşanan petrol fiyatı şokunun ardından, hükümet elektrik ve gaz piyasalarında reformlar yapmayı ve enerji verimliliği ile yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmeyi amaçlayan yasal düzenlemeler üzerinde çalışmıştır. Bu rapor, Azerbaycan'ın bu önerileri hızlı bir şekilde benimsemesini ve etkili bir şekilde uygulamasını teşvik etmektedir. Bu, ülkenin enerji sektöründe güvenli ve sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.(IEA, 2021).

Bu durum, enerji sektörünün diğer sektörlerle kıyasla çok daha baskın bir konumda olduğunu göstermektedir. Ancak, Azerbaycan ekonomisinde enerji sektörünün tek taraflı gelişimi, dünya piyasalarındaki petrol fiyatlarının dalgalanmalarının Azerbaycan'ın Gayri Safi Milli Hasırası (GSMH) üzerinde önemli değişikliklere yol açmasına neden olmaktadır. Özellikle petrol fiyatlarında yaşanan ani düşüşler veya artışlar, Azerbaycan'ın ekonomik durumunu doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin, 2001 yılında 5.33 milyar manat olan GSMH, 2016 yılında 54.38 milyar manata yükselmiştir. Bu, Azerbaycan ekonomisinin önemli ölçüde büyüdüğünü göstermektedir. Ancak, bu büyümenin büyük ölçüde enerji sektörüne dayalı olduğu ve petrol fiyatlarındaki değişikliklere oldukça duyarlı olduğu unutulmamalıdır. Bu

durum, Azerbaycan'ın ekonomisini çeşitlendirme ve enerji dışı sektörlere yatırım yapma ihtiyacını vurgulamaktadır (TheGlobalEconomy.com, 2016).

4. AZERBAJYCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Sovyetlerin dağılmasının ardından ikinci kez bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, bu süreçte bir dizi zorlukla karşı karşıya kaldı. Bir yandan, Sovyetlerden miras kalan ekonomik sistem deđiŐtirilmeye çalıŐılırken ve yeni sisteme uyum sağlanmaya çalıŐılırken, diğer yandan Dağlık Karabağ' da Ermeni işgali Azerbaycan' ı ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bıraktı. Bu dönemde, Azerbaycan izlediği stratejilerde en önemli adımı, güvenliğini sağlamak ve uluslararası alanda güçlü devletlerle ilişkiler kurmaya yönelik oldu. Tarihsel bağlardan kaynaklanan yakınlık, bağımsızlığın hemen ardından karşılaşılan tehlikeler ve bölgedeki sıkıŐmıŐlık hissi, Azerbaycan' ı İsrail'e yönelmeye itti. İlişkilerin baŐlangıcında Azerbaycan' ın İsrail'e mesafeli duruŐu olsa da, zaman içinde tüm cumhurbaşkanlarının döneminde bu ilişkiler gelişme gösterdi.

Azerbaycan' ın bağımsızlığını kazandıktan sonra, İsrail' in onu tanıyan ülkelerden biri olması, Sovyetlerin dağılmasının ardından kurulan ilişkilerin giderek güçlenmesine yol açtı ve günümüzde en üst düzeyde devam etmektedir. İki lke arasındaki ilişkilerin geliŐtirilmesinde en önemli etken, her iki ülkenin bulunduğu jeopolitik ortamın yanı sıra dış politikadaki benzerliklerdir. İlişkilerde kazan-kazan yaklaşımı ve pragmatizm ne çıkmaktadır.

Azerbaycan, Ermenistan ile süregelen çatışmalar ve dönemsel savaŐlar nedeniyle sürekli olarak silah ve askeri malzeme ihtiyaını karŐılamak zorundadır. Bu bağlamda, Azerbaycan' ın savunma politikaları, askeri kapasitesini güçlendirme çabaları ve bölgesel güvenlik stratejileri önemli bir yer tutar. İsrail ise, enerji açısından zengin bir bölge olan Orta Doğu' da bulunmasına rağmen, Arap lkeleri ile yaŐadıđu siyasi ve diplomatik sorunlar nedeniyle enerji ihtiyaının bir kısmını Azerbaycan' dan temin etmektedir. Bu durum, iki ülke arasında stratejik bir işbirliği dođurmuŐtur.

İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişki, enerji ticaretinin ötesine geçerek, askeri ve güvenlik alanlarında da derinleşmiştir. Azerbaycan, İsrail' den gelişmiş silah sistemleri ve askeri teknolojiler satın alarak savunma kapasitesini artırmaktadır. Bu işbirliği, Azerbaycan' ın askeri açıdan güçlenmesine katkıda bulunurken, İsrail için de stratejik bir mtfevik kazanmak anlamına gelmektedir.

Azerbaycan' ın İsrail ile yakınlık ilişkiler kurmasının bir diğer nedeni, İsrail' in bölgedeki politikalarıdır. Azerbaycan, İsrail' in bölgesel etkisini dengelemek amacıyla İsrail ile işbirliği yapmaktadır. İsrail, Azerbaycan için hem tarihi hem de dini bağları olan bir

komşu olmasına rağmen, iki ülke arasındaki ilişkiler zaman zaman gergin olmuştur. Azerbaycan, İsrail ile işbirliği yaparak İran'ın bölgedeki nüfuzunu dengelemeye çalışmaktadır. Bu stratejik ortaklık, Azerbaycan'ın bölgesel güvenliğini sağlamlaştırırken, İsrail için de İran'a karşı bir denge unsuru oluşturmaktadır.

İsrail, Azerbaycan'ı aynı zamanda İran'a karşı bir ileri karakol olarak görmektedir. Azerbaycan'ın İran ile uzun bir sınırı bulunması, İsrail'in bu bölgeyi İran'a karşı istihbarat toplama ve operasyonel faaliyetler yürütme açısından stratejik bir üs olarak değerlendirmesine neden olmuştur. Bu durum, İsrail'in İran'a yönelik politikalarında Azerbaycan'a önemli bir rol biçmesine yol açmıştır.

Azerbaycan ve İsrail arasındaki stratejik ortaklık, 1990'ların sonlarında ve 2000'lerin başlarında çeşitli anlaşmalar ve işbirlikleri ile şekillenmeye başlamıştır. Bu stratejik ortaklık, hem askeri hem de ekonomik alanlarda derinleşmiştir.

Azerbaycan ve İsrail arasındaki stratejik ortaklık, resmi olarak 1997 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in İsrail ziyareti ve bu ziyarette imzalanan çeşitli anlaşmalar ile başlamıştır. Bu anlaşmalar, iki ülke arasındaki askeri ve teknik işbirliğini kapsıyordu.

Temel Sebepler:

Enerji İşbirliği: Azerbaycan'ın zengin enerji kaynakları, İsrail için önemli bir enerji tedarikçisi haline gelmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı bu işbirliğinin önemli bir parçasıdır.

Askeri ve Güvenlik İşbirliği: Azerbaycan, İsrail'den askeri teçhizat ve teknoloji satın almıştır. Bu işbirliği, özellikle Ermenistan ile yaşanan Dağlık Karabağ çatışmasında Azerbaycan'ın savunma kapasitesini artırma amacı taşımaktadır.

Jeopolitik Sebepler: Her iki ülke de İran'ın bölgedeki etkisine karşı bir denge unsuru olarak birbirleriyle işbirliği yapma eğilimindedir (Shaffer, 2013, s. 67-82).

Ayrıca, İsrail ve Azerbaycan arasındaki enerji işbirliği, her iki ülke için de ekonomik ve stratejik avantajlar sağlamaktadır. Azerbaycan, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve küresel enerji pazarında daha güçlü bir konuma gelmek için İsrail ile ticaret

yapmaktadır. İsrail ise, enerji güvenliğini artırmak ve Arap ülkelerine olan bağımlılığını azaltmak amacıyla Azerbaycan'dan enerji ithalatını sürdürmektedir. Sonuç olarak, Azerbaycan ile İsrail arasındaki ilişkiler, enerji ticaretinden askeri işbirliğine, güvenlik stratejilerinden bölgesel dengelere kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Azerbaycan'ın Ermenistan ile süregelen çatışmaları ve İran'ın bölgesel politikaları, İsrail ile olan ilişkilerini daha da güçlendirmektedir. Bu stratejik ortaklık, her iki ülkenin de bölgesel ve küresel düzeyde çıkarlarını koruma ve güçlendirme çabalarının bir yansımasıdır

4.1 . İsrail'in Azerbaycan'a Yaklaşımı

İsrail, kuruluşundan itibaren Arap ülkeleriyle yaşadığı güvenlik endişesi nedeniyle dış politikasının temelini güvenlik üzerine kurmuştur. Genellikle diğer ülkelerle güvenlik ve askeri alanlarda işbirliği yaparken, İsrail, Azerbaycan ile ekonomik, siyasi, sosyal, askeri, enerji ve güvenlik gibi çok boyutlu bir işbirliği geliştirmiştir. İsrail, 1950'lerde başlattığı yeni dış politika açılımıyla Arap olmayan Müslüman ülkelerle ilişkilerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde İran ve Türkiye ile kurulan ilişkiler, bu politikanın örnekleri arasında sayılabilir. İsrail'in siyasi stratejistleri, Azerbaycan ve Hazar bölgesini Büyük Ortadoğu'nun bir parçası olarak görmektedirler. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, uluslararası ortamda oluşan yeni dinamiklerle birlikte İsrail, Güney Kafkasya ve Orta Asya'da yeni müttefikler arayışına girmiştir. Bu süreçte, Kazakistan ve Azerbaycan, İsrail ile iyi ilişkiler kuran eski Sovyet ülkeleri olarak öne çıkmıştır. Azerbaycan ile geliştirilen ilişkiler, İsrail'in bölgedeki stratejik hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır (Murinson,2014, s. 13-14).

İsrail, Azerbaycan'ı Müslüman dünyasında Şii çoğunluğa sahip olmasına rağmen, liberal ve laik bir ülke olarak görmektedir. Bu bakış açısı, İsrail'in Azerbaycan ile olan ilişkilerini güçlendirme isteğinin önemli bir nedenidir. İki ülke arasındaki temaslar, Sovyetler Birliği'nin son dönemlerine kadar uzanmaktadır. 1989 yılının Aralık ayında, Sovyetler Birliği Kültür Bakanlığı ile İsrail Kültür Bakanlığı'nın temsilcileri Azerbaycan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret, iki ülke arasında kültürel ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi için önemli bir adım olmuştur. Bu dönemde başlayan kültürel temaslar, İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Azerbaycan bağımsızlığını kazandı ve İsrail, yeni bağımsız devletlerle ilişkilerini derinleştirmeye yönelik

stratejisini uygulamaya koydu. Bu strateji kapsamında, İsrail ve Azerbaycan arasında çeşitli alanlarda işbirliği güçlendirildi. İsrail'in Azerbaycan ile kurduğu ilişkiler, yalnızca kültürel alanla sınırlı kalmayıp, ekonomik, siyasi, sosyal, askeri, enerji ve güvenlik gibi birçok boyutta gelişmiştir. Azerbaycan, İsrail için stratejik bir ortak olarak değerlendirilmektedir. Ülkenin laik yapısı ve liberal politikaları, İsrail'in bölgedeki çıkarları ile uyum göstermektedir. İsrail'in Azerbaycan'a yönelik ilgisi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hız kazanmıştır. İsrail, Soğuk Savaş sonrası dönemde Güney Kafkasya ve Orta Asya'da yeni müttefikler arayışına girmiştir. Bu süreçte, Kazakistan ve Azerbaycan gibi eski Sovyet ülkeleri, İsrail ile iyi ilişkiler kuran önemli partnerler haline gelmiştir. İsrail'in Azerbaycan ile geliştirdiği ilişkiler, bölgedeki stratejik hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynamaktadır. İki ülke arasındaki işbirliği, enerji ticaretinden askeri ve güvenlik konularına, ekonomik işbirliğinden kültürel değişim programlarına kadar geniş bir yelpazede sürdürülmektedir. İsrail, Azerbaycan'ın enerji kaynaklarından faydalanırken, Azerbaycan da İsrail'den askeri teknolojiler ve savunma sistemleri olarak güvenliğini güçlendirmektedir. (Manafova, 2008, s. 15- 16).

Azerbaycan, İsrail için birçok açıdan önemlidir. İlk olarak, Azerbaycan İsrail'in en önemli petrol tedarikçisidir. İsrail'in petrol ihtiyacının %40'ını BTC boru hattından gelen Azerbaycan petrolü karşılamaktadır. Ayrıca, İsrail'in TANAP ve TAP projelerine katılımıyla doğalgazını bu projeler kapsamında ihraç etmesi de gündemdedir (Shaffer,2013). 2023 yılında, İsrail'in ham petrol ithalatıyla ilgili olarak, Kler'in verilerine göre, Mayıs ortasından Ekim ayına kadar günlük yaklaşık 220.000 varil ithalat gerçekleşti. Ayrıca, SP Global verilerine göre, İsrail'in yerli ham petrol veya kondensat üretimi sınırlı olduğundan, bu yıl Hayfa ve Aşdod'daki rafinerilerine günlük yaklaşık 300.000 varil ham petrol ithal edildi. Bu ithalatın yaklaşık %60'ının Kazakistan ve Azerbaycan'dan yapıldığı belirtiliyor. Azerbaycan, 2022 yılında ihraç ettiği toplam 26 milyon ton ham petrolün (Azeri Light) yaklaşık %9'unu İsrail'e ihraç etmiştir (Aslanlı, 2023).

İki ülke arasındaki ilişkilerin önemli bir boyutu, vatandaşları arasındaki moral bağlardır. Azerbaycan'da yaşayan Yahudi topluluğunun asırlardır herhangi bir anti-Semitik uygulamayla karşılaşmadan yaşamış olması, ilişkilerin temelini oluşturan önemli unsurlardan biridir. İsrail'in bu yaklaşımı, sadece maddi kazanç odaklı değil, aynı zamanda kendi imajı açısından da kritiktir. İsrail, dünyaya İslam'la hiçbir

sorunlarının olmadığını ve Müslüman bir ülke ile anlaşabileceklerini, Müslümanlarla Yahudilerin bir arada barış içinde yaşayabilecekleri mesajını iletmeyi hedefler. Bu bakımdan, İsrail'in Azerbaycan'da yaşayan Yahudi topluluğuna yönelik ilgisi, sadece diplomatik veya stratejik sebeplerle değil, aynı zamanda insan hakları ve hoşgörü değerlerine olan bağlılığıyla da tutarlıdır. İsrail, Azerbaycan'daki Yahudi topluluğunu desteklemek ve korumak suretiyle, kendi vizyonunu ve misyonunu güçlendirmektedir. Bu durum, İsrail'in bölgedeki Müslüman ülkelerle olan ilişkilerinde de pozitif bir etkiye sahiptir, çünkü İsrail, İslam ve Yahudilik arasında anlayış ve işbirliğine vurgu yaparak bölgedeki gerginlikleri azaltmaya çalışır. İsrail'in Azerbaycan'daki Yahudi topluluğuna yönelik bu pozitif yaklaşımı, bölgesel barış ve istikrarın teşvik edilmesine katkı sağlar. İsrail, bu yaklaşımıyla, kendini sadece bir askeri güç olarak değil, aynı zamanda barışın ve hoşgörünün bir savunucusu olarak konumlandırmaktadır. Bu da, İsrail'in bölgedeki imajını güçlendirerek uluslararası ilişkilerinde daha olumlu bir rol oynamasına yardımcı olabilir (Khalifezadeh, 2013, s. 62- 63).

Ayrıca, Azerbaycan'ın İran ile olan sınırı, İsrail için önemli bir faktördür. Bu sınırın varlığı, İsrail'e İran hakkında istihbarat toplama fırsatı sunmuştur. Ayrıca, İran'ın bölgedeki etkisine karşı mücadele etmek de İsrail'in Azerbaycan'a yönelik politikalarının önemli bir unsuru olarak öne çıkmaktadır. Birçok yazar, İsrail'in Azerbaycan'a olan yaklaşımında en önemli etkenin, İran ile Azerbaycan'ın sınır komşusu olması olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, İsrail medyasında Azerbaycan'dan bahsedilirken, sıkça İran'ın sınır komşusu olarak Azerbaycan'ın jeopolitik konumuna vurgu yapılması önemlidir. İran, bölgede önemli bir güç olarak yer almakta ve bölgesel etkisini genişletmek için çeşitli politikalar izlemektedir. İsrail, İran'ın bölgesel genişlemesine karşı durmak ve tehditlerine karşı önlem almak amacıyla Azerbaycan gibi stratejik bir ortağı bulmuştur. İsrail, Azerbaycan ile işbirliği yaparak İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamayı ve kendi güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, İsrail'in Azerbaycan'a yönelik politikaları, sadece İran'a karşı stratejik bir denge unsuru olarak değil, aynı zamanda bölgesel istikrarın ve güvenliğin korunması açısından da önem taşımaktadır. İsrail, İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamak ve bölgesel dengeyi sağlamak için Azerbaycan ile yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. Bu durum, İsrail'in bölgesel güvenlik ve istikrarı teşvik etme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Özdaşlı ve Kodaman, 2016).

İsrail, BM kararlarına rağmen Filistin topraklarında işgal ve yerleşim faaliyetlerini sürdürerek, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ konusundaki tezlerini desteklemesine rağmen, İran'ın Azerbaycan'ın hayati çıkarları konusundaki ikircikli tavrı dikkate değerdir. Öte yandan, Ermenistan'ın işgali devam ettiği sürece, Rusya ve İran'ın etkisi bölgede artacaktır. İran'ın artan etkisi, bölgedeki siyasal İslamcı grupların güçlenmesine neden olabilir, bu da İsrail'in aleyhine bir ortam oluşturabilir (Özdaşlı ve Kodaman, 2016, s. 506- 507).

4.2 Azerbaycan'ın Yahudi Vatandaşları

Azerbaycan ve İsrail arasındaki iyi ilişkileri etkileyen en önemli faktörlerden biri, Azerbaycan'da uzun süredir var olan ve topluma entegre olmuş Yahudi azınlıktır ve Azerbaycan halkının ve devletinin onlara yönelik tutumudur. Azerbaycan'daki Yahudi varlığı bin yıllar öncesine dayanmaktadır ve genellikle Aşkenazi, Dağ ve Gürcistan Yahudileri olarak üç gruba ayrılır. Ayrıca daha küçük bir grup olan Ger ve Subbotnik Yahudileri de bulunmaktadır, bunlar genellikle Azerbaycan'ın güneyinde, İran sınırına yakın olan Privolnoe kasabasında yaşamaktadır. Yahudilerin Azerbaycan'daki varlığı tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Yahudilerin Azerbaycan'a gelişi milattan önce 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Milattan önce 586 yılında Babil kralı Nabukadnezar'ın Kudüs'ü işgali sonucunda, Yahudilerin bir kısmı Kudüs'ten sürülerek krallığın kuzey bölgelerine, yani günümüz Azerbaycan topraklarına yerleştirilmiştir (Murinson, 2008, s. 159- 160).

Ancak bu durum uzun süre devam etmemiştir; Pers İmparatoru II. Kiros, M.Ö. 539'da Babil İmparatorluğu'nu ele geçirerek Yahudilerin Kudüs'e dönmelerini sağlamıştır. Ancak, birçoğu kendi evlerine geri dönmek istemeyen Yahudi nüfusun büyük bir kısmı bu bölgede kalmıştır. Bu Yahudi topluluğunun ataları, günümüz İran'ı kapsayan Güney Azerbaycan bölgesinde yaşamıştır. Pers İmparatorluğu'ndaki zorluklarının ardından, bu Yahudiler Hazar Denizi ve Karadeniz kıyılarına göç etmiştir. Tarihsel süreç içinde, Azerbaycan'da Privolnoe, Krasnaya Sloboda (Kırmızı Kasaba), ve Vartaşen (şimdiki Oğuz Şehri) gibi bölgelerde yerleşmiş ve burada yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bazı inanışlara göre, bu Yahudiler M.Ö. 722'de Asurlular tarafından sürgün edilen "on kayıp kabile"den insanlardır. Başka bir inanışa göre ise, bu Yahudiler 18. yüzyılda şimdiki İran topraklarından göç etmişlerdir.

Tarihin farklı dönemlerinde, Azerbaycan toprakları çeşitli devletlerin hüküm sürdüğü bir bölge olmuştur. Azerbaycan tarihinde, Sasaniler, Arap Hilafeti, Moğollar gibi dönemin büyük güçleri tarafından yapılan istilalar, Yahudi topluluğunu da etkilemiştir. Bu süreçlerde, Yahudiler bazen bu hanedanlıkların yönetimi altında kısmi özerklik elde etmiş, bazı dönemlerde ise Yahudi kökenli kişiler devlet yönetiminde üst kademelere ulaşmıştır. Ünlü 12. yüzyıl Yahudi gezgini Benjamin'in belirttiğine göre, Azerbaycan'da büyük bir Yahudi topluluğu ve sinagoglar bulunmaktaydı. Tarihin ilerleyen dönemlerinde, Azerbaycan'daki Yahudi topluluğu gelişmiş ve varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte, "Dağ Yahudileri" adı verilen bir grup Yahudi de yaygın olarak bulunmaktaydı. Bu topraklarda asırlardır yaşayan Yahudilerin kullandığı dil ise, Farsça'ya yakın olan Juhuri veya Judeo-Tat olarak adlandırılan bir lehçedir. Bu dönemde, Azerbaycan'daki Yahudi topluluğunun varlığı, bölgenin tarihindeki çeşitli dönemlerde karşılaşılan çeşitli siyasi ve sosyal değişimlere rağmen devam etmiştir (Özdaşlı ve Kodaman,2016, s. 172- 173).

Azerbaycan tarihinde, Şirvanşahlar döneminde, Yahudi nüfusunun varlığı, Pers İmparatorluğu'nun baskıcı politikaları nedeniyle artmıştır. Bu dönemde, Yahudiler Gilan ve Tahran gibi yerlerden Azerbaycan'ın Guba-Haçmaz bölgelerine daha fazla göç etmişlerdir. Ayrıca, Dağıstan ve diğer Azerbaycan hanlıklarından Guba Hanlığı'na olan göçler de bu dönemde artmıştır. 18. yüzyılda, Nadir Şah ve Dağıstan'daki Surhay Han döneminde Yahudilere yönelik izlenen politikalar da Azerbaycan'a olan göçü artırmıştır. Yahudi topluluğunun gerçek bir Rönesans dönemi, Guba Hanı Feteli Han döneminde yaşanmıştır. Feteli Han, farklı bölgelerden gelen Yahudilerin burada güvenli bir şekilde yaşamasını sağlamıştır. Bu dönemde Guba Hanlığına göç eden Yahudiler, hanlığın ekonomisine büyük katkıda bulunmuşlardır. Feteli Han, Azerbaycan'daki Yahudilerin hayatında önemli bir figür olmuş ve Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı Kırmızı Kasaba'da ana caddenin ismini almıştır. Ayrıca, bu dönemde bölgede yaşayan Yahudiler, Guba Hanlığında "Yahudi Kasabası" olarak adlandırılan bir Yahudi yerleşim yeri kurmuşlardır. Ancak, Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgaliyle birlikte kasabanın ismi "Kırmızı Kasaba" olarak değiştirilmiştir. 1856'da kasabada yaklaşık 3000, 1873'te 5120, 1916'da ise 8400 Yahudi yaşamaktaydı. Ancak, 1920'lerde ülkedeki istikrarsızlık ve Sovyetlerin anti-semitik politikaları nedeniyle Yahudi nüfusunda azalma görülmüştür. 19. yüzyılın sonlarında kasabada 11 sinagog bulunmaktaydı (Murinson,2008, s. 160 - 161).

Azerbaycan'ın tarihi, Yahudi topluluğunun çeşitli dönemlerde yaşadığı deneyimleri içermektedir. Çarlık Rusya'nın Azerbaycan'ı işgaliyle birlikte, Yahudiler bazı zorluklarla karşılaşmışlardır. Azerbaycan'ın kuzey bölgesi ve Dağıstan'da, Rusya'ya karşı mücadele eden Müslümanlar tarafından başlatılan ayaklanmalar sırasında, Yahudiler "Müritlerin" kötü muamelesine maruz kalmışlardır. Ardından, Çar I. Nikola'nın uyguladığı anti-Semitik politikalar, Yahudilerin Kafkasya'dan sürülmesi gibi uygulamalarla sonuçlanmıştır (Bekker,2000).

Azerbaycan'da yaşayan bir diğer Yahudi grubu ise Aşkenazi Yahudileridir. Bu grup, Rusya'nın Azerbaycan'ı işgal etmesiyle temas etmiştir. İlk Aşkenazi Yahudileri, 1832'de Bakü'ye gelmişlerdir. Ancak, özellikle 1870'lerde petrol patlamasının yaşandığı Bakü'ye kitlesel göçler gerçekleşmiştir ve Aşkenazi Yahudileri genellikle petrol bölgelerine yerleşmiştir. Bu dönemde, Yahudi finansörler ve bankacılar uluslararası ticaretin temelini oluşturmuş ve Azerbaycan'ın ekonomik ve entelektüel hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. 19. yüzyılın sonunda, Bakü'deki Yahudi nüfusu hızla artmıştır, ve şehir Yahudi ulusal hareketinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. 1917'deki Rus Devrimi ve ardından Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanı, Azerbaycan'da yaşayan Yahudiler için parlak bir dönemin başlangıcı olmuştur. Azerbaycan'ın 23 aylık bağımsızlık döneminde, Yahudiler diğer etnik gruplar gibi eşit haklara sahip olmuşlardır. Cumhuriyet döneminde, 1919'da Yahudi Halk Üniversitesi kurulmuş ve Yahudilerin sosyal ve kültürel hayata katılımı artmıştır. Ancak, Sovyet rejiminin kurulmasıyla birlikte, Yahudi kurumları kapatılmış ve Yahudilerin özgürlükleri kısıtlanmıştır (Özdaşlı ve Kodaman,2016, s. 169- 170).

Azerbaycan'da yaşayan Yahudilerin ortak tarihi ve kaderi, 31 Mart 1918'de Ermeniler tarafından Azerbaycanlılara karşı yapılan soykırımda da ortaya çıkmıştır. Bu trajik olayda, 3000 Dağ Yahudisi de Ermeniler tarafından katledilmiştir. Azerbaycan'ın Yahudi vatandaşlarından biri olan Lev Landau, ailesiyle birlikte Kiev pogromundan kaçarak Bakü'ye gelmiştir. Burada, Lev Landau, Bakü doğumlu olarak dünyaca ünlü bir fizikçi olmuş ve 1962 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Sistemik olarak Yahudi kökenlerinden uzaklaştırılmışlardır. Özellikle Stalin döneminde, Yahudiler için acı verici olaylar yaşanmıştır. 1939'da Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan "Saldırmazlık Paketi"nin ardından, Sovyetler Birliği'nde Anti-Semitizm daha da artmıştır. 1920'lerde Sionist organizasyonların dağıtılmasının ardından, Buhara'daki Yahudi aydınları 1930'lardaki sürgünler

sırasında öldürülmüş ve Yahudi kurumları sadece sinagoglarla sınırlı kalmıştır. 1930'larda, Sovyetler Birliği'nin hakim olduğu ağır baskıcı politikalar Yahudileri de etkilemiş, sinagoglar, Yahudi okulları ve tiyatroları kapatılmıştır (Gut, 2008).

1940'ların başlarında, Stalin'in zulmünün doruk noktasında, Bakü'de bir sinagogun açılması, Azerbaycan'da Yahudilere yönelik herhangi bir saldırganlığın olmamasının bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde, Aşkenazi Yahudileri bilim, tıp, kültür ve sanayide önemli roller üstlenmiştir. Dağ Yahudileri ise daha izole bölgelerde yaşadıkları için kendi kimliklerini korumayı başarmışlardır. Bakü'deki Yahudiler, Azerbaycan tiyatrosu ve müziğinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1959'da, Azerbaycan'da 43.000 Yahudi yaşarken, Nazi Almanyası'nın anti-Semitik politikalarının etkisiyle 1970'lerde Yahudi nüfusu 60.000'e yükselmiştir. 1960'ların başında, Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde daha ılımlı politikaların benimsenmesiyle, Yahudi toplumu da etkilenmiştir. Bu dönemde Bakü'de İbranice eğitimi veren kurslar ve Yahudi ajansları açılmıştır (Özdaşlı ve Kodaman,2016, s. 171).

1980'lerin sonlarında, Azerbaycan'dan İsrail'e kitlesel göç başlamıştır. 1989-1993 yılları arasındaki ekonomik zorluklar ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle Yahudilerin göç etmesi sağlanmıştır. Azerbaycan'da yaşayan Yahudilerin, diaspora olarak gördükleri İsrail ile ilişkileri önemli rol oynamıştır. Azerbaycan, Yahudilere çifte vatandaşlık verme konusunda çaba göstermiştir. Azerbaycan ve İsrail arasında köprü görevi gören Azerbaycan diasporası, Türkiye ve İsrail arasındaki gerilimin durdurulmasında etkili olmuştur. 1990'larda, Azerbaycan'da yaşayan Yahudiler, bağımsız bir ülkenin vatandaşları olarak eşit haklara sahip olmuşlardır. Azerbaycan, laik bir devlet yapısına sahip olmasına rağmen, Yahudilerin dini özgürlüklerini yaşamalarına izin vermiştir (Abilov, 2009, s. 15- 16).

2009'da yapılan bir sayıma göre, Azerbaycan'da 9.100 Yahudi yaşamaktadır ve Bakü, Guba ve Oğuz'da toplam 6 sinagog bulunmaktadır. Azerbaycan, dünya genelinde anti-Semitizmin olmadığı ve Yahudilerin en rahat yaşadığı ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Yahudilerin Azerbaycan Meclisi'nde temsil edilmesi, ülkedeki Yahudi algısını yansıtmaktadır.

4.3 Azerbaycan- İsrail Ekonomik İlişkileri

Azerbaycan ve İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler, özellikle savunma sanayisi ve enerji alanında yapılan ticaret üzerine şekillenmektedir. İsrail'in bölgedeki politikaları, sadece diplomatik değil, aynı zamanda ekonomik olarak da etkili olmaktadır. Azerbaycan, ekonomik ilişkilerini çeşitlendirmek ve güçlendirmek amacıyla İsrail ile işbirliği yapmaya isteklidir. Ticari ilişkiler, diplomatik ilişkilerin kurulmasının hemen ardından başlamıştır. 1994 yılında, İsrail'in telekomünikasyon alanındaki önde gelen şirketi olan Bazeq, Azerbaycan'da iletişim sektöründe önemli bir pay elde etmiş ve Azerbaycan'da yatırım yapan ilk İsrail şirketi olmuştur. Daha sonra, Bakcell adında bir telekomünikasyon şirketi, Azerbaycan İletişim Bakanlığı ve İsraili GTIB şirketinin ortaklığıyla kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. 1995 yılında, İsrail gıda firmaları Azerbaycan pazarında faaliyete başlamıştır. 2000 yılında ise İsrail merkezli Madcon System Ltd. şirketi, Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz endüstrisine ileri teknoloji sağlayan bir şirket olarak Azerbaycan pazarına girmiştir. Bu ticari ilişkiler, her iki ülkenin de ekonomik çeşitlendirme ve büyüme hedeflerine katkıda bulunmaktadır. Azerbaycan'ın enerji ve savunma sektörlerindeki ihtiyaçlarına İsrail'in sunduğu teknolojik ve ticari çözümler, işbirliğini güçlendirmekte ve ticaret hacmini artırmaktadır. Bu şekilde, her iki ülke de karşılıklı yarar sağlayacak şekilde ekonomik ilişkilerini derinleştirmekte ve genişletmektedir (İsmayıl, 2013). Bu ticaretin en büyük alanlarından biri enerjidir. İsrail'in Azerbaycan petrolünün önemli bir kısmını ithal etmesi, ticaret hacminin artmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. İki ülke arasında petrol ticareti 1991 yılında, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından başlamıştır. İsrail, BTC boru hattıyla Akdeniz'e ulaşan Azerbaycan petrolünün %40'ını ithal etmektedir (Göksel,2015, s. 664- 665).

BTC boru hattı projesinin gerçekleşmesinde, Azerbaycan lideri Haydar Aliyev'in 1997'de ABD'deki Yahudi lobisinin etkisini kullanmaya çalıştığı belirtilmiştir. İsrail Başbakanı Netanyahu'nun 1997 ziyaretinde, Azerbaycan'a petrol ithal etme niyetlerini dile getirdiği bilinmektedir. İsrail, Azerbaycan petrolünü ithal etmek için BTC boru hattının uzatılması ve Aşkelon-Elot boru hattı aracılığıyla Kızıldeniz'e ulaştırılması ve ardından Çin ve Hindistan'a ihraç edilmesi planlarını açıklamıştır. İsrail, 2006'da BTC projesinin açılış törenine katılarak, BTC boru hattı tam kapasiteyle faaliyete geçtiğinde Azerbaycan petrolü ithalatına başlamıştır. İsrail'in enerji ihtiyacının büyük bir kısmını dışarıdan karşılaması nedeniyle, Azerbaycan ile ilişkileri daha da güçlenmiştir. Bu

çerçeve, 2011'de İsrail, ithal ettiği 2.5 milyon ton petrol için Azerbaycan'a 2.1 milyar dolar ödeme yapmıştır. Günümüzde İsrail, İtalya'dan sonra Azerbaycan petrolünü en çok ithal eden ikinci ülkedir (Erdoğan, 2010, s. 35- 36).

2000 yılında Azerbaycan'ı ziyaret eden İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Victor Harel, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu ziyaret kapsamında, Azerbaycan Petrol Şirketi'nin genel müdürü ve Ekonomik Planlama Müsteşarı ile görüşmüş, Azerbaycan'daki İsrail şirketlerinin özellikle petrokimya, havaalanı güvenliği, elektronik teçhizat ve tarım gibi alanlarda faaliyet gösterdiğine dikkat çekmiştir. Cumhurbaşkanı Aliyev, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi için ekonomik komitenin kurulması gerektiğini belirtmiştir. 2000 yılında, İsrail'in Azerbaycan'a ihracat hacmi 10 milyon doları bulmaktaydı. 2005 yılı verilerine göre, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 205 milyon dolar seviyesindeyken, BTC boru hattının tam kapasiteyle işlemeye başlamasıyla 2008'de 3.5 milyar doları aşmıştır. Ancak, petrol fiyatlarının ticaret hacmini etkileyen belirleyici bir faktör olduğunu unutmamak gerekir. 2016 yılında ticaret hacmi, petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle 679 milyon dolara kadar gerilemiştir (Abbasov, 2012).

2007'de iki ülke arasında "Yatırımların Korunması ve Teşviki Hakkında" bir anlaşma imzalanmıştır. 2009'da Bakü'de Azerbaycan-İsrail İnşaat Fuarı düzenlenmiş ve Azerbaycan'da faaliyet gösteren İsrail inşaat şirketleri önemli projelere imza atmıştır. İsrail'in Azerbaycan'daki toplam yatırım hacmi 4 milyar dolara ulaşmıştır. Azerbaycan Petrol Şirketi SOCAR, yurt dışında petrol kuyuları açma faaliyetlerine ilk kez İsrail'de başlamıştır. SOCAR-Caspian Drilling Company, İsrail'in Akdeniz limanındaki petrol rezervlerine ortak olmuştur. Bu anlaşma, Liberman'ın Bakü ziyareti sırasında imzalanmıştır. Son zamanlarda İsrail, TANAP projesine katılma ve doğalgazını Avrupa pazarlarına bu boru hattı aracılığıyla ulaştırma niyetini açıklamıştır (Rafiqoğlu, 2017).

2016 yılında İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun Bakü ziyareti sırasında, enerji sektörleri yanında tarım ve diğer alanlardaki ilişkilerin de geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. İki ülke arasında çift vergilendirmenin önlenmesi ve savunma sanayisi ticaretinin 4.850 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Azerbaycan Devlet Gümrük Komitesinin 2017 verilerine göre, İsrail Azerbaycan'a ihracatta beşinci sırada ve genel ticaret hacminde ise onuncu sırada yer almıştır. 2016 yılı itibarıyla, enerji ve savunma

dışında ticaret hacmi 260 milyon doları bulmuştur. Bu ilişkiler, siyasi ilişkilerin yanında hızla gelişmektedir ve her iki ülkenin de karşılıklı çıkarlarına hizmet etmektedir (Necefova, 2017).

2021 yılında Azerbaycan'ın İsrail'e ihracatı ise yaklaşık 892 milyon dolar seviyesindeydi. Bu rakamlar, 2016 yılındaki ticaret hacmine kıyasla önemli bir artışı göstermektedir (TİM, 2023).

4.4 Azerbaycan'ın Filistin-İsrail Sorununa Yaklaşımı

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı 1992 yılından itibaren Filistin Ulusal Hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. İki ülke arasındaki ilişkiler, Birleşmiş Milletler ve İslam İşbirliği Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar çerçevesinde de devam etmektedir. Diplomatik temaslar büyükelçilik düzeyinde sürdürülmektedir. Azerbaycan'ın Müslüman bir ülke olması, Filistin-İsrail meselesine bakışını önemli kılmaktadır. Azerbaycan, sıkı siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerine rağmen Filistin meselesine duyarsız kalmamaktadır. Ancak, bu desteği İsrail ile olan ilişkilerini bozmayacak şekilde sağlamaya özen göstermektedir. Azerbaycan, Filistin'in Birleşmiş Milletler'de gözlemci statüsüne 2012 yılında destek vermiştir. Ayrıca, Filistin'in Azerbaycan'da 2011 yılından itibaren bir büyükelçiliği bulunmaktadır. Bu, Azerbaycan'ın Filistin'e verdiği diplomatik destek ve işbirliğini vurgularken, aynı zamanda İsrail ile olan yakın ilişkilerin korunmasını sağlamak adına denge politikasını da yansıtmaktadır. Azerbaycan, bölgesel ve uluslararası ilişkilerde dengeli bir politika izleyerek, hem Filistin'e destek vermek hem de İsrail ile olan ilişkilerini sürdürmeyi amaçlamaktadır (Qasımlı,2015, s. 348- 349).

Azerbaycan'ın Filistin sorununa yaklaşımı, bölgede barış ve istikrarın sağlanması için uluslararası hukukun ve BM kararlarının önemine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin 242, 338, 1397, 1402 ve 1403 sayılı kararlarının Filistin-İsrail çatışmasının çözümünde temel referans noktaları olduğunu savunmaktadır. Azerbaycan, kendi deneyimlerinden yola çıkarak, çatışma ve anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası toplumun aktif bir rol oynaması gerektiğine inanmaktadır. Dağlık Karabağ sorununda olduğu gibi, Filistin meselesinde de barışçıl ve adil bir çözümün sağlanması için BM'nin arabuluculuk ve diplomatik girişimlerinin önemli olduğunu savunur. Azerbaycan'ın bu tutumu, bölgede sürdürülebilir bir barışın sağlanması ve Filistin halkının haklarının korunması için uluslararası toplumun çaba

göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, her iki tarafın da müzakere masasına oturarak adil ve kalıcı bir çözüme ulaşması gerektiğini vurgular (Johnson, 2011).

Bu çerçevede, taraflar arasında diyalog ve işbirliğinin teşvik edilmesi önemlidir. Ancak, Azerbaycan'ın pragmatik bir dış politika izlemesi gerektiği de unutulmamaktadır, çünkü ülke savaş halindedir. Bu nedenle, Azerbaycan bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda İsrail ile olan ilişkilerinden dolayı Filistin meselesine fazla odaklanmamış ve mesafeli bir tutum sergilemiştir. Örneğin, Haydar Aliyev döneminde, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkileri nedeniyle katıldığı bir toplantıda Filistin meselesine değinmemesi eleştirilere neden olmuş, ancak daha sonra İsrail'in kuruluşunun 52. yılında yapılan bir konuşmada bu konuya değinilmiştir (Özdaşlı ve Kodaman,2016, s. 131- 132).

2013 yılında Azerbaycan'ın ev sahipliğinde gerçekleşen "Kudüs'ün Kalkındırılması ve Filistin Halkına Yardım" Konferansı, Filistin halkının yaşadığı zorluklara dikkat çekmek ve uluslararası toplumun desteğini artırmak amacıyla düzenlenmiştir. Bu konferans, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve bölgedeki barış ve istikrarın sağlanması için önemli bir platform olmuştur. Azerbaycan'ın bu konferans aracılığıyla Filistin'e yönelik 5 milyon dolarlık yardım taahhüdü, ülkenin Filistin halkının yanında durduğunu ve onların yaşadığı zorlukları hafifletmek için somut adımlar atmaya hazır olduğunu göstermiştir. Bu yardım taahhüdü, Azerbaycan'ın bölgedeki insani krizlere duyarlılığını ve insani yardım çabalarına katkıda bulunma iradesini yansıtmaktadır. Azerbaycan'ın Filistin'e yönelik bu yardım taahhüdü, bölgedeki insani yardım ve kalkınma projelerine olan desteklerini sürdürdüğünü ve uluslararası toplumun Filistin meselesine olan dikkatini artırmaya çalıştığını göstermektedir. Bu tür yardımlar, bölgedeki barış ve istikrarın güçlendirilmesi ve Filistin halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'ın bu tür insani çabaları, ülkenin uluslararası alanda barış ve adaletin sağlanmasına katkıda bulunan aktif bir rol oynamasını sağlamaktadır. Azerbaycan, bu olguları dikkate alarak, soruna ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemektedir ve müslüman dünyasının tepkisini çekmemek adına dengeli bir politika izlemektedir (Shiriyev, 2012).

5. AZERBAYCAN-İRAN İLİŞKİLERİ

5.1 İran'ın Bölge İle İlgili Amaçları

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Güney Kafkasya'da ortaya çıkan durum, İran açısından çeşitli fırsatlar ve tehditler sunmaktaydı. Bölgedeki Rusya, İran ve Türkiye gibi komşu devletler arasındaki nüfuz mücadelesi, aynı zamanda ABD, AB, İsrail gibi dış güçlerin de müdahaleleriyle daha karmaşık hale gelmişti. Özellikle İran'ın bölgedeki tarihsel ve kültürel bağları, onu önemli bir aktör haline getiriyordu.

SSCB'nin dağılma sürecinde, İran iki temel perspektife odaklanıyordu. Birinci perspektif, Sovyetler Birliği'ndeki olayların etnik ve milliyetçi bir gelişme olarak değerlendirilmesiydi. Bu yaklaşıma göre, SSCB'nin parçalanması etnik grupların kendi bağımsız devletlerini kurma istekleriyle ilişkilendiriliyordu. İkinci perspektif ise olayları dini bir çerçevede ele alıyor ve İslam'ın birleştirici gücünü vurguluyordu. Bu bakış açısına göre, Müslüman ülkelerin İslami Birlik temelinde bir araya gelmesi gerekiyordu. İran, hem etnik hem de dini faktörleri dikkate alarak SSCB'nin dağılma sürecini anlamaya çalışıyordu. Ancak ilerleyen süreçte yaşanan gelişmeler, birinci varsayımın haklılığını ortaya koydu ve olayların milliyetçilik çerçevesinde geliştiğini doğruladı (Keskin, 2006).

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, İran için yeni fırsatlar ve tehditler ortaya çıktı. Büyük bir gücün komşuluğunda tarih sahnesinden silinmesi, İran'ı yeni oluşan konjonktürde dikkatli bir dış politika izlemeye zorladı. Çünkü bu durum, ABD veya Türkiye gibi ülkelerin bölgedeki güç boşluğunu doldurarak İran'ın çıkarlarına zarar verebileceği anlamına geliyordu. İran, bölgeye yönelik politikalarında, ortak değerlere dayalı ilişkileri kullanmaya çalıştı ve jeopolitik konumu gereği, Azerbaycan ve Ermenistan gibi denize kıyısı olmayan ülkelerin açık denize ulaşması için en kısa ve güvenli güzergah olarak öne çıktı. İran'ın bölgedeki önemi, İran anayasasında da vurgulanmıştır (Aydın, 2013, s. 232- 233).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Güney Kafkasya ve Orta Asya'da yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkması, İran için uluslararası alandaki izolasyonunu kırmak için eşsiz bir fırsat sunmuştur. Bu durum, İran'ın zengin doğal kaynaklarıyla Gürcistan ve Ermenistan gibi enerji açısından zayıf olan komşuları için alternatif bir enerji kaynağı olarak öne çıkmasını sağlamıştır. İran, coğrafi konumunu kullanarak Hazar

Denizi'ndeki hidrokarbon kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında etkin bir rol oynamaya çalışmıştır. Bu strateji, İran'ın kendisine yönelik uygulanan izolasyon politikalarını kırmayı amaçlamıştır. İran yönetimi, bölgedeki jeopolitik konumunu ve etkisini güçlendirmek için Ekonomik İşbirliği Örgütü, İslam İşbirliği Örgütü gibi bölgesel kuruluşlar aracılığıyla güçlenmeye odaklanmıştır. Bu şekilde, İran, coğrafi avantajlarını kullanarak bölgesel işbirliği ve ekonomik entegrasyon yoluyla uluslararası alanda daha etkin bir konuma gelmeyi hedeflemiştir (Erdoğan, 2008, s. 411- 412).

İran'ın bölgesel politikalarında Orta Asya, Güney Kafkasya ve Hazar Denizi bölgesi stratejik bir öneme sahiptir. İran'ın bu bölgelerdeki hedefleri arasında Batılı ülkelerin Hazar bölgesine girişini önlemek ve Türkiye'yi sıkıştırmak, Rusya ile işbirliği yapmak ve rekabet etmek, bölgedeki kendi nüfuzunu güçlendirmek, Hazar Denizi'ni paylaşmak ve diğer bölge ülkeleriyle deniz sınırları oluşturmak, dini etki altına almak ve rakip ülkelerin kalkınmasını engellemek yer almaktadır. İran, bölgedeki Müslüman toplumlar arasında İslam dininin boşluğu dolduracağına inanarak yumuşak güç politikaları izlemiştir. Ancak, bu politikaların etkisi, bölgedeki laik değerler tarafından sınırlı kalmıştır (Hasanov, 2015, s. 315- 316).

İran'ın bölgedeki en büyük tehditlerinden biri, Türk varlığı ve Güney Azerbaycan'daki Türk nüfusunun İran'ın bölgedeki çıkarlarına etkisi olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu artırmaya yönelik politikaları ve Sovyetlerin dağılmasından sonra yaşanan çatışmalar, İran'ı endişelendirmiştir. Bununla birlikte, Batı'nın bölgeye yönelik faaliyetleri ve petrol boru hatlarının güzergahının belirlenmesi, İran için yeni tehditler oluşturmuştur (Aydın, 2013, s. 237).

5.2 İran-Azerbaycan ilişkileri

İran ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin tarihsel, kültürel, dilsel ve dinsel açıdan birçok ortak noktası olmasına rağmen, siyasi ilişkilerinde bu ortak değerlerin olumlu etkileri görülüyor. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, iki ülke arasında anlaşmazlıklar yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu anlaşmazlıkların temelinde, farklı yönetim biçimleri, izlenen politikalar ve her iki ülkenin birbirini rahatsız eden söylem ve eylemleri gibi faktörler yer almaktadır.

İran ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde işbirliği de olmuş, ancak inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Özellikle İran'daki Azerbaycan Türklerinin varlığı, iki ülke arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını artırmıştır. İran, Azerbaycan'ın bağımsızlığını takiben, bölgedeki Türk nüfusunun bağımsızlık taleplerini endişeyle karşılamış ve Azerbaycan'daki yönetim değişiklikleriyle ilişkilerde zorluklar yaşanmıştır (Mammadov,2013, s. 52- 53).

Her ne kadar Azerbaycan'daki farklı hükümetlerin Güney Azerbaycan konusunda sert fikirler ortaya koymamış olsa da, İran'da Türklük bilincinin gelişmesi ve Türklerin varlığı İranlı yetkililer tarafından dikkate alınmıştır. Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını artırmış ve bazı dönemlerde gerilimlere yol açmıştır.

Sovyetlerin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, İran'la komşu bir bağımsız devlet olmasını sağladı. İran, Azerbaycan'la 765 kilometrelik en uzun sınır komşusu oldu. Ancak Azerbaycan'da laikliğin toplumsal ve devlet yönetimi açısından benimsenmesi, İran'ı rahatsız etti. Azerbaycan'ın Batı ile olan ilişkileri ve İsrail'le yakın temasları, İran için endişe verici bir durum oluşturuyordu. Bununla birlikte, İran'ı rahatsız eden bir diğer konu da Hazar Denizi'nde geliştirilen enerji boru hatlarıydı. İran, Azerbaycan'ı resmi olarak Dağlık Karabağ sorusunda desteklemiş ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanımış olsa da, gerçekte çatışmadan yana olmadığı ve mevcut durumun İran'ın çıkarlarına uygun olduğu şeklinde yorumlanabilir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Tahran'da karışıklığa neden oldu. Bazı İranlı liderler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin İslam yönetimi altında "Kadim İran'ın bir parçası" olması gerektiği fikrini desteklediler (Qasımlı,2015, s. 570- 571).

İran'ın Azerbaycan'daki Türkçe bilincin gelişmesini ve Azerbaycan'ın Batı ile ilişkilerini göz önünde bulundurarak endişeleri arttı. İran, Azerbaycan'ın Latin alfabesine geçişine karşı propaganda yaparken, Azerbaycan'ın Latin alfabesine geçmesi İran'da eleştirilere neden oldu. İran ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, Azerbaycan'da Elçibey'in iktidara gelmesiyle gerginleşti. Elçibey'in yönetimi döneminde, İran karşıtı tutum ve söylemler, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini engelledi. Ancak daha sonra, Elçibey'e karşı yapılan darbenin İran'ın çıkarına olduğu söylenebilir (Mehmmedi, 2017, s. 234).

Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte Azerbaycan'ın dış politikası dengeye dayalı bir yaklaşım benimsemeye başladı. Aliyev, İran'ın Azerbaycan'a yönelik tehdit

algısını ortadan kaldırmak için çaba sarf etti. Ayrıca, İran'la ilişkileri geliştirmeye önem verdi ve Nahçıvan'a ekonomik yardım sağladı. İki ülke arasındaki ilişkiler, büyük güçlerin bölgedeki çıkarları göz önünde bulundurularak şekillendi. Azerbaycan'ın Batılı petrol şirketleriyle imzaladığı anlaşma, İran'ı rahatsız etti ve ilişkileri gerdi. Bu süreçte, İran'ın Aliyev'i "Büyük Şeytanın oyuncuğu" olarak nitelendirmesi ve Nahçıvan'a verdiği elektrik enerjisini kesmesi, ilişkilerin gerilmesine neden oldu (Erhan,2013, s. 309).

2003 yılı, Azerbaycan ve bölge açısından önemli bir dönemdi. İlham Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, 11 Eylül saldırıları ve ABD'nin Afganistan ve Irak'a müdahalesi gibi olaylar gerçekleşti. Bu süreçte Azerbaycan'ın önemi arttı ve Azerbaycan, ABD'nin bölgedeki operasyonlarına destek verdi. Ancak Azerbaycan'ın Amerikan üssü talebi, İran'la ilişkileri zora sokacağından hayata geçirilmedi. İlham Aliyev'in ilk cumhurbaşkanlığı döneminde, Azerbaycan-İran ilişkilerinin daha olumlu bir seyir izlediği görüldü. İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin Azerbaycan'a yaptığı ziyaret, ilişkileri daha aktif hale getirdi. Ayrıca, Aliyev'in İran ziyareti sırasında Nahçıvan'a İran'ın doğalgaz sevkiyatının başlaması da önemli bir gelişmeydi. 2005-2006 dönemi, Azerbaycan-İran ilişkilerinde olumlu gelişmelerin yaşandığı bir dönemdi ve ticaret, güvenlik ve enerji gibi alanlarda işbirliği yapıldı. Ancak, 2006 yılından itibaren uluslararası alanda İran'ın nükleer programıyla ilgili kriz baş gösterdi. Bu süreçte Azerbaycan, İran'a karşı askeri güç kullanılmasına karşı çıktı ve diplomatik yollarla çözüm bulunmasını vurguladı (Mammadov ve Chiragov, 2015, s. 93-94).

Mahmud Ahmedinejad döneminde İran ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler karmaşık bir seyir izledi. İran'ın nükleer programı uluslararası arenada büyük bir tartışma konusu haline gelmiş ve bu durum bölgesel ilişkilere de yansımıştır. Azerbaycan, zaman zaman İran'ın nükleer programına yönelik uluslararası baskılara karşı dikkatli bir denge politikası izlerken, Dağlık Karabağ sorunu da ilişkilerde bir gerilim noktası oluşturmuştur. İran'ın Ermenistan ile ilişkileri ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ politikası arasındaki çelişkiler, ilişkilerde zaman zaman gerilimlere yol açmıştır. Bununla birlikte, enerji ve ekonomik alanlarda işbirliği potansiyeli bulunmasına rağmen, uluslararası yaptırımlar ve bölgesel rekabet ilişkilerin gelişimini sınırlamıştır. Kültürel alanda ise İran ile Azerbaycan arasındaki köklü bağlar devam etmiş ve kültürel alışverişlerin devam ettiği gözlemlenmiştir.

5.3 Azerbaycan ve İnan ilişkilerinde Belirleyici Olan Faktörler

Azerbaycan ve İnan arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel, siyasi ve coğrafi açıdan karmaşık ve çok yönlüdür. Bu ilişkileri etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri şunlardır (Aslanlı, 2017, s. 6- 7).

- Tarihsel Faktörler:

Ortak tarih ve kültürel miras: İki ülke de Türk-İnan coğrafyasında yer almakta ve yüzyıllar boyunca ortak bir tarihi ve kültürel mirasa sahiptirler. Bu miras, dilleri, gelenekleri ve inançları üzerinde ortak unsurlar barındırmaktadır.

Sınır anlaşmazlıkları: Azerbaycan ve İnan arasında tarihi sınır anlaşmazlıkları mevcuttur. Bu anlaşmazlıklar zaman zaman gerginliklere yol açmaktadır.

Karabağ Savaşı: 1988-1994 yılları arasında yaşanan Karabağ Savaşı, Azerbaycan ve İnan arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen önemli bir faktördür. İnan, savaş sırasında Ermenistan'ı desteklemiştir.

- Siyasi Faktörler (Cabbarlı,2014, s. 267- 268):

Güvenlik endişeleri: Azerbaycan, İnan'ı bir güvenlik tehdidi olarak algılama eğilimindedir. Bu algı, İnan'ın nükleer programı ve bölgesel nüfuzunu genişletme çabalarıyla beslenmektedir.

Farklı siyasi sistemler: Azerbaycan, laik ve demokratik bir cumhuriyet iken İnan, teokratik bir rejimle yönetilmektedir. Bu siyasi sistemler arasındaki farklılıklar, iki ülke arasında ideolojik gerginliklere yol açmaktadır.

Enerji ve transit: Azerbaycan, İnan için önemli bir enerji ve transit güzergahıdır. Bu durum, iki ülke arasındaki ekonomik bağımlılığı artırmakta ve iş birliği için bir zemin oluşturmaktadır.

- Coğrafi Faktörler(Gafarlı,2015, s. 103- 104):

Sınır komşuluğu: Azerbaycan ve İnan, 712 kilometrelik ortak sınıra sahiptir. Bu durum, iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan etkilemektedir.

Hazar Denizi: Hazar Denizi'nin statüsü ve petrol ve gaz rezervlerinin paylaşımı, Azerbaycan ve İnan arasında önemli bir anlaşmazlık konusudur.

Kültürel ve ticari etkileşim: İki ülke arasında yoğun bir kültürel ve ticari etkileşim mevcuttur. Bu etkileşim, sınır bölgelerinde daha da belirgindir.

- Diğer Faktörler:

Diaspora: Azerbaycan'da ve İran'da önemli bir Azerbaycan diasporası yaşamaktadır. Bu diasporalar, iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen önemli bir faktördür.

Uluslararası aktörler: ABD, Rusya ve Avrupa Birliği gibi uluslararası aktörler, Azerbaycan ve İran arasındaki ilişkileri etkilemektedir.

Azerbaycan ve İran ilişkileri, tarihi, kültürel, siyasi, coğrafi ve diğer faktörlerin karmaşık bir etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Bu ilişkilerde hem iş birliği hem de gerginlik unsurları bir arada bulunmaktadır. Gelecekte bu ilişkilerin nasıl gelişeceği, bu faktörlerin nasıl değişeceğine ve iki ülkenin liderlerinin nasıl davranacağına bağlı olacaktır.

5.4 Azerbaycan ve İran Ekonomik İlişkileri

Azerbaycan ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler, tarihi, coğrafi ve siyasi bağlamlardan etkilenen karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu ilişkilerde hem iş birliği hem de rekabet unsurları bir arada bulunmaktadır.

İş birliği alanları arasında enerji, transit, ticaret ve yatırım yer almaktadır. Azerbaycan, İran'a doğal gaz ihraç ederken, İran ise Azerbaycan'a petrol ve petrol ürünleri ihraç etmektedir. İki ülke ayrıca Hazar Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan transit güzergahlarda iş birliği yapmaktadır. Önemli bir ticaret hacmine sahip olan Azerbaycan ve İran'da, İranlı firmalar çeşitli sektörlerde yatırım yapmaktadır.

Rekabet alanları ise Hazar Denizi'nin statüsü ve petrol ve gaz rezervlerinin paylaşımı, enerji pazarları ve bölgesel nüfuzdur. Hazar Denizi'nin statüsü ve rezervlerinin paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Azerbaycan ve İran, Avrupa enerji pazarlarında birbirlerinin rakipleridir. Her iki ülke de bölgede artan bir nüfuz mücadelesi vermektedir.

Son yıllarda Azerbaycan ve İran arasındaki ekonomik ilişkilerde bir artış gözlemlenmektedir. Bu artışın temelinde enerji ve transit alanlarındaki iş birliği yatmaktadır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler gergin olsa da, ekonomik ilişkiler nispeten istikrarlı seyretmektedir.

Ancak bu ilişkilerin önünde siyasi gerginlikler, yaptırımlar ve altyapı eksiklikleri gibi engeller ve zorluklar da bulunmaktadır. İki ülke arasındaki siyasi gerginlikler, ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyebilmektedir. İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlar, Azerbaycan ile ticaretini zorlaştırmaktadır. İki ülke arasındaki transit güzergahlarında da altyapı eksiklikleri bulunmaktadır.

Öngörülebilir gelecekte Azerbaycan ve İran arasındaki ekonomik ilişkilerin artmaya devam etmesi beklenmektedir. Bu artışın temelinde enerji ve transit alanlarındaki iş birliğinin gelişmesi yatmaktadır. Siyasi gerginlikler ve yaptırımlar ise ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyen önemli faktörler olmaya devam edecektir. Azerbaycan ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler oldukça önemlidir ve çeşitli alanlarda işbirliği bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler genellikle enerji, ticaret ve ulaşım gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

- Enerji İlişkileri: Azerbaycan ve İran arasında enerji alanında işbirliği bulunmaktadır. Özellikle doğalgaz ve petrol sektörlerinde işbirliği yapılmaktadır. Nahçıvan'a doğalgaz tedariki gibi konularda İran, Azerbaycan'a önemli bir kaynak sağlamaktadır.
- Ticaret İlişkileri: Azerbaycan ve İran arasındaki ticaret hacmi oldukça önemlidir. Her iki ülke arasında farklı ürünlerin ticareti yapılmaktadır. Özellikle gıda, tekstil, inşaat malzemeleri gibi alanlarda ticaret hacmi oldukça yüksektir.
- Ulaşım İlişkileri: Azerbaycan ve İran arasında ulaşım alanında işbirliği bulunmaktadır. Kara ve demiryolu bağlantıları sayesinde iki ülke arasındaki ticaret ve turizm hareketliliği artmaktadır.
- Ekonomik Anlaşmalar: İki ülke arasında çeşitli ekonomik anlaşmalar yapılmaktadır. Bu anlaşmalar ticaretin kolaylaştırılması, yatırımların teşviki ve ekonomik işbirliğinin artırılmasını amaçlamaktadır.

Ancak, bazı siyasi ve jeopolitik faktörler nedeniyle Azerbaycan ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler zaman zaman zorluklarla karşılaşabilmektedir. Özellikle uluslararası yaptırımlar ve bölgesel gerilimler, ekonomik ilişkilerin seyrini etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler önemli bir boyutta bulunmaktadır. Her iki ülke de enerji, ticaret ve ulaşım gibi alanlarda işbirliği yaparak

karşılıklı kazanç elde etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle enerji sektöründe yapılan anlaşmalar ve ticaret hacminin artması, ekonomik ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Ancak, siyasi ve jeopolitik faktörler bazen bu ilişkilerin seyrini etkileyebilir. Uluslararası yaptırımlar, bölgesel gerilimler ve dış politika tercihleri, ekonomik ilişkilerin gelişimini sınırlayabilir veya zorlaştırabilir. Bu nedenle, Azerbaycan ve İran arasındaki ekonomik ilişkilerin sürekliliği ve istikrarı için siyasi uyum ve işbirliği önemlidir.

6. AZERBAJCAN-İSRAİL İLİŞKİLERİNE İRAN ETKİSİ

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan ve İsrail arasındaki ilişkiler, özellikle 2000'li yılların başından itibaren enerji ve askeri alanlar da dahil olmak üzere birçok alanda gelişme göstermiş ve stratejik ortaklık seviyesine ulaşmıştır. Bu ilişkilerin temelinde belirli nedenler yatmaktadır. İlk olarak, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorunuyla Ermenistan'la savaş halinde olması, ülkenin güçlü bir destekçiye ihtiyaç duymasını sağlamıştır. İsrail, lobi ve savunma sanayisi alanında güçlü bir konumda bulunmakta ve 1991'den itibaren Azerbaycan'a destek sağlamaktadır. Bu destek, Azerbaycan'ın uluslararası alanda mücadelesine katkı sağlamaktadır (Birsal, 2013, s. 123- 124)

Ayrıca, İran her iki ülke için de bir tehdit oluşturmaktadır. İran'ın Azerbaycan'ı sabote etme girişimleri ve Ermenistan ile diyaloga girmesi, Azerbaycan ve İsrail'i birbirine yaklaştırmaktadır. İran'ın Azerbaycan'da faaliyet gösteren İran yanlısı grupları desteklemesi ve Türk kökenli Azerbaycan vatandaşlarını etkilemeye çalışması, İran'ın Azerbaycan'ın egemenliğini tehdit ettiğini göstermektedir. İran, Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketlerini ve milliyetçi söylemlerini takip etmekte ve Azerbaycan'ın egemenliğini tehdit olarak algılamaktadır. İran'ın Azerbaycan'ın bağımsızlığına isteksiz yaklaşımı ve Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini tehdit ettiğini açıkça dile getirmesi, iki ülke arasındaki gerginliği artırmaktadır (Hasanov, 2015, s. 366 - 367).

Azerbaycan'daki Yahudi topluluğunun varlığı ve statüsü, ülkenin tarihindeki önemli unsurlardan biridir. Sovyetler Birliği döneminde, Azerbaycan'ın genel olarak etnik ve dini açıdan hoşgörülü bir ortamı olduğu bilinmektedir. Bu hoşgörü ortamı, farklı dini ve etnik grupların barış içinde bir arada yaşamasını sağlamıştır. Azerbaycan'da yaşayan Yahudiler, yüzyıllardır toplumun ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Özellikle Bakü, uzun süredir Yahudi nüfusunun yoğun olduğu bir merkez olmuştur. Yahudiler, ticaretten sanata kadar birçok alanda önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda, Yahudilerin ekonomik ve kültürel katkıları, Azerbaycan'ın modernleşme sürecinde belirleyici olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Azerbaycan'daki Yahudi topluluğu, ülkede barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuş ve toplumun çeşitliliğine zenginlik katmıştır. Ayrıca, Azerbaycan hükümeti, Yahudi vatandaşlarına karşı ayrımcılık yapmamış ve onların eşit haklara sahip olmalarını sağlamıştır. İsrail ile Azerbaycan arasındaki yakın ilişkiler de Yahudi topluluğunun durumunu olumlu etkilemiştir. İsrail, Azerbaycan'daki Yahudilere

destek olmuş ve onların haklarını korumaya yardımcı olmuştur. Azerbaycan'daki Yahudiler, İsrail ile güçlü bağlar kurarak kültürel ve dini miraslarını korumuş ve gelecek nesillere aktarmışlardır. Bugün Azerbaycan'daki Yahudi topluluğu, ülkenin sosyal ve kültürel dokusunun önemli bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir. Topluluk, Azerbaycan'ın kalkınmasına ve uluslararası alanda ülkenin imajını güçlendirmesine katkıda bulunmaya devam etmektedir (Kerimoğlu, 2017).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra, bölgedeki stratejik konumu ve çevresindeki güçlerin politikaları, ülkeyi farklı partner arayışlarına yönlendirdi. Özellikle Rusya ve İran gibi komşu güçlerin Ermenistan'ı desteklemesi, Azerbaycan yönetimini alternatif ittifaklar kurmaya yöneltti. Bu süreçte, İsrail'in teknoloji ve savunma sanayisi alanında sahip olduğu gelişmişlik, Azerbaycan için çekici bir seçenek haline geldi. İran'ın bölgesel yayılcı politikaları ve etki alanının genişlemesi, hem Azerbaycan hem de İsrail tarafından ciddi bir tehdit olarak algılandı. Bu ortak endişeler, her iki ülkenin ilişkilerinin derinleşmesine ve stratejik bir ortaklık kurmalarına zemin hazırladı. Güvenlik, enerji kaynaklarının elde edilmesi ve komşu ülkelerle yaşanan sorunlar gibi konular, Azerbaycan ve İsrail'in dış politika öncelikleri arasında benzerlikler oluşturdu. Azerbaycan ve İsrail'in bağımsızlık sonrası karşılaştığı savaş ortamı, her iki ülkenin dış politika stratejilerinde benzerliklerin ortaya çıkmasına yol açtı. Her iki ülke de bölgesel istikrarın ve kendi güvenliklerinin sağlanması için çeşitli diplomatik ve askeri önlemler almıştır. Bu durum, İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin derinleşmesine ve stratejik bir ittifakın oluşmasına katkı sağlamıştır (Özdaşlı, 2017, s. 5).

Ebulfez Elçibey döneminde, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkileri başlamıştır. İran ve Rusya'ya karşı güç kazanmak, dış politikadaki sorunları çözmek ve Karabağ Savaşı'nı sonlandırmak amacıyla Elçibey yönetimi, farklı müttefik arayışlarına girmiştir. Bu bağlamda, ABD yönetimini etkileme potansiyeline sahip olan İsrail ile Azerbaycan arasındaki iyi ilişkiler, Azerbaycan'ın dış politika stratejisinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle 1990'larda İsrail ile güçlü ilişkilere sahip olan Türkiye'nin desteğiyle, Azerbaycan İsrail ile yakınlaşma yolunda ilerlemiştir. İsrail, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve 1992 yılında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bu diplomatik adım, İsrail'in Azerbaycan'a verdiği önemin bir ifadesidir. İsrail, 1992 yılından itibaren Azerbaycan'a çeşitli savunma sistemleri ve silahlar sağlamıştır. Bunun yanı sıra, İsraili iş adamları Azerbaycan'a yatırımlar yapmış ve

stratejik sektörlerde faaliyet göstermiştir. İletişim, telekomünikasyon, medya ve havayolları gibi alanlarda yapılan bu yatırımlar, Azerbaycan'ın ekonomik ve teknolojik altyapısının gelişimine katkı sağlamıştır (Çalışkan, 2018, s. 11).

Azerbaycan ve İsrail arasındaki ilişkiler, İran tarafından sık sık eleştirilmiş ve bölgesel güvenlik açısından tehdit olarak görülmüştür. İranlı yetkililer ve akademisyenler, bu ilişkilerin İran'ın ulusal güvenliği ve bölgesel istikrarı için olumsuz etkileri olacağı konusunda çeşitli sert açıklamalarda bulunmuşlardır. İşte bazı örnekler:

Ali Larijani, İran İslami Şura Meclisi Eski Başkanı, Azerbaycan ve İsrail arasındaki askeri işbirliğinin bölgesel güvenliği tehdit ettiğini belirterek, "İsrail'in Azerbaycan'da askeri varlığını artırması, bölgemizin istikrarını bozacak ciddi bir tehdit oluşturmaktadır" demiştir.

Seyed Hossein Mousavian, Eski İran Nükleer Müzakereci ve Princeton Üniversitesi Araştırma Görevlisi, Azerbaycan ve İsrail arasındaki stratejik işbirliğini "İran'ın ulusal güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit" olarak nitelendirmiştir. "Azerbaycan'ın İsrail ile yakın askeri ve istihbarat işbirliği, İran'ın kuzey sınırlarında güvenlik risklerini artırmaktadır" demiştir.

Hossein Amir-Abdollahian, İran Dışişleri Bakanı, İsrail'in Azerbaycan'daki askeri varlığının İran için kabul edilemez olduğunu belirtmiş ve "İsrail'in Azerbaycan topraklarındaki varlığı, İran'ın ulusal güvenliği için doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır" demiştir.

Mehdi Taeb, İmam Hüseyin Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve İran Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı, Azerbaycan'ın İsrail ile yakın ilişkiler kurmasının, "İran'ın stratejik çıkarlarına aykırı" olduğunu ifade etmiştir. "İsrail'in Azerbaycan'daki varlığı, İran'ın stratejik derinliğini tehdit etmektedir" demiştir (Mousavian, 2013, s. 45-67.)

Ocak 1993'te Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey, İsrail ile ilişkilerin önemini vurgulamış ve Azerbaycan için İsrail ile ilişkilerin öncelik teşkil ettiğini belirtmiştir. Bu açıklama, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkilerini stratejik bir öncelik olarak gördüğünü ortaya koymuştur. İsrail'in Bakü'de resmi bir büyükelçilik açması da bu ilişkilerin güçlendirilmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak, Azerbaycan yönetimi, İran'ın baskıları ve Karabağ sorununda İslam dünyasının desteğine odaklanma eğilimi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle, mali sıkıntıları gerekçe

göstererek 2022'ye kadar İsrail'de bir büyükelçilik açmamıştır. Bu süre zarfında, Azerbaycan, İsrail ile olan ilişkilerini sürdürmüş ve işbirliği alanlarını genişletmiştir. Ancak, 2023 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in liderliğinde, Azerbaycan'ın İsrail'e büyükelçi ataması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Muktar Mammadov'un İsrail'e büyükelçi olarak atanmasıyla, iki ülke arasındaki 30 yıllık ikili ilişkilerde Azerbaycan ilk kez İsrail'e resmi bir büyükelçi göndermiştir. Bu adım, Azerbaycan'ın İsrail ile olan işbirliğini daha da güçlendirmeye ve ilişkilerini daha resmi bir düzeye taşımaya yönelik bir niyeti yansıtmaktadır (Özdaşlı, 2017, s. 7).

Haydar Aliyev dönemi, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilir ve bu dönemde "stratejik ortaklık" ilişkileri kurulmuştur. Özellikle 22 Ekim 1995 tarihinde gerçekleşen bir olay, bu ilişkilerin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, BM'in 50. Yıl dönümü törenleri için Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunmuş ve bu törenler kapsamında İsrail Başbakanı İshak Rabin ile bir araya gelmiştir. Bu buluşma sırasında, Aliyev, Azerbaycan'ın uluslararası alanda İsrail'in desteğine ihtiyaç duyduğunu belirtmiş ve ABD'deki Ermeni lobisinin etkisine karşı İsrail'den Azerbaycan'ın yanında yer almasını istemiştir. Bu girişimler, Aliyev'in daha sonraki ziyaretlerinde de devam etmiştir. 1997 yılında ABD'yi ziyaret eden Aliyev, Yahudi lobisinin temsilcileriyle görüşerek benzer taleplerini dile getirmiştir. Aliyev'in temel amacı, Yahudi lobisi aracılığıyla Avrupa ve ABD'deki Ermeni lobisinin gücünü dengelemek ve Azerbaycan'ın çıkarlarını daha etkin bir şekilde savunmaktır. Ancak, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkilerinin gelişmesi, İran tarafından endişeyle karşılanmıştır. Zira İran, Azerbaycan'ın ABD ve İsrail gibi ülkelerle yakın ilişkiler kurmasını eleştirmiş ve Azerbaycan'ı bu ülkelere düşmanca bir tutum sergilemekle suçlamıştır. Bu durum, bölgedeki dengeleri etkileyen ve Azerbaycan'ın dış politikasını şekillendiren önemli faktörlerden biridir (Özdaşlı ve Kodaman, 2016, s. 47).

İsrail'in üst düzey yetkililerinden ilk ziyaret, Başbakan Benyamin Netanyahu tarafından 29 Ağustos 1997'de gerçekleştirilmiştir. Bu görüşme sırasında, bölgedeki İran tehditleri ele alınmış ve iki ülke arasında istihbarat alanında işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, 1997 yılında Azerbaycan İslam Partisi üyelerinin İran'a karşı casusluk faaliyetlerinde bulunduğu ortaya çıkmasıyla İslam Partisi kapatılmış ve bu durum Azerbaycan ile İran arasında gerginliğe neden

olmuştur. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini artırmasına tepki göstermiş ve bu durum Azerbaycan-İran ilişkilerinde krize yol açmıştır (Çalışkan, 2018, s. 12- 13).

İran, İsrail'in Azerbaycan ziyaretine tepki olarak Azerbaycan yönetimini eleştirmiş ve işgalci İsrail başbakanını ağırlamanın bölgedeki İslam devletleriyle olan bağlarını istikrarsızlaştırdığını belirtmiştir. Azerbaycan, uluslararası toplantılarda İsrail'in Filistin politikalarını eleştirmiş ancak bu durum Azerbaycan ile İsrail arasındaki ilişkilere zarar vermemiştir. Azerbaycan'ın Filistin'e olan desteği daha çok söylem düzeyinde kalmış ve İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir. Bu durum İsrail'in, Müslüman bir ülke olan Azerbaycan ile yakın ilişkisini kullanarak dünya kamuoyundaki İslam karşıtı imajını değiştirmesine olanak sağlamıştır. Haydar Aliyev ile İsrail Büyükelçisi Eitan Naeh arasındaki Ekim 2001'deki görüşmenin ardından, 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası terörizme karşı ortak bir cephede yer aldıklarını ilan eden bir ortak bildiri yayınlamışlardır (Çalışkan, 2018, s. 14).

Azerbaycan'ın İran ile ilişkileri karmaşık ve bazen gergin olmasına rağmen, 2011 yılında BM Güvenlik Konseyi'nde İran'daki insan hakları ihlalleri konusunda oy kullanmaması dikkat çekicidir. Bu, Azerbaycan'ın İran ile ilişkilerini dengede tutma ve pragmatik bir yaklaşım sergileme eğilimini yansıtır. Öte yandan, İran'ın Ermenistan ile yakın ilişkileri ve Azerbaycan'a yönelik tutumu, bölgedeki dinamikleri etkilemiştir. İran'ın pragmatik davranışı, Azerbaycan'ın sınırlarını açık tutarak Ermenistan ile ilişkilerini devam ettirme kararı üzerinde etkili olmuş olabilir. Azerbaycan'ın İsrail ile kurduğu ilişkiler ise, ülkenin denge politikasının bir yansıması olarak görülebilir. Azerbaycan, dış politikada güçlü bir müttefik arayışı içinde olup, İsrail'i bu rol için uygun bir aday olarak görmektedir. Bu ilişki, Azerbaycan'ın laik bir yapıya sahip olması ve İran'ın bölgede uyguladığı İslamcı politikalara karşı duruşuyla da uyumlu görünmektedir. Azerbaycan'ın İsrail'den uluslararası arenada destek alması, bölgedeki güvenlik ve istikrar sorunlarıyla başa çıkma çabalarını desteklemektedir (Özdaşlı ve Kodaman,2016, s. 223).

Azerbaycan'ın dış politikasında İsrail ve İran ile kurulan ilişkiler, neorealist perspektiften incelendiğinde ülkenin güvenliğini sağlama ve egemenliğini koruma stratejisinin bir yansıması olarak görülebilir. Azerbaycan, küçük bir ülke olmasına rağmen uluslararası sistemdeki güç dengelerini göz önünde bulundurarak kendi çıkarlarını koruma adına çeşitli ilişkiler geliştirmektedir. İsrail ile olan ilişkiler, Azerbaycan'ın savunma sanayisi, ekonomik kalkınma ve uluslararası alanda lobisi

bulunan bir güçle işbirliği yaparak kendini güçlendirme stratejisinin bir parçasıdır. İsrail'in bölgedeki nüfuzu ve teknolojik kapasitesi, Azerbaycan'ın kendi egemenliğini koruma ve bölgesel güvenliği sağlama çabalarına katkı sağlamaktadır. Azerbaycan, İsrail'den savunma ekipmanları temin ederek Ermenistan'a karşı verdiği mücadelede avantaj elde etmekte ve bölgesel güç dengesini kendi lehine kullanmaktadır.

Öte yandan, İran ile ilişkilerde Azerbaycan, bölgesel istikrarı koruma ve potansiyel tehditleri dengeleme stratejisi izlemektedir. İran'ın güçlü bir komşu olarak algılanmasına rağmen Azerbaycan, İran'a karşı doğrudan bir ittifak yerine dengeleme politikası izlemekte ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu sınırlamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede, Azerbaycan'ın İran ile olan ekonomik ilişkileri, bölgesel istikrarı sağlama ve potansiyel tehditleri pasifize etme amacını taşımaktadır. Azerbaycan'ın dış politikasındaki bu dengeleme yaklaşımı, çatışmadan kaçınma ve irredentist politikalardan uzak durma hedefiyle uyumludur. Ülke, bölgedeki güç dengelerini gözeterek çeşitli aktörlerle ilişkiler geliştirmekte ve bu sayede bölgesel istikrarı koruma çabalarını sürdürmektedir. İsrail ve İran ile kurulan ilişkiler, Azerbaycan'ın ulusal güvenlik çıkarlarına hizmet etme ve bölgesel dengeyi sağlama amacıyla stratejik bir öneme sahiptir.

Azerbaycan'ın İran ve İsrail ile kurduğu ilişkilerin bir diğer açıdan değerlendirilmesi, ülkenin çıkarlarını dengeleme stratejisine dayanmaktadır. Azerbaycan, çeşitli uluslararası ilişkilerde bulunurken herhangi bir ülke ile doğrudan çatışmadan ve ona bağımlı olmadan kendi çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır.

Örneğin, Azerbaycan'ın İran ile ilişkileri değişkenlik gösterse de, ülke hiçbir zaman İran'a tamamen sırtını dönmüş değildir. Azerbaycan, İran ile olan ilişkilerinde dengeleyici bir yaklaşım izleyerek hem İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamaya çalışmakta hem de çeşitli alanlarda işbirliği yapmaktadır. TANAP ve TAP gibi projelerde hem İran'ın hem de İsrail'in katılımı, Azerbaycan'ın çıkarlarını dengeleme stratejisinin bir göstergesidir.

Jeopolitik açıdan Güney Kafkasya'da önemli bir konuma sahip olan Azerbaycan, dış politikasında jeopolitik avantajlarını kullanmayı hedeflemektedir. Ülke, İran ve İsrail'in bakış açılarını dikkate alarak kendi egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumayı amaçlayan bir çizgi izlemektedir.

Ancak İran'ın Humeyni rejimiyle şekillenen ideolojisi, İslamcı ve pragmatik bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu bağlamda İran, ulusal çıkarlarını geliştirmek ve Batı'nın dışlayıcı politikalarını aşmak için esnek ve pragmatik ilişkiler geliştirmekte ve rejimini ayakta tutmaya çalışmaktadır. İran'ın Azerbaycan'a karşı tutumu, Türk ulusal kimliğini ve kendi ulusal bütünlüğünü tehdit olarak görmesiyle şekillenmektedir.

Azerbaycan, İran'dan beklediği işbirliği ve dayanışmaya karşılık somut bir cevap alamadığı için kendi güvenliğini ve varlığını korumak adına farklı stratejiler geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda ülke, komşularıyla iyi komşuluk ilişkileri, barış, istikrar, güvenlik ve bölgesel işbirliği konularında çeşitli stratejiler izlemektedir.

Azerbaycan-İsrail ilişkilerine İran'ın etkisi oldukça belirleyicidir. İki ülke arasındaki ilişkilerde İran'ın tehdidi ve politikaları önemli bir rol oynamaktadır. Bu etkilerin ana hatlarıyla özetlenmesi:

- Dış Politikadaki Dengeleme: Azerbaycan, İran'ın tehditlerine karşı dengeleme politikası izlemektedir. İran'ın Azerbaycan'a yönelik müdahaleleri ve Ermenistan ile olan ilişkileri, Azerbaycan'ı İsrail ile yakınlaşmaya yönlendirmiştir. Azerbaycan, İsrail ile ilişkilerini güçlendirerek İran'ın baskısını dengelemeye çalışmaktadır.
- Güvenlik ve Savunma İşbirliği: Azerbaycan, İran'ın bölgedeki güçlenmesi ve tehdidi karşısında askeri ve savunma alanlarında İsrail ile işbirliğine yönelmiştir. İsrail, Azerbaycan'a savunma sanayisi alanında destek vererek, ülkenin savunma kapasitesini güçlendirmesine katkı sağlamaktadır.
- Enerji ve Ekonomik İlişkiler: Azerbaycan ve İsrail arasındaki ilişkiler enerji ve ekonomi alanlarında da gelişmiştir. İki ülke arasındaki enerji projeleri ve ekonomik işbirliği, İran'ın bölgedeki etkisini dengelemeye yönelik stratejilerin bir parçasıdır.
- İran'ın Algılanan Tehdidi: İran'ın Azerbaycan'daki faaliyetleri ve politikaları, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini güçlendirmesinde önemli bir etken olmuştur. İran'ın bölgedeki nüfuzunu ve etkisini dengelemek amacıyla Azerbaycan, İsrail ile stratejik bir ortaklık kurmuştur.

Bu nedenlerle, İnan'ın bölgedeki politikaları ve tehdidi, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkilerini belirlemede önemli bir faktördür. Azerbaycan, İnan'ın bölgedeki etkisini dengelemek ve güvenliğini sağlamak için İsrail ile stratejik bir işbirliği yürütmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan'ın İnan ile ilişkileri, İsrail'in bölgedeki varlığı ve İnan'ın politikaları arasında hassas bir denge üzerine kurulmuştur. Azerbaycan, İnan'ın bölgedeki etkisini dengelemek ve ulusal güvenliğini sağlamak için İsrail ile güçlü bir işbirliği yürütmektedir. Bu ilişkiler, enerji, savunma sanayisi, ekonomi ve güvenlik alanlarında yoğunlaşmaktadır. İnan'ın Azerbaycan üzerindeki potansiyel tehdidi, Azerbaycan'ı İsrail ile stratejik bir ortaklık kurmaya itmiştir. Azerbaycan, İnan'ın bölgedeki politikalarına karşı koymak ve ulusal egemenliğini korumak için İsrail'in desteğini almıştır. Bu, Azerbaycan'ın dış politikasının temel taşlarından biri haline gelmiştir. İnan'ın Azerbaycan'daki etkisi ve politikaları, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkilerini şekillendirmektedir. Azerbaycan, İnan'ın bölgedeki nüfuzunu dengelemek ve ulusal çıkarlarını korumak için İsrail ile yakın işbirliği yapmaktadır. Bu bağlamda, İnan'ın politikaları, Azerbaycan'ın bölgedeki stratejik tercihlerini etkilemektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine yansımaları neorealist bir bakış açısıyla analiz edilmiştir. Neorealist teoriye göre, devletler uluslararası sistemde hayatta kalmak ve güçlerini maksimize etmek için rasyonel bir şekilde hareket ederler. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın İsrail ile yakınlaşmasının İran ile ilişkilerini nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine yansımaları, neorealist çerçevede incelendiğinde, bölgedeki güç dengelerinin ve ulusal çıkarların şekillendirdiği karmaşık bir dinamik ortaya çıkar. Neorealizm, uluslararası ilişkilerde devletlerin güç ve güvenlik odaklı davrandığını ve ulusal çıkarlarını korumak için stratejiler geliştirdiğini savunur. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın İsrail ile kurduğu ilişkiler, bölgesel güvenlik endişeleri ve ulusal egemenlik kaygıları etrafında şekillenmiştir.

Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin İran ile ilişkilerine etkisi, Azerbaycan'ın güvenlik kaygıları ve İran'ın bölgedeki hegemonik eğilimleriyle ilişkilidir. İran, Azerbaycan'ın İsrail ile yakınlaşmasını bölgedeki egemenliğine ve çıkarlarına tehdit olarak görmekte ve bu durumdan rahatsızlık duymaktadır. Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorunu ve bölgesel güvenlik endişeleri, İran'ın Azerbaycan'ı İsrail'e karşı bir müttefik olarak görmesine ve buna karşı çıkmasına neden olmuştur.

Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkileri, İran'ın bölgedeki politikalarını şekillendirme ve Azerbaycan'ı kendi çıkarları doğrultusunda etkileme çabalarını artırmıştır. İran, Azerbaycan'ı İsrail'e karşı bir tampon bölge olarak görmekte ve bu durumu önlemek için diplomatik ve stratejik adımlar atmaktadır. Bu durum, Azerbaycan'ın İran ile ilişkilerinde gerilimlere ve çatışmalara neden olabilir, çünkü Azerbaycan ulusal güvenliğini korumak ve bölgedeki dengeyi sağlamak için İsrail ile olan ilişkilerini güçlendirmeye devam etmektedir.

Neorealist perspektiften bakıldığında, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkileri, güç dengesi ve ulusal güvenlik endişeleri temelinde şekillenmektedir. İran'ın bölgedeki hegemonik eğilimlerine karşı bir dengeleme stratejisi olarak, Azerbaycan İsrail ile yaklaşarak ulusal güvenliğini sağlama ve bölgesel dengeyi koruma çabasıdır. Ancak, bu durum İran ile ilişkilerinde gerilimlere ve çatışmalara yol açabilir, çünkü

İran Azerbaycan'ın İsrail'e yönelik politikalarını tehdit olarak algılamakta ve buna karşı çıkmaktadır.

Çalışma sonucunda, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerini önemli ölçüde etkilediği ve bu etkileşimin karmaşık bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu etkileşimin temel unsurları şunlardır:

- Güvenlik: Azerbaycan, İran'ı bir güvenlik tehdidi olarak algılamaktadır. İsrail ile yakın ilişkiler kurarak, Azerbaycan bu algıya karşı caydırıcılık oluşturmayı ve savunma kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.
- Enerji: Azerbaycan, İsrail'i enerji pazarlarında önemli bir aktör olarak görmektedir. İsrail ile iş birliği, Azerbaycan'ın enerji ihraç imkanlarını çeşitlendirmesine ve Avrupa'ya erişimini artırmasına yardımcı olabilir.
- Ekonomi: İsrail, Azerbaycan için önemli bir yatırımcı ve ticaret ortağıdır. İsrail ile yakın ilişkiler kurarak, Azerbaycan ekonomisini çeşitlendirmeyi ve kalkındırmayı amaçlamaktadır.
- İdeoloji: Azerbaycan ve İran, siyasi ve ideolojik açıdan karşıt iki ülkedir. Azerbaycan'ın laik ve demokratik bir devlet olması, İran'ın teokratik rejimini rahatsız etmektedir. İsrail ile yaklaşarak, Azerbaycan bu ideolojik karşıtlığı pekiştirmektedir.

Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine yansımaları neorealist bir bakış açısıyla incelendiğinde, karmaşık ve çok yönlü bir tablo ortaya çıkar. Bu ilişkilerin geleceği, her üç ülkenin ulusal çıkarlarını ve bölgedeki güç dengesini göz önünde bulunduran bir çerçevede değerlendirilmelidir. Öncelikle, Azerbaycan'ın İsrail ile olan yakın ilişkileri, bölgedeki güç dengesini etkileyebilir ve İran'ın hegemonik hırslarına bir karşı güç olarak ortaya çıkabilir. İsrail'in Azerbaycan'a sağladığı askeri ve teknolojik destek, Azerbaycan'ın güvenlik kapasitesini artırarak İran'ın bölgedeki etkisini dengeleme potansiyeline sahiptir. Ancak, bu durum İran'ın Azerbaycan'a yönelik düşmanca tutumlarını artırabilir ve bölgedeki gerginlikleri tırmandırabilir. Diğer yandan, Azerbaycan'ın İsrail ile olan ilişkileri, İran'ın ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak algılanabilir. İran, Azerbaycan'ın İsrail'e sağladığı destekleri kendi bölgesel etkisini zayıflatma girişimi olarak görebilir ve buna karşı çıkabilir. Bu durum, Azerbaycan-İran ilişkilerinde gerilimlere ve çatışmalara neden olabilir ve bölgedeki istikrarı tehdit edebilir.

Bu bağlamda, neorealist perspektiften bakıldığında, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine yansımaları, bölgedeki güç mücadeleleri ve ulusal çıkarlar etrafında şekillenen karmaşık bir dinamik ortaya koymaktadır. Bu ilişkilerin geleceği, bölgedeki güç dengesinin nasıl şekilleneceğine, ulusal çıkarların nasıl dengeleneceğine ve bölgedeki istikrarın nasıl sağlanacağına bağlı olacaktır. Bu nedenle, bölgedeki tarafların diyalogu ve işbirliğini teşvik etmeleri, çatışma ve gerilim yerine barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik çabaları desteklemeleri önemlidir.

Sonuç olarak, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin Azerbaycan-İran ilişkilerine yansımaları, bölgedeki güç mücadeleleri ve ulusal çıkarlar etrafında şekillenen karmaşık bir dinamik ortaya koymaktadır. Bu ilişkiler, bölgedeki dengeyi etkileyebilir ve bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması açısından önemli bir rol oynayabilir. Ancak, bu ilişkilerin bölgedeki gerginlikleri artırma potansiyeli olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle, bölgede diyalog ve işbirliğini teşvik etmek, çatışma yerine barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik çabaları desteklemek önemlidir.

KAYNAKLAR

- Abbasov, S.** (2012). *Azerbaijan: SOCAR to use Israel oil field as proving Ground*, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Abilov, S.** (2009). The Azerbaijan-Israel Relations. A non-Diplomatic but strategic partnership, USAK Yayınları, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, ss.138- 156.
- Alkan, H.** (2010), *Azerbaycan Paradoksu-Azerbaycan'ın İç ve Dış Politikası*, USAK Yay.İstanbul
- Arı, T.** (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: Alfa Yayıncılık.
- Arı, T.** (2013), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 10. Baskı, Bursa, MKM Yayınları,
- Aslanlı, A. ve Veliyev C.** (2011), *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, 1. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Aslanlı, K.** (2017). *İran-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri*, İran Araştırmalar Merkezi-İRAM, Ankara, Aralık.
- Aslanlı, K.** (2023). *İsrail-Hamas Çatışmasının Enerji Boyutu*, İstanbul, Küre yay.
- Aydın, M.** (2013). *Kafkaslar Değişti, Dönüşüm (Avrasya üçlemesi)*, 1. Baskı, Nobel Yayınları.
- Balci, A. ve Kardaş Ş.** (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 2. Baskı, İstanbul, Küre yay.
- Bekker, M.** (2000). *Jews in Azerbaijan: Past and Future*, Middle East Quarterly, Vol:13, No. 3, Summer. pp. 47-57.2(8),
- BİLGESAM Raporu** (2014). *Kafkasyadaki Gelişmeler ve Türkiye*, Rapor No-60, İstanbul, Nisan-2014.
- Birsel, H.** (2013). *Arap Baharında Son Durak İran*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yay.
- Bourtman, I.** (2006). *Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace*, Middle East Quarterly, Vol:13, No. 3, Summer. pp. 47-57.
- BP**, (2022). Publishers Are Welcome To Quote From This Review Provided That They Attribute The Source, *bp Statistical Review of World Energy*.
- Buzan, B. ve Weaver, O.** (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press.
- Cabbarlı, H. ve Abdullayeva, V.** (2013). Haydar aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikasının temel özellikleri, *SBARD*, Eylül-2013, Sayı-22, ss.171-184
- Cabbarlı, H.** (2014). *İsrail'in Azerbaycan Politikası ve Türkiye, Oradoğu Siyasetinde İsrail*, Der. Türel yılmaz, Mehmet Şahin ve Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara, ss.371-394.
- Carr, E., H.** (2015). *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*. (Çev. Can Cemgil), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cefersoy, N.** (2001). *Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası*, ASAM Yayınları, Ankara.
- Çalışkan, B.** (2018). *İsrail'in Güney Kafkasya Stratejisi*, INSAMER, https://insamer.com/tr/israilin-guney-kafkasya-stratejisi_1833.html(8.1.2019).
- Donnelly, J.** (2000). *Realism and International Relations*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Eralp, A.** (2013). *Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması*. Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, (Der. Atilla Eralp), İstanbul: İletişim Yayınları

- Erdoğan, İ.** (2010). *Farklılıktan Stratejik İşbirliğine Azerbaycan-İsrail İlişkileri*, USAK Yayınları, OAKA, Cilt:8, Sayı. 15, ss.20-44, 2013 Encyclopedia Iranica, 'Armenians of Modern.
- Erdoğan, N.** (2017). TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi, Ömer Halisdemir Üniversitesi. *İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:10, Sayı:3, Yıl:Temmuz 2017 ss.10-26.
- Erdoğan, H.** (2008). *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikarın Yumruğuna İran*, 1.Baskı, IQ KültürSanat yay.
- Erhan, Ç.** (2013). *Kafkasyanın Yükselen Yıldızı-İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan*, Üş S Yayınları, Ankara.
- Ersay, E.** (2014). *Realizm. Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (Ed. Ramazan Gözen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gafarlı, O.** (2015). *Avrasya Çıkmazı*, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul
- Göksel, N. ve Shiriyev, Z.** (2013). *The Geopolitical Scene of the Caucasus-A Decade of Perspectives*, İstanbul, Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, İstanbul.
- Göksel, O.** (2015). *Beyond Countering Iran. A Political Economy of azerbaijan-Israel Relations*, British Journal of Middle Eastern Studies, 42:4, 655-675.
- Gut, A.** (2008). *Diaspora Plays key role in promoting Azerbaijan-Israel relations*, Annual Print Compilationas.
- Gürbüz, V.M.** (2012). *Kafkasya'da Siyaset- Çatışma Ortamı ve Taraf Güçler*, 1. Baskı, Kadim Yayınları, Ankara.
- Glaser, C. L. (2010). *Rational theory of international politics: The logic of competition and cooperation*. Princeton University Press.
- Hasanov, A.** (2015), *Azərbaycan'ın Geosiyasəti*, Zərdabi LTD yayıncılık, Bakı
- Hobbes, T.** (2016). *Leviathan*, (Çev. Semih Lim), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Humbatova, S.** (2023). The Impact of Oil Prices on State Budget Income and Expenses: Case of Azerbaijan, *International Journal of Energy Economics and Policy*. <https://doi.org/10.32479/ijeep.13691> adresinden alındı.
- IEA**, (2021). *Azerbaijan 2021 Energy Policy Review, Azerbaijan 2021 Energy Policy Review*.
- İbadov, A.** (2007). *Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler*. (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İsmayılov, E.** (2013). Israel and Azerbaijan. The Evolution of Strategic Partnership, *Israel Journal of Foreign Affairs*, Vol: 7, No:1, pp.69-76.
- Johnson, J.** (2011). *Palestinian rights don't factor into Israel-Azerbaijan relations, The Electronic Intifada*.
- Kerimoğlu, Y.** (2017). *Azerbaycan'da İsrail Algısı ve Etkisi*, İNSAMER. Mayıs 2017, http://insamer.com/tr/azerbaycanda-israil-algisi-ve-etkisi_713.html adresinden alındı.
- Keskin, A.** (2006). *İran'ın Kafkasya Politikası*, <http://www.circassiancenter.com/ccturkiye/arastirma/0503-iran.htm>, adresinden alındı.
- Kwiatkiewicz, P.** (2022). Energy Sector in Georgia and the Export Policy of Azerbaijan's Fuels and Hydrocarbon Resources, *Athenaeum Polskie Studia Politologiczne*.
- Lawson, S.** (2015), *Theories of International Relations-Contending Approaches to world Politics*, Polity Press.
- Mammadov, F. ve Chiragov, F.** (2015). *Trilateral Dimension of Azerbaijan's Foreign Policy*, Aston Prin Press, Baku.

- Manafova, M.** (2008). Azərbaycan'ın Şərqi Asiyə Ölkələri ilə mədəni əlaqələri, Dərs vəsaiti, Bakı- *Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti.*
- Məmmədov, N.** (2013). *Xarici Siyasət-Reallıqlar və Gələcəyə Baxış*, Qanun Nəşriyyat, Bakı.
- Mousavian, S. H. (2013). Azerbaijan-Israel Relations: Implications for Iran's Security. *Iranian Journal of International Affairs*, 25(3), 45-67.
- Murinson, A.** (2008). *Azerbaijan-Turkey-Israel. The Energy Factor*, Middle east Review of International Affairs, Vol:12, No.3, pp.47-64, September.
- Murinson, A.** (2010). *Turkey's Entente with Israel and Azerbaijan*, New York, Routledge.
- Murinson, A.** (2014). *The Ties Between Israel and Azerbaijan, The Begin- Sadat Center for Strategic Studies*, Mideast Security and Policy Studies No.110, October.
- Oğan, S.** (2001). *Azərbaycan'ın Tanımlanamayan Ekonomisi və Türkiyə İle Ekonomik İlişkileri*, Avrasya Dosyası, Azərbaycan Özel, İlbahar, Cilt:7, Sayı-1, ss.56-85.
- Oran, B.** (2012). (Ed.) *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*, Cilt-2, İletişim Yayınları,13.Baskı, İstanbul.
- Özdaşlı, E. ve Kodaman, T.** (2016). *Stratejik Ortaklık Kavramı Bağlamında Azerbaycan İsrail İlişkileri*, 1. Baskı, Orion Kitabev
- Özdaşlı, E. S.** (2014). *Yeni Büyük Oyunda Yeni Perde: İsrail-Kazakistan ilişkileri Üzerine Bir İnceleme*, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi.
- Peimani, H.** (2009). *Conflict and Security in Central Asia and The Caucasus*, California.
- Qasımlı, M.** (2015). *Azərbaycan Xarici Siyaseti (1991-2003)*, Mütərcim Nəşriyyat,1.Hisse, Bakı
- Sever, A.** (2012). *Türkiyə'nin Orta Doğu İlişkileri-Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Shaffer, B.** (2008). *Sınırlar ve Kardeşler-İran ve Azerbaycan'lı Kimliği*, Çev. Ali Gara, Vüsal Kerimov, 1.baskı, Bilgi üniversitesi Yayınları.
- Shaffer, B. (2013). Partners in Need: The Strategic Relationship of Russia and Iran. *The Washington Quarterly*, 26(4), 67-82
- Shiriyev, Z.** (2012). *Azerbaijan-Israel firm Alliance?*, Today's Zaman.
- Sönmezoğlu, F.** (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 6. Baskı, DER yayınları, İstanbul.
- Şemşir, B.N.** (2011). *Azərbaycan-Yeniden Doğu Sürecinde Azerbaycan-Türkiye İlişkileri*, 1.Baskı, Bilgi yayın Evi.
- TİM**, (2023). *Azərbaycan Ülke Bilgi Notu*, TİM Akonomik Araştırmalar.
- Waltz, K. ve Quester, G. H.** (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. (Çev. Ersin Onulduran), Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Waltz, K.N.** (1979). *The Theory of International Politics*, Addisob-Wesly Publishing.
- Waltz, K.N.** (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*, (Çev. Osman S. Binatlı), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Zengin, E.** (2010). *Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Url-1** *bp Statistical Review of World Energy. bp-stats-review-2022-full-report.pdf*, Erişim Tarihi 28.05.2024.
- Url-2** <https://www.iramcenter.org/uploads/files/I%CC%87srail>, Erişim Tarihi 28.05.2024.

- Url-3** https://www.cac.org/journal/2000/journal_eng/eng02_2000/21.bek.shtml, Erişim Tarihi 28.05.2024.
- Url-4** *Iran'*, <http://www.iranicaonline.org/articles/armenians-of-modern-iran>, Erişim Tarihi 28.05.2024.
- Url-5** Review | IEA Energy Policy Reviews | OECD iLibrary (oecd-ilibrary.org) Erişim Tarihi: 28.05.2024
- Url-6** <https://www.insamer.com/tr/?output=pdf&type=post&id=4414>, Erişim Tarihi 28.05.2024.
- Url-7** <http://www.circassiancenter.com/ccturkiye/arastirma/0503-iran.htm>, Erişim Tarihi 28.05.2024.
- Url-8** Politologiczne. <https://doi.org/10.15804/athena> Erişim Tarihi 28.05.2024.
- Url-9** https://insamer.com/tr/israilin-guney-kafkasya-stratejisi_1833.html, Erişim Tarihi 28.05.2024.
- Url-10** <http://www.eurasianet.org/node/65374> Erişim Tarihi 28.05.2024.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : ATİK RAHİMOV

E-posta :

ÖĞRENİM DURUMU:

Lisans :

Yüksek Lisans :

